סיכום גמרא
רש"י ותוס'

תמצית הש"ס

סיכומי גפ"ת קצרים וברורים ללומדי הדף היומי

מחולק חינם
לזיכוי הרבים

גליון 88 | תענית י"ב: - מגילה י"ב. | כסלו טבת ה'תשפ"ב

תעניות על עצירת גשמים

ישנו סדר מיוחד לתעניות שמתענים אם לא יורדים גשמים בארץ ישראל, ולהלן יבוארו סדרי תעניות אלו ודיניהם. ובפרק שני (ט"ו – י"ז) מבוארים סדרי התשובה והתפילה בתעניות אלו.

הגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים התחילו היחידים (– רבנן) מתענים ג' תעניות, אוכלים ושותים בלילה, ומותרים אף ביום במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה.

הגיע ר"ח כסלו ולא ירדו גשמים, בי"ד גוזרים ג' תעניות על הציבור, ודין התעניות כנ"ל.

ג' תעניות אמצעיות- אם לא נענו בג' תעניות ראשונות, בי"ד גוזרים עוד ג' תעניות, ובהם אסורים לאכול אף בלילה, ואסורים במלאכה ביום (שאע"פ שעשית מלאכה היא צער, ילפינן מעצרת לאסור) אבל בלילה מותרים, ואסורים ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה, ונועלים את המרחצאות.

ז' תעניות אחרונות- אם לא נענו אף בג' אמצעיות, בי"ד גוזרים עוד ז' תעניות, והם חמורות מהראשונות שבהם מתריעים (בשופר, וי"א שגם אומרים עננו. י"ד.), בימי שני נועלים את החנויות, ועם חשיכה מותר לפתוח דלת החנויות מעט כדי שיהיה מה לאכול בלילה, ולא הרבה כדי שלא יראו בני אדם ויצטערו, (ואם יש לו ב' פתחים מותר לפתוח אחד, ואם יש איצטבא (-כסא) נגד הפתח שאז אין החנות פתוחה לרה"ר, ואם היא פתוחה אינה נראית כ"כ, פותח כדרכו אפילו בשני. י"ד:), ובחמישי אין נועלים את החנויות כלל מפני כבוד השבת.

אם לא נענו אף בז' אחרונות, ממעטים במשא ובמתן, ובבנין ובנטיעה של שמחה (בית חתנות לבנו לעשות לו חופה, ונטיעת אבוורנקי של מלכים -שהיו נוהגים כשנולד בן למלך נוטעים אילן לשמו, וכשממליכים אותו עושים לו כסא מאותו אילן. לישנא אחרינא נוטעים אילן גדול המיצל על הארץ כדי שהמלך יטייל תחתיו), ובאירוסין ובנישואין, ובשאילת שלום בין אדם לחבירו כבני אדם הנזופים למקום, והיינו שהחברים אינם שואלים כלל, ועם הארץ ששאל מחזיר לו התלמיד חכם משום איבה בכובד ראש, ויושבים כאבלים ומנודים עד שירחמו מן השמים.

היחידים ממשיכים להתענות עד שיצא ניסן, משום שגשמים שלאחר ניסן הם סימן קללה.

ניתן להשיג את גליונות סיכומי תמצית החודשיים על הדף היומי, משנה ברורה (לפי סדר הדף היומי בהלכה), ספרי מוסר (לפי סדר מבחני דרשו), חפץ חיים ואהבת חסד (לפי סדר הלימוד היומי), וכן את מבחני "לדעת" (דף היומי, חפץ חיים, ואהבת חסד), בלמעלה ממאה נקודות הפצה ברחבי הארץ.

כמו כן ניתן לקבלם במייל 7692282@gmail.com.

וכן ניתן לקבלם בפקס בטלפון 0799-414144.

ניתן לרכוש את סיכומי תמצית הש"ס 4 חלקים על כל הש"ס, או תמצית גפ"ת (על המסכתות ברכות, שבת, עירובין, פסחים, יומא, סוכה, יבמות, כתובות, נדרים, גיטין, קידושין, ב"ק, ב"מ, ב"ב), וכן את סיכומי תמצית משנה ברורה, תמצית ספרי מוסר, ותמצית תנ"ך.

נקודות מכירה ברחבי הארץ. לפרטים 0527692282.

ניתן לרכוש את 4 חלקי תמצית הש"ס על כל הש"ס במחיר 120 ₪ כולל משלוח בטלפון 0537125663.

דיני תעניות ואבילות

סדר אסיפת זקנים בתענית ציבור- מהבוקר ועד חצי היום מעיינים בענייני העיר לבדוק אם יש ביניהם גזל וחמס, ומפייסים אותם, ואח"כ רבע יום קוראים בתורה ויחל ובהפטרה דרשו ד' בהמצאו, ורבע יום מבקשים רחמים.

י"ג. איסור רחיצה- לרב חסדא אם איסור הרחיצה הוא מפני אבל כט' באב שהוא על אבילות החורבן, או באבל על מתו דאית ליה צערא טובא, אסור לרחוץ אף בצונן, ואיתא בירושלמי שמותר להעביר ע"ג עיניו מפה לחה (תוד"ה אמר). וכשהאיסור הוא משום תענוג כגון תענית ציבור שמצטערים ואוסרים עצמם בתענוג, אסור בחמין ומותר בצונן. הגמ' דנה בדבריו להוכיח ולהקשות. וכתבו התוס' (ד"ה וכל) שבזמננו שאין חומרת תענית ציבור בבבל אלא בת"ב, מותר בחמין אפילו בי"ז בתמוז וצום גדליה, ויש אוסרים.

טבילה בת"ב ויוה"כ- חייבי טבילות טובלים אף בט' באב וביוה"כ, רבי חנינא סגן הכהנים אומר כדאי הוא בית אלוקינו לאבד עליו טבילה פעם אחת בשנה.

מים שאובים פסולים לטבילה אפילו ע"י המשכה, אמנם אינם פוסלים את המקוה.

מדיני תענית ציבור- איסור מלאכה אינו אלא ביום. ומכאן משמע שמותר לעשות מלאכה בליל ת"ב, אבל אין מפרסמים את הדבר. נעילת הסנדל אינה אסורה אלא בעיר, אבל בדרך מותר, ולובש כשיוצא מחוץ לעיר לדרך, וכשנכנס לעיר חולץ. רחיצה מותרת בחמין בפניו ידיו ורגליו ובצונן כל גופו כנ"ל. וכן הדין במנודה ובאבל לענין מלאכה ונעילת הסנדל, אמנם אסור האבל אפילו להושיט אצבעו בחמין.

תכפו אבליו זה אחר זה כגון שמתו שני בניו, אם הכביד שערו מיקל -נוטל מעט משערו בשינוי (דרך חיתוך ולא דרך גילוח. תוד"ה הכביד) בתער, אבל לא במספרים, ומכבס כסותו במים ולא בנתר (-מין עפר או אבן גיר) וחול ואהל, ורבי יוסי ברבי חנינא רחץ בצונן.

י"ג: רחיצה באבל- לרבא ללישנא קמא אבל מותר לרחוץ בצונן כל ז' כמו שמותר בבשר ויין. וללישנא בתרא אבל אסור ברחיצה, ולא דמי לבשר ויין שהם לפכוחי פחדיה, וכן הלכה, ומ"מ מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן, ולסוך אסור אפי' כל שהוא, ואם כדי להעביר הזוהמא מותר.

אין הבוגרת שהביאה ב' שערות רשאה לנוול עצמה בימי אבל אביה -שאביה אבל על בנו, אי נמי שמת אביה ממש אע"פ שהיא בת אבילות, אלא היא מתקשטת כדי שיקפצו עליה, לל"ב דרבא ולרב חסדא איירי בכיחול, ופירכוס בשיער, אבל ברחיצה אסורה אפילו בצונן לדידהו, ולל"ק דרבא מייירי בצונן, דבחמין אסורה אפי' להושיט אצבעה במים, אבל נערה שאינה יכולה להנשא עד שתבגר רשאה לנוול עצמה, וקטנה אינה חייבת בכלום. לתוס' (ד"ה ד"ה אין) אינה רשאה היינו שאינה חייבת, אבל נערה חייבת.

מבחני לדעת בעמודים 12-11

ניתן לעשות את המבחנים בטלפון 0737-289669, או בטלפון 077-5283934, או בנדרים פלוס

חדש- לרגל תחילת מחזור חדש בלימוד המשנה ברורה ברשת הכוללים "אליבא דהלכתא" שע"י "אהבת שלום", ניתן להרשם במייל לקבלת סיכומי "תמצית משנה ברורה" לפי סדר הלימוד.

להרשמה- 7692282@gmail.com.

פינת הריבית

נערך ע"י גמ"ח 'אושר בכבוד'

מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאוד (רמב"ם סוף הל' חנוכה). והנה חביבותה קבועה בעצם עצמה של המצוה – דין מוגדר למהדרין, ולמהדרין מן המהדרין (שבת כא:). הלא דבר הוא.

יש לבאר על פי רש"י (שם) שנטה בפירושו מהמושג 'הדר' הכללי - שהוא משום 'זה קלי ואנוהו' - שעניינו נוי, ופירש 'מהדרין' מחזרין אחר המצוות.

דהנה מלחמת יון נתייחדה בכך שנועדה להרחיקנו ריחוק פנימי מן המצוות, שהרי לא הסתפקו בגזירות לביטולם אלא ציוו כתבו על קרן השור אין לכם חלק. וממילא תוכן הנצחון לא יושלם בעצם קיימינו את המצוות אלא דוקא מתוך חיבורנו הפנימי אליהם, אשר טבעו של חיבור זה לבא לידי ביטוי ע"י חיזור אחריהם מתוך תשוקת קיום באופן היותר נעלה.

מעתה מובן מה שקבעו חובת הידור כחלק מעצם גידרה של מצות הפרסום, באשר פרסום ניסי הנצחון כולל בחובו פרסום הנצחון הפנימי [נס המנורה - נוסף לנס המלחמה - הוראה על הנצחון הפנימי], אך מאחר ולא יוגדר 'הידור' אלא בהנתן האפשרות לקיים את הדין בלי ההידור, לכן מחד חובה היא להדר [עד כדי שבשו"ע לא הזכיר דין נר איש וביתו], ומאידך אינו לעיכובא.

עוד ייחוד אנו מוצאים במצוה זו, שדינה נר איש וביתו, מה דלא מצוי כן בעלמא דין קיום משותף כה"ג [גם ההידור דנר לכל אחד מבו' בר"מ שאחד מדליק לכולם, וגם להרמ"א שכל אחד מדליק י"ל שלא השתנה הגדר מיסוד הדין דנר איש וביתו, אלא שיש הידור במה שמשתתף בגופו בהדלקת הנר המיועד עבורו]. עובדה זו מעוררת התבוננות.

והנה החשמונאים, שבהערת נפשם למלחמה הוכיחו את דבקותם בבוראם עד מות - כי עזה כמות אהבה, היו מיעוט שבמיעוט, ואעפ"כ מסירות זו היא אשר הביאה לנו את כל הכבוד הזה, כי לא לגרמייהו עבידו.

הנה כי כן, התעוררות פנימית עמוקה - ולו אצל מתי מעט - יש בה כדי לעורר את פנימיות הכלל לשוב ולהתמסר לאביהם שבשמים, באשר כולנו מקושרים וערבים זב"ז, וממילא גם צורתה של מצות פרסום נס הנצחון היא דוקא באופן של שיתוף וערבות אהדדי.

איברא דענין ערבות אהדדי מצאנו כבר אצל שבטי קה, עד כדי שלומדים ממנה שיש כח לאדם להיות ערב לשלם ממון חבירו שהוציא על פיו. יהודה ערב על השבת בנימין והצגתו לפני יעקב אביו - 'אנכי אערבנו מידי תבקשנו'. ואכן מסר נפשו לעבדות תחת בנימין - 'כי עבדך ערב את הנער' [לא בכדי זכה שבירכו יעקב במלכות – 'לא יסור שבט מיהודה' - כח מאחד בכלל ישראל].

המשך בעמוד הבא

גמ"ח אושר בכבוד (ח"פ)
אושר בכבוד
חושבים עתיד כהלכה
בעידודם ובברכתם של מרנן ורבנן גדולי ישראל שליט"א

לקבלת שטר זכרון דברים המהודר ללא חשש ריבית:
info@osher-b.org | www.osher-b.org
להצטרפות: 073-3678617

פינת הריבית נערך ע"י גמ"ח 'אושר בכבוד'

ובב"ב קעג: ילפי' מינה לערב קבלן, ופי' רשב"ם מדאמר 'תנה אותו על ידי' היינו כאילו קיבלתיו בידי. ולעומת זאת ערב סתם ילפינן לה התם מקרא אחרינא. ולפי"ז הרי לן שני סוגי ערבויות המבוארים בסוגיא שם: ערב קבלן - רשאי המלוה לגבות ממנו גם אם לא תבע את הלוה תחילה, וכאילו קיבל הוא לידיו את ההלואה. וערב סתם - אין נפרעים ממנו עד שיתבע מן הלוה תחילה, על כן ערב סתם אינו כקיבל לידיו את ההלואה.

ובאמת ישנן ג' שיטות בראשונים האם ערב קבלן נחשב לוה, ויש בזה נפקותא רבתא לענין איסור ריבית כדלקמן.

שיטת רש"י (ב"מ עא: ד"ה לדון, כפי שפירשו הב"י יו"ד קע) דכיון שיכול המלוה לגבות ממנו תחילה חשיב ערב זה לוה של המלוה (וכמשמעות הרשב"ם הנ"ל), וממילא כמו"כ נחשב הערב מלוה של הלוה, שהתחייבותו למלוהו של הלוה הרי היא כהלואה ללוה.

ולפי"ז אסור לישראל להיות ערב קבלן לגוי על הלואה שלוה מישראל בריבית, שהרי הוא הערב כלוה מהמלוה בריבית קצוצה. וכן אסור לישראל להיות ערב קבלן לישראל על הלואה שלוה מגוי בריבית, דכיון דחשיב הערב מלוה ללוה מאחר והתחייב עבורו לגוי, נמצא שהערב מלוה לישראל בריבית קצוצה.

שיטת הרשב"א (שם) ועוד כמה ראשונים, דאף שהמלוה יכול לתבוע את הערב תחילה מ"מ עיקר סמיכתו על הלוה, על כן אין הערב חשיב לוה כלל עד שיגבה ממנו המלוה בפועל, וממילא רק מאז ששילם הערב - ומעתה חייב לו הלוה את מה ששילם עבורו - אזי נחשב הוא מלוה של הלוה.

ולפי"ז מותר לישראל להיות ע"ק לישראל חבירו על הלואה שלוה מגוי בריבית, דכיון דלא חשיב הערב לוה מן הגוי הרי שאינו כמלוה לישראל הלוה עד שיפרע הערב חובו לגוי, ואז חל חוב הלוה לערב כפי הסכום ששילם הערב כולל הריבית, ואי"ז גדר ריבית כלל, משום שסכום ההתחייבות כולו חל בו זמנית ואין כאן אגר נטר כלל.

שיטה אמצעית היא שיטת הר"ן (שם), מחד מסכים עם הרשב"א דאף שהמלוה יכול לגבות מן הערב תחילה מ"מ אין הערב חשיב מלוה ללוה, דהואיל והמלוה עשוי לגבות מהלוה תחילה - וכה"ג הלא הערב לא ישלם - הרי שאין הלוה חייב לערב כלום עד שבפועל ישלם הערב חובו של הלוה, ורק אז חשיב שהוא לוה מן הערב. לכן שרי לישראל להיות ע"ק לישראל חבירו על הלואה שלוה מגוי בריבית, מפני שרק כאשר ישלם הערב חובו ייהפך הלוה ללוה מן הערב על כל הסכום כולל הריבית ואי"ז בגדר ריבית כלל, וכנ"ל.

אולם אעפ"כ ס"ל להר"ן דאסור לישראל להיות ע"ק לגוי על הלואה שלוה מישראל בריבית, דכיון שיכול המלוה לגבות מן הערב תחילה, נמצא שכספו של המלוה הישראל מתרבה אצל הערב.

ולהלכה כתב ב"י והביאו הש"ך (יו"ד קע) דלכתחילה מורין כד' רש"י דאסור לישראל לערוב בקבלנות על הלואת ריבית בין בהלואת ישראל מגוי ובין בהלואת גוי מישראל [ולא שרי אלא בערב סתם שאין נפרעין ממנו תחילה ואין לו דין לוה כלל, וממילא לכו"ע אינו בגדר מלוה אלא משעה שפורע וכנ"ל] אך בדיעבד גם בערב קבלן אין מוציאין, אלא היכא דקיימי זוזי שבקינן להו כדין הספיקות שהמוציא מחבירו עליו הראיה.

והנה כיום כל הגמח"ים דורשים שיחתמו ע"ק, ויש נוהגים לסכם אחד עם חבירו 'ערוב לי ואערב לך'. וע"פ הנ"ל יש לדון האם מותר לעשות כן, כיון דקי"ל להחמיר שע"ק נחשב מלוה ללוה, א"כ אפשר ד'ערוב לי ואערוב לך' בע"ק הוה כהלוויני ואלוך דאסור (יו"ד קס ס"ט בהגה), ובדרכ"מ (שם) דהוי רבית קצוצה, אם לא ששתי ההלואות באותו הסכום ואותו אורך זמן דכה"ג יש מתירים. ובעז"ה נדון ע"ז בהמשך.

גמ"ח אושר בכבוד (ח.ל.ץ)
אושר בכבוד
חושבים עתיד כהלכה
בעידודם ובברכתם של מרנן ורבנן גדולי ישראל שליט"א
לקבלת שטר זכרון דברים המהודר ללא חשש ריבית:
info@osher-b.org | www.osher-b.org
להצטרפות: 073-3678617

אבל אסור בכיבוס בגדיו.

אמירת עננו בתענית- לרב יהודה אף יחיד אומר עננו בין גואל לרופא ברכה בפני עצמה, ולרב יצחק ורב ששת אין היחיד חשוב מספיק שיהא קובע ברכה לעצמו אלא אומרה בשומע תפילה בתוך הברכה (-לפני כי אתה שומע, ויאמר כי אתה ד' עונה בעת צרה ומושיע. תוד"ה אלא), וחותם בשומע תפילה, דאותה ברכה וחתימתה שייכת בין לתענית בין לשאר דברים. ולהלכה אומר בשומע תפילה.

המשך דיני התעניות על הגשמים-

הש"ץ מברך כ"ד ברכות בז' תעניות אחרונות, והגמרא דנה מה הדין בזה בג' תעניות ראשונות ואמצעיות.

ג' תעניות ראשונות מותרים במלאכה, והאמצעיות אסורות.

בז' תעניות אחרונות מתריעים ונועלים את החנויות, ומוציאים את התיבה לרחובה של עיר, אבל באמצעיות לא.

<u>י"ד.</u> מה הכונה מתריעין- לשון מתריעין שנאמר לגבי התעניות האחרונות הכונה מתריעים בשופרות, והיינו שהיו תוקעים בשופרות בתפילה, כדי שיכניעו ליבם לקול השופר ויהיו נרתעים מחטאתם, ותוקעים בשש הברכות שהיו מוסיפים בתענית, וסתם תרועה יש תקיעה פשוטה לפניה ולאחריה, הרי כאן י"ח התרעות, כדאיתא בברייתא שאין פוחתין מז' תעניות שבהם י"ח התרעות וסימן לדבר יריחו (-דכתיב בה שופרות. לישנא אחרינא שמתריעים כדי שיענו כמו שנענו ביריחו ע"י שופרות, שנפלה החומה תחתיה. רש"י. והתוס' (ד"ה ובהן) כתבו שביריחו הקיפוה ז' ימים ותקעו בכל יום, וכן בכל תענית מוסיפים ו' ברכות ובכל ברכה תוקעים ומריעים ותוקעים, הרי י"ח תקיעות), ובכיבוש יריחו היו שופרות. ולשון מתריעין בעלמא על שאר פורעניות לרב יהודה גם הוא מתפרש רק לענין שופרות, ולרב הוא מתפרש גם לענין אמירת עננו שהיו צועקים עננו אבינו עננו עננו אלוקי אברהם עננו וכו', כפי שאומרים בסוף הסליחות, (אבל עננו בתפילה אומרים גם בתעניות הראשונות, ואפילו יחיד אומרה בשומע תפילה). ונחלקו תנאים בפירוש לשון מתריעים.

עוברות ומניקות מתענות רק באמצעיות ולא בראשונות ובאחרונות, בראשונות לא דלא תקיף רוגזא כולי האי, ובאחרונות לא כיון שאין מעוברות ומניקות יכולות לעמוד בשבע תעניות.

בברייתא איתא שבשאר פורעניות כגון חיכוך חגב זבוב וצירעה ויתושים ושילוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעים בשופר אלא רק צועקים בתפילה.

על אלו מתריעים בשבת על עיר שהקיפוה גויים או נהר שעלה על גדותיו ועומד לשטוף את השדה ואת הבתים, ועל ספינה המיטרפת בים, והיינו מתריעים בתפילה, ולרבי יוסי מתריעים לבקש מאנשים עזרה ולא לצעקה -תפילה, שאין אנו בטוחים כ"כ שתועיל תפילתינו כדי לצעוק על זה בשבת. לישנא אחרינא לת"ק מתריעים בקול רם, ולרבי יוסי כל אחד מתפלל בביתו לעזרה בעלמא. (ואין להתיר תרועת שופר בשבת. תוד"ה מתריעין).

<u>י"ד:</u> האם גוזרים יותר מי"ג תעניות- י"א שדווקא על הגשמים לא היו גוזרים יותר מי"ג תעניות, מפני שכבר עבר זמן הרביעה של יורה שהוא במרחשון, אבל לשאר פורעניות מתענים והולכים עד שיענו. וי"א שגם בשאר פורעניות אין לגזור יותר מי"ג תעניות, מפני שאמרו חכמים שאין מטריחים על הציבור יותר מדאי.

מה עושים כשצריך גשמים שלא בזמן שאלת הגשמים- אין סדר התעניות אלא בזמן שהשנים כתיקנם שהקציר בניסן והזריעה במרחשון, וישראל על אדמתם, אבל בזמן הזה הכל לפי השנים והמקומות והיינו לפי הצורך בגשמים באותו מקום ובאותה שנה, ולפי זה אם צריכים לגשמים שלא בזמן הגשמים יבקשו גשמים בברכת השנים. אבל רבי אמר לאנשי נינוה שהיו צריכים גשם בתקופת תמוז שיבקשו גשמים בשומע תפילה כיחידים -כיחיד השואל צרכיו, כדאיתא בברכות שמי שיש לו חולה בביתו מזכירו בשומע תפילה, (אמנם בזמן שהציבור שואלים גשמים, גם היחיד שואל בברכת השנים. תוד"ה שלח). וכן הלכה.

אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו ולבזות בזה את עצמו לפני הציבור שאם לא ייענה יחרפוהו, אא"כ הוא נענה כיהושע בן נון שאמר לו הקב"ה "קום לך למה זה אתה נופל על פניך". ואין אדם חשוב רשאי לחגור שק אא"כ נענה כיהורם בן אחאב - יהורם רשע היה אלא שנתענה על רעב שהיה בימיו ונענה.

יש שנענים בקריעה כיהושע וכלב, ויש שנענים בנפילה כמשה ואהרן. וי"א שיהושע וכלב גם נפלו.

לעת"ל מלכים יכבדו את ישראל בקימה ושרים בהשתחוויה, וי"א שהשרים גם יקומו וגם ישתחוו, ויזכו הצדיקים לאורה והישרים דעדיפי מצדיקים לשמחה.

סדר תעניות כיצד:

סדר התפילה והתשובה בז' התעניות האחרונות על הגשמים

ז' תעניות אחרונות שהיו גוזרים בזמן עצירת גשמים היה בהם סדר מיוחד של יציאה לרחובה של עיר, ועשית דברים המראים צער וכדומה, ותפילות מיוחדות, וכדלהלן.

דברי הגמרא בעמודים הבאים השייכים לסדרי ז' התעניות משולבים בדברי המשנה ט"ו. ודברי המשנה האחרים מובאים במקומות שהובאו בגמרא.

<u>ט"ו.</u> היציאה לרחובה של עיר- בז' תעניות אחרונות מוציאין את התיבה לרחובה של עיר -בגלוי, וזועקים ברחוב, כדי לומר זעקנו בצינעא ולא נעננו נבזה עצמנו בפרהסיא, ולר"ל משום שהגלות מכפרת, ונ"מ אם מספיק לצאת לבית כנסת אחר, ומוציאים התיבה כדי לומר שהכלי הצנוע נתבזה בעוונותינו (-וידוי), ומתכסים בשקים לומר שחשובים כבהמה דמשער בהמה נינהו. וכתבו התוס' (ד"ה ואפילו) שגם בג' תעניות ראשונות ואמצעיות היו מברכים כ"ד ברכות, אלא שלא היו מוציאים בהם את התיבה לרחובה של עיר.

נתינת אפר מקלה- נותנים אפר מקלה (-אפר שריפה, והוא גנאי יותר מאפר רגיל. וכתבו התוס' (ד"ה ונותנין) שזה היה מעצם אדם, כיון שזה היה לזכרון העקידה) ע"ג התיבה, כדי לומר שהקב"ה משתתף בצער ישראל, וכן נותנים בראש הנשיא ובראש אב"ד, ואחרים נותנים בראשם ולא הם עצמם, דאינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים והיינו בנשיא ובאב"ד שהם חשובים, אבל שאר האנשים אין מתביישים בנתינת אחרים ודי להם בנתינת עצמם. ואח"כ כל אחד נותן בראשו. ואע"פ שבעלמא בגדולה מתחילים מן הגדול ובקללה מתחילים מן הקטן, הכא זו חשיבות להתחיל מן הגדול לומר שהוא ראוי להתפלל עליהם. י"א שנתינת האפר היא לומר שהם חשובים כאפר, וי"א כדי להזכיר אפרו של יצחק, ונ"מ אם יכולים לשים עפר. ומניחים את האפר במקום תפילין שנאמר "לשום אבלי ציון פאר תחת אפר".

יציאה לבית הקברות- יוצאים לבית הקברות, י"א כדי לומר שאנו חשובים כמתים, וי"א כדי שהמתים יבקשו עלינו רחמים, ונ"מ אם יכולים לצאת לקברי עכו"ם במקום שאין קברי ישראל, דאפילו לעצמם אינם יכולים לבקש רחמים, כ"ש עלינו. וכתבו התוס' (ד"ה יוצאין) שמכאן המנהג לצאת בתשעה באב לבית הקברות, שהרי ת"ב הוא תענית ציבור כמו התעניות על הגשמים.

דברי כיבושין- הזקן שבהם אומר לפניהם דברי כיבושין, ואם אין זקן חכם אומר חכם שאינו זקן, ואם אין חכם אומר אדם של צורה בעל קומה, כדי שיקבלו דבריו להמריץ את הלב. ואומר אחינו לא נאמר באנשי נינוה וירא אלוקים את שקם ואת תעניתם אלא "וירא אלוקים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה", ובקבלה הוא אומר (קבלה היינו דברים שהנביא מצווה ומזהיר את ישראל, אבל דברים שהנביא מספר לא נקראים דברי קבלה) "וקרעו לבבכם ואל בגדיכם".

מי ירד לפני התיבה- עמדו בתפילה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל להתפלל (דחזן שטועה יש בזה סימן רע לשולחיו) ויש לו ילדים קטנים ואין לו במה לפרנסם, ויש לו יגיעה בשדה שהוא מכוין יותר בתפילת הגשמים, וביתו ריקם מן העבירה שלא חטא ולא יצא עליו שום שם רע בשום עבירה, והברייתא מוסיפה שצריך שיהיה פרקו נאה -שלא יצא עליו שם רע בילדותו, והוא שפל ברך ומרוצה לעם, ויש לו נעימה (-בסומי קלא, שמושך הלב) וקולו ערב ובקי לקרות ולשנות ובברכות.

מנין ונוסח הברכות שמוסיפים בתפילה- אומר לפניהם כ"ד ברכות, י"ח שבכל יום, ומאריך בברכת גואל ישראל, ואחרי ברכת גואל ישראל לפני רפאינו היה מוסיף עליהם עוד שש, והם: זכרונות, ושופרות, (-כל הפסוקים שאומרים בראש השנה), ומזמורי אל ד' בצרתה לי קראתי ויעניני, אשא עיני אל ההרים, ממעקים קראתיך ד', תפילה לעני כי יעטוף. ולרבי יהודה לא היה אומר זכרונות ושופרות אלא בר"ה וביום הכיפורים של יובל ובמלחמה דכתיב "וכי תבואו מלחמה בארצכם וגו'", ולא ידעינן מנא איתפרש דאומר זכרונות ושופרות במלחמה, ובתעניות היה אומר "רעב כי יהיה בארץ דבר כי יהיה", וכן "אשר היה דבר ד' אל ירמיהו על דברי הבצרות".

חתימת הברכות- חותם בכל ברכה מעין הברכה, וכדלהלן: על הראשונה (ברכת גואל ישראל, וזו לא היתה משש הברכות שהיו מוסיפים) הוא אומר מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום

הזה, ברוך אתה ד' גואל ישראל. וסיום הברכה לפי שאברהם היה ראשון לניצולים, שניצל ממנמרוד. (תוד"ה מאין). על השניה (שהיא הברכה הראשונה מששׁ הברכות שמוסיפים) הוא אומר מי שענה את אבותינו על ים סוף וכו', ברוך אתה ד' זוכר הנשכחות. ואומרה בזכרונות לפי שהיו ישראל נשכחים במצרים כמה שנים ונתייאשו מן הגאולה וזכרם המקום וגאלם. על השלישית הוא אומר מי שענה את יהושע בגלגל וכו', ברוך אתה ד' שומע תרועה. ואומרה בשופרות לפי שכשהיו בגלגל נענה יהושע בשופרות ביריחו. על הרביעית הוא אומר מי שענה את שמואל במצפה וכו', ברוך אתה ד' שומע צעקה. וזה מעין "אל ד' בצרתה לי", וסיום הברכה שכן כתיב בשמואל "ויזעק אל ד' ". על החמישית הוא אומר מי שענה את אליהו בהר הכרמל וכו', ברוך אתה ד' שומע תפלה. וזה מעין אשא עיני אל ההרים, וסיום הברכה לפי שענני זו תפילה. על הששית הוא אומר מי שענה את יונה ממעי הדגה וכו', ברוך אתה ד' העונה בעת צרה. וזה מעין "ממעמקים קראתיך ד' ", וסיום הברכה שכן כתיב ביונה "קראתי מצרה לי". על השביעית הוא אומר מי שענה את דוד ואת שלמה בנו בירושלים וכו', ברוך אתה ד' המרחם על הארץ. דוד כשהיה רעב ג' שנים, ושלמה כשהכניס הארון לבית קודש הקדשים, וכיון שהם התפללו על הארץ לפיכך חותם מרחם על הארץ.

יש מחליפים צעקה לאליהו ותפילה לשמואל דכתיב בשמואל "ואתפלל בעדם", וענני ד' עניי אצל אליהו הוא לשון צעקה. יונה אמרו לפני דוד ושלמה אע"פ שהיה אחריהם בימי אמציהו, כדי לחתום בברכת המרחם על הארץ דוד ושלמה התפללו על הארץ, אי נמי מפני שהם העמידו את בית המקדש שהוא עיקר הארץ, ולסומכוס חותם ברוך משפיל הרמים במקום ברוך מרחם, שהכניעם לשוב בתשובה ע"י שלא ירד גשם.

ט"ו: אחרי הברכות היו עונים אמן. אחרי הברכה הראשונה והשלישית והחמישית היה חזן הכנסת (-ואינו הזקן) אומר תקעו בני אהרן תקעו, ואחרי השניה והרביעית והשישית היה אומר הריעו בני אהרן הריעו.

במקדש לא היו עונים אמן, דכתיב "קומו ברכו את ד' אלוקיכם מן העולם ועד העולם, ויברכו שם כבודך, ומרומם על כל ברכה ותהילה", אלא הש"ץ היה מסיים בכל ברכה ברוך ד' אלוקים אלוקי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך גואל ישראל, והקהל עונים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, וכן היו עונים בכך הברכות במקדש. וכן הנהיג רבי חלפתא בציפורי (-אביו של רבי יוסי) ורבי חנניה בן תרדיון בסיכני שלא לענות אמן, ואמרו חכמים שלא נהגו כך אלא במקדש.

ט"ז. הר המוריה- שיצאה משם הוראה לישראל דכתיב "כי מציון תצא תורה", ושם עמדו הנביאים המוכיחים לישראל, וי"א שיצא משם מורא לעכו"ם ששומעים גדולות ישראל וירושלים ומפחדים. ואברהם קרא לו ד' יראה. לישנא אחרינא הר המוריה הוא הר סיני, ובמתן תורה יראו העכו"ם. וכתבו התוס' (ד"ה הר) שירושלם נכתבת בלי י' בין הל' למ', מפני שירו זה מלשון ד' יראה, ושלם זה שם העיר כדכתיב "ומלכי צדק מלך שלם", וההר נקרא מוריה על שם התורה.

מעשי אנשי נינוה- "ויתכסו שקים האדם והבהמה" -קשרו את הבהמות לבד ואת הווולדות לבד, ואמרו רבונו של עולם אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו. "ויקראו אל אלוקים בחזקה" -אמרו רבונו של עולם עלוב ושאינו עלוב צדיק ורשע מי נדחה מפני מי. "וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם" -שאפילו מי שגזל קורה וקבעה בבית פירק את הבית והחזיר את הקורה.

המתוודה ואינו שב בתשובה דומה לטובל ושרץ בידו.

דיני אנשי משמר ואנשי בית אב

עבודת הכהנים בבית המקדש היתה מחולקת לכ"ד משמרות (מזמן דוד המלך), כל משמר היה עובד במשך שבוע ב' פעמים בשנה, ובכל יום מז' ימי השבוע היה עובד בית אב אחר, והיו בירושלים כהנים לוים וישראלים שנמצאים בזמן ההקרבה ומתפללים שקרבן אחיהם יעלה לרצון. ואנשי המעמד שהיו רחוקים מירושלים היו מתכנסים בעריהם וקוראים במועשה בראשית, ומתענים מיום שני עד יום חמישי. ולהלן יבוארו דיני אנשי משמר ואנשי בית אב.

י"ז. אם היו מתענים ומשלימים התעניות על הגשמים- בג' תעניות ראשונות אנשי משמר של אותו שבוע מתענים ולא משלימים שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב והם יבואו לסייעם ומחמת התענית לא יהיה להם כח לעמוד בעבודה, ואנשי בית אב של אותו יום לא היו מתענים כלל. ובשניות אנשי משמר מתענים ומשלימים, ואנשי בית אב מתענים ולא משלימים. ובאחרונות אלו ואלו מתענים ומשלימים. ולחכמים בראשונות אלו ואלו לא היו מתענים כלל, בשניות אנשי משמר מתענים ולא משלימים, ואנשי בית אב לא היו מתענים כלל. ובאחרונות אנשי משמר מתענים ומשלימים, ואנשי בית אב מתענים ולא משלימים.

מתי מותר להם לשתות יין בכל השנה- אנשי משמר מותרים לשתות יין בלילות לפי שכבר ראו שפסקו הקרבנות ולא כבדה העבודה ולא יצטרכו לסייע לאנשי משמר, אבל לא בימים, שמא תכבד העבודה ויסייעו לאנשי בית אב ולא יהיו ראוים לעבודה משום שכרות, ואנשי בית אב אסורים אף בלילה מפני שעסוקים תמיד בעבודה שבלילה היו מעלים אברים ופדרים שפקעו מעל המזבח, אי נמי אם לא גמרו ביום גומרים בלילה, אבל אנשי משמר אינם צריכים לסייע בלילה להפך במזלג, מפני שהבית אב יכלו לעשות זאת בעצמם. ואף בזמן הזה מי שמכיר משמרתו ובית אב שלו ויודע שאבותיו קבועים לעבודה (שהרבה בתי אב לא הוקבעו, אי נמי שיודע שלא נתחללו) אסור באותו היום (אמנם בתוך הסעודה מותר, דיין שבתוך הסעודה אינו משכר. תוד"ה ויודע), ואם יודע רק משמרתו ולא בית אב אסור כל השבוע, ואם אינו יודע כלל רק שאבותיו קבועים לעבודה אסור כל השנה. ולרבי מותר דא"כ יהיה אסור תמיד בשתית יין שמא ישתנה סדר המשמרות, ושמא כולם יעבדו בחנוכת הבית בבת אחת, אבל מה אעשה שתקנתו להתיר לו שתית יין קלקלתו מה שכבר כמה שנים לא נבנה בית המקדש. וכן נוהגים האידנא.

תספורת וכיבוס- אנשי משמר, ואנשי מעמד -כהנים לוים וישראלים העומדים ומתפללים על קרבן אחיהם שיעלה לרצון, אסורים מלספר ומלכבס אלא מסתפרים קודם לכן, כדי שלא יכנסו למשמרתם מנוולים, ובחמישי מותרים מפני כבוד השבת דדרך רוב בני אדם להסתפר ביום חמישי ולא בערב שבת מפני הטורח.

זמן תספורת למלך כהן גדול וכהן הדיוט- מלך מסתפר בכל יום -מצוה, דכתיב "מלך ביפיו תחזינה עינך", כה"ג מערב שבת לערב שבת ולא ישהה יותר, הואיל ומשמרות מתחלפות ונאה הדבר שמשמרה חדשה תראהו ביופיו, וכהן הדיוט אחת לל' יום דילפינן מנזיר וסתם נזירות ל' יום, ובזמן הזה אין חייבים להסתפר כל ל' יום, ואפי' לרבנן שאוסרים לשתות יין בזמן הזה שמא יבנה ביהמ"ק (ואף שאנו סמאי מתים וצריכים הזאה שלישי ושביעי, מ"מ מותרים בעבודת ציבור, דסומאה הותרה בציבור. תוד"ה בעינן), בתספורת הרי יכול להסתפר מיד, אבל יין אף שבפחות מרביעית יכול לישן או ללכת מיל, אם שתה יותר מרביעית דרך מטרידתו ושינה משכרתו, וי"א שהחילוק בין יין לתספורת שיין מחלל את העבודה ותספורת לא, ואע"פ ששניהם חייבים מיתה.

כתיב ביחזקאל "כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי" ומזה ילפינן כהן שמתו אחיו מחמת מילה ולפני יחזקאל למדו דבר זה מהלכה למשה מסיני.

מגילת תענית

בימי בית שני כתבו חנניה בן חזקיה וסיעתו את מגילת תענית (אע"פ שלא כתבו אז תורה שבעל פה), והיינו שימים שנגאלו בהם מצרותיהם עשאום כימים טובים לאוסרם בתענית, ויש ימים שנאסרו גם בהספד, שהיו הניסים חביבים עליהם להזכירם ולשבח עליהם את הקב"ה. (גמרא ורש"י שבת י"ג:). ולהלן יבואר איזה ימים נזכרו במגילת תענית, ומה אירע בהם, ומה נאסר בימים אלו.

י"ז: הספד ותענית בימים שלפני ואחרי הימים טובים של מגילת תענית- הימים האסורים בהספד ממגילת תענית, אף יום שלפניו אסור שמא יבואו להספיד ביו"ט עצמו, ושלאחריו מותר דאחרי שעבר היום אין חוששים, ולרבי יוסי לפניו ולאחריו אסור. והימים שהם קלים יותר האסורים רק בתענית מותרים לפניהם ולאחריהם, ולרבי יוסי לפניו אסור לאחריו מותר, והלכה כרבי יוסי לענין הימים שאסורים רק בתענית. ומ"מ אנו מתענים יום לפני פורים, שאף שלענין חנוכה ופורים לא בטלה מגילת תענית, היינו דווקא שבהם עצמם אסור להתענות והם ימים טובים, אבל ימים שלפניהם לא. אי נמי כיון שי"ג אדר היה בו יו"ט ונתבטל, כ"ש שנתבטל מחמת מה שהוא לפני פורים. תוד"ה רב.

ראש חודש אסור בהספד, אמנם יום שלפניו מותר, מפני שדאורייתא א"צ חיזוק, וכן מטעם זה גם שבתות וימים טובים לפניהם ואחריהם מותרים.

מא' ניסן עד ח' ניסן אסורים בהספד משום הקמת התמיד שהעמידו שאין היחיד מביא תמיד ודלא כהצדוקים, וכל אותם ח' ימים נשאו ונתנו בדבר עד שנצחו את הצדוקים, **ומח' ניסן עד סוף הפסח** אסורים בהספד משום שהעמידו דין שבועות דלא כהבייתוסים שהיו אומרים שזמנו לעולם באחד בשבת.

י"ח. בכ"ח אדר הגיעה הבשורה שנתבטלה הגזירה שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו ושלא יחללו שבתות.

כ"ט אדר- הגמ' מבארת שהנ"מ בא' ניסן שאסור בגלל ביטול התמיד אף שכבר נאסר מצד ר"ח הוא לאסור יום שלפניו, ואף שאסור מצד יום שאחרי כ"ח אדר נ"מ בחודש מעובר כגון בשנה מעוברת שאדר א' חסר ואדר ב' מלא, אי נמי שלא נראה המולד ביום ל' ועיברו את החודש, ומשום יו"ט דכ"ח לא נאסר אלא כ"ט. וי"א שנ"מ גם בחודש חסר לאוסרו גם בהספד ולא רק בתענית דמצד יום שלאחר כל יו"ט וכן יום שלפניו אסור רק בתענית ולא בהספד, כיון שהוא יוצא בין שני ימים טובים. וי"א דנ"מ אם יבטלו אחד מימים אלו.

הנ"מ בח' ניסן שהוא גם מתקנת התמיד וגם מתקנת שבועות הוא שאם יבטלו את השבעה ימים שצריכים להתענות בהם משום איזה גזירה, וביטלו את כולם דאין לבטל לחצאין, היום השמיני עדיין ישאר בדינו. ואם היו אוסרים מתשעה לחודש לא היה היום השמיני אסור מחמת יום שלפניו, דאם ביטלו את האיסור ביום ח' עצמו, כ"ש שאין לאוסרו מחמת יום שלפני יום ט'.

י"ח: י"ב אדר יום טוריינוס הוא, שהרג את לוליינוס ופפוס, שביקש טוריינוס להרוג את לוליינוס ופפוס אחיו בלודקיא שהיו צדיקים גמורים, והיינו דאמרינן הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן בגן עדן. וי"א שמצאו בת מלך הרוגה, וגזרו גזירה על שונאיהם של ישראל, והם אמרו שהם הרגוה, וכך הרגו רק אותם. ואמר להם שאם מעמו של חנניה מישאל ועזריה יבא אלוקיכם ויציל אתכם. ואמרו לו שהם אינם צדיקים כחנניה מישאל ועזריה, והוא אינו הגון כמו נבוכדנצר, והם נתחייבו כליה למקום על חטא חייבי מיתות בי"ד, ואם הוא לא יהרגם הקב"ה יהרגם בדרך אחרת, ולא מסרם הקב"ה בידו אלא כדי להפרע ממנו, ואעפ"כ הרגם מיד, ולא זזו משם עד שבאו דיופלי מרומי ופצעו את מוחו בגיזרין. וביטלו יום זה כיון שנהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו -חסידים היו ולא פירש מי הם.

י"ג באדר יום ניקנור (-אחד מאיפרכי יון) הוא ואסור בהספד ותענית, שהניף ידו על יהודה וירשלים ואמר אימתי תפול לידי וארמסנה, וכשגברו בית חשמונאי קצצו בהונות ידיו ורגליו ותלאום בשערי ירושלים ואמרו פה שהיה מדבר בגאוה וידים שהיו מניפות על ירושלים תיעשה בהם נקמה.

י"ד אדר וט"ו בו אסורים בהספד ותענית בין בכרכים ובין בפרזים. והימים שמקדימים לקרוא את המגילה לפני י"ד ביום הכניסה מותרים בהספד ותענית, ונ"מ רק בי"א או בי"ב אדר אחרי שביטלו את יום טוריינוס, ואף אם ימים שלפני הימים שבמגילת תענית אסורים, הכא אם ביטלו יום זה עצמו כ"ש שאין לאסור בו מצד יום שלפני יום ניקנור.

אין גוזרים תענית על הציבור בתחילה בחמישי כדי שלא יבואו בעלי החנויות להפקיע השערים כשיראו שקונים במוצאי יום חמישי סעודות גם למוצאי התענית וגם לשבת, והם יחשבו שבא רעב לעולם, אבל אחרי שהתחילו להתענות יודעים שזה בגלל התענית. לת"ק ג' תעניות שניות הם חמישי שני וחמישי, ולרבי יוסי גם הם התחילו בשני.

אין גוזרים תענית על הציבור בר"ח בחנוכה ובפורים, ואם התחילו (י"א ג' תעניות וי"א אחת) אין מפסיקים דאע"ג דאיקרי מועד לא כתיב ביה משתה ושמחה, ומ"מ אין משלימים התענית לר"מ אלא אוכלים סמוך לערב, וכן הדין בתשעה באב שחל בערב שבת, אבל לחכמים מתענה ומשלים, וכן הלכה והיינו בר"ח, אבל בחנוכה ופורים אסור להתענות, ד"יום משתה ושמחה" כתיב. תוד"ה הלכה.

סדר תעניות אלו

על אלו דברים מתריעים מיד

בפרקים הקודמים התבארו סדרי ודיני התעניות שמתענים ותוקעים בהם בשופר בזמן עצירת גשמים, ובפרק זה יתבאר מתי מתענים ומתריעים שלא לפי הסדר הנ"ל, מחמת עצירת גשמים או מחמת צרות אחרות.

סדר התעניות האמור בפרקים הקודמים נאמר באופן שלא ירדו גשמים ברביעה ראשונה ושניה ושלישית, אבל אם ירדו גשמים ברביעה ראשונה וזרעו ולא צמחו, או שצמחו צמחים שונים ממה שזרעו, או שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום (שזו מכה המביאה לידי בצורת), מתריעים (ומתענים. תוד"ה מתריעים) מיד, ולא עושים כפי הסדר הנ"ל בפרקים הקודמים, וכל חומר האחרונות נוהג בהם. אבל צמחו ויבשו אין מתריעים אע"פ שהתחילו גרעיני התבואה לצמוח מעט בקנה לאחר שנתייבשו, מפני שזו תפילת שוא. לישנא אחרינא ביבשו אין מתענים מפני שממילא הם חוזרים, ואפילו עלו בקנה ועדיין לא נתבשלו כל צרכם הם חוזרים.

י"ט. אם בעיר מסוימת לא ירדו גשמים וסביבה ירדו, אותה העיר מתענה ומתרעת, וכל סביבותיה מתענות מפני שיבואו מאותה העיר לקנות שם ויהיה שם רעב, ולא מתריעות, ולר"ע מתריעות ולא מתענות.

נהרא אנהרא שאפשר להביא תבואה בספינות דרך הנהר הוי בצורת, ומדינתא אמדינתא שצריכים להוליך תבואה ממדינה למדינה ע"י חמרים הוי רעב וזה קשה מבצורת, מפני שא"א להביא הרבה, לישנא אחרינא נהרא אנהרא -אם יבש מעיין אחד וצריכים להסב לכאן מעין אחר או להמתין שיגדל נהר אחר ויבוא לכאן זה בצורת, ומדינה אמדינתא היינו שיבשו כל הנהרות שבעיר וצריכים להביא מים מעיר אחרת.

ובכפנא מתריעים ובבצורת אין מתריעים. תוד"ה נהרא.

י"ט: אם החיטים יקרים אבל הם מצוים בכל עת הוי בצורת, ואם אינם מצוים אע"פ שהם זולים הוי כפנא, ואם אין המעות מצויות הוי כפנא.

ירדו לצמחים ולא לאילן- שירדו בנחת, לאילן ולא לצמחים- שירדו בחוזק, לאילן ולצמחים ולא לבורות שיחין ומערות- שירדו בחוזק ובנחת אבל מעט, לבורות שיחין ומערות ולא לאילן ולצמחים- שירד הרבה ובחוזק רב יותר מדאי, בכל אלו מתריעים עליהם מיד.

מתריעים על האילנות שאין עבורם די גשמים בפרוס הפסח, ואם חסרים בבורות שיחין ומערות מתריעים בפרוס החג, ואם אין להם מים לשתות מתריעין עליהם מיד בשני חמישי ושני בימות החמה, מפני שכולם צריכים לשתות, ודווקא באותה מלכות שכלו המים ולא במקומות אחרים. ובשביעית מתריעים אם כלו המים בבורות אע"פ שהמים מועילים לקרקע, מפני שכל שעה צריכים לשתיה, אבל אין מתריעים על האילנות מפני שהם הפקר, ולרשב"ג בברייתא אחת איתא שמתריעים גם על האילנות דס"ל שספיחי זרעים אסורים (תוס'), ובברייתא אחרת איתא שמתריעים גם על הספיחים מפני שהעניים מתפרנסים מהם.

אסכרא מתריעים עליה אם גורמת למיתה.

גובאי שהוא מכלה את התבואה מתריעים עליו בכל שהוא דאם יש אחד בידוע שיבואו הרבה, אבל חגב כל שהוא מצוי ואינו מכלה כל כך כארבה, ולרשב"א אף בחגב.

מילי דאגדתא

הגמרא מביאה כמה דברים בענייני עצירת גשמים, וביאורי פסוקים, ומהנהגות מהאמוראים.

הגמ' מבארת מה השינוי שקרה בירידת הגשמים מיום שחרב ביהמ"ק, ולמה דומה שנה שגשמיה יורדים בזמנם ושנה שאינם יורדים בזמנם, ושנה שגשמיה מרובים ושנה שגשמיה מועטים.

נקדימון בן גוריון שהיה עשיר גדול לוה י"ב מעיינות לעולי רגלים ואותם מעיינות לא היו נובעים כ"כ ואינם מתמלאים מאליהם כשאר מעיינות, ואמר שאם לא יחזיר עד זמן פלוני שירדו גשמים ויתמלאו המעיינות יתן לו י"ב ככר כסף, וכשהגיע היום ושלח לו ההגמון שישלם לו אמר שעדיין לא נגמר היום, וכשעד המנחה לא ירדו גשמים התפלל בביהמ"ק ואמר שעשה כך לכבוד הקב"ה, וירדו גשמים ונתמלאו י"ב המעיינות והותירו, ואמר המוכר שכבר שקעה חמה, וחזר נקדימון והתפלל, ונתפזרו העבים וזרחה חמה.

כ. ג' נקדמה להם חמה, משה יהושע ונקדימון.

היתה ירושלים לנדה, כנדה שיש לה תקנה. היתה כַאלמנה ולא אלמנה ממש, כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור. נתתי אתכם נבזים ושפלים- לברכה שלא ימנו מאתנו מוכסים ושוטרים.

נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא- טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל "והכה ד' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים" שהקנה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובים ואפילו כל הרוחות שבעולם לא מזיזות אותו ממקומו, מברכה שבירך בלעם את ישראל "כארזים" שארז אינו עומד במקום מים ואין גזעו מחליף ואין שרשיו מרובים וכל הרוחות שאינם קשות אינם מזיזות אותו ממקומו אבל רוח דרומית שהיא קשה עוקרתו והופכתו על פניו, ולא עוד אלא שקנה זכה שנוטלים ממנו קולמוס לכתוב ספר תורה נביאים וכתובים. י"מ נעתרות מלשון היפוך, כעתר שמהפכים בו את התבואה, וי"מ שנעתרות הוא לשון ריבוי, שפצעי אוהב נאמנים מפני שהוא עושה לטובה אפילו כשמכה את חבירו, ונשיקות שונא הם להיפך שעושה הכל לרעה. וי"מ שנעתרות הוא לשון ריבוי, שנשיקות שונא דומים הם למרובות מדאי שהם למשא. וי"מ שכשאוהבים עושים מריבה ושונאים זה את זה השנאה נאמנה, וכששונאים עושים שלום זה לזה השלום והפשרה שביניהם יש לזה קיום. תוד"ה ונעתרות.

לעולם יהיה אדם רך כקנה, ואל יהיה קשה כארז, כך דרש רבי אלעזר בן ר"ש אחר המעשה שאמר לאדם מכוער וכו' וענה לו לך לאומן שעשאני וכו', ומחל לו אותו אדם אלא לבקשת בני עירו שאמרו לו שהוא גדול בתורה, ובתנאי שלא יהיה רגיל לעשות כך. ויש ספרים שכתוב בהם שזה היה אליהו זכור לטוב, שבא להוכיחו שלא יתרגל לזה.

כ: רב ושמואל לא עברו י"ג שנים מתחת חומה רעועה, ורק כשהיה איתם **רב אדא בר אהבה** דנפיש זכותיה (מפני שמימיו לא הקפיד בתוך ביתו, ולא צעד בפני מי שגדול ממנו, ולא הרהר במבואות המטונפות, ולא הלך ד' אמות בלי תורה ותפילין, ולא ישן בבית המדרש שינת קבע או עראי, ולא שמח בתקלת חבירו, ולא קרא לחבירו בכינוי שלו או של משפחתו לגנאי (תוד"ה בהניכתו)) עברו תחתיה, ורב אדא בר אהבה סבר אל יעמוד אדם במקום סכנה שמא אין עושים לו נס, ואף אם יעשו לו נס ינכו לו מזכויותיו, כמו שאמר יעקב "קטונתי מכל החסדים ומכל האמת".

רב הונא היה מסייר בכל העיר ביום מעונן שהרוח נושבת ועלולה להפיל חומות, וכל חומה רעועה היה סותר, ואם הבעלים יכול היה בונה בעצמו, ואם לאו בנאה רב הונא על חשבונו. וכל ערב שבת לפנות ערב היה שולח לקנות את כל הירקות שנשארו (כדי שלא ימנעו בעתיד מלהביא מספיק ירקות מפני שהם מתקלקלים בשבת) וזורקם לנהר, ולא נתנם לעניים כדי שלא יסמכו על זה ולפעמים לא יהיה בשבילם ולא יהיה להם מה לאכול בשבת, ולא נתנם לבהמה דס"ל שאין נותנים מאכל אדם לבהמה משום ביזוי אוכלין, דמחזי ככופר בטובה שהשפיע הקב"ה בעולם. אי נמי משום שחסה התורה על ממונם של ישראל וכשזרק לנהר היו יוצאים במקום אחר ובני אדם היו מוצאים אותם ואוכלים אותם. וכשהיתה לו תרופה היתה ממלא ממנה בכלי ומניח בפתח ביתו ואומר שמי שרוצה יקח, וי"א שהיה בקי במנהג השדים שהיו מזיקים למי שאוכל ואינו נוטל ידיו, והיה מניח כד מים ואומר שיטלו ממנו כדי שלא יסתכנו. וכשהיה אוכל לחם היה פותח ביתו ואומר שמי שרוצה יבוא ויאכל. ורבא אמר שהכל הוא יכול לעשות חוץ מדבר זה, מפני שבני מחוזא מרובים ויש הרבה עניים, ואם יעשה כך יכלה ממונו.

כ"א. אילפא ורבי יוחנן למדו תורה ופרנסתם היתה דחוקה ורצו ללכת לעשות עסק כדי לקיים בעצמם "אפס כי לא יהיה בך אביון" בך בעצמך, וישבו תחת כותל רעוע, ורבי יוחנן שמע שמלאך אומר לחבירו שיפילו עליהם את הכותל מפני שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה, ואמר המלאך השני שיעצבום כי אחד מהם מזלו יעמוד לו שהוא עתיד להתגדל, וכשראה רבי יוחנן שאילפא לא שמע את הדברים הבין שהכונה אליו ואמר לאילפא שהוא חוזר ויקיים בעצמו "כי לא יחדל אביון מקרב הארץ", ואילפא לא חזר, ובינתיים מלך רבי יוחנן שנעשה ראש ישיבה והיה מנהגם להעשיר את ראש הישיבה כדאמרינן בסיפרא לגבי כהן גדול, וכשחזר אילפא אמרו לו שאם היה עוסק בתורה היו ממליכים אותו דהוא היה גמיר טפי מרבי יוחנן, הלך אילפא ותלה עצמו בתורן הספינה ואמר שאם ישאלוהו על ברייתא דרבי חייא ורבי אושעיא ולא יפשוט השאלה ממשנה יפיל עצמו לים ויטבע, ועשה זאת כדי להראות שעדיין הוא יודע יותר מריו"ח, **ובא** זקן אחד ושאלו היכן כתוב במשנה הדין שהאומר תנו שקל לבני לאחר מותי בכל שבוע והם צריכים לסלע נותנים להם סלע, דכוונתו לזרזם במשא ומתן שלמדו דרך ארץ וירויחו, דאם היה בדעתו לתת רק שקל היה אומר אל תתנו להם אלא שקל, ואם אמר אל תתנו להם אלא שקל, או שאמר אם מתו ירשו אחרים תחתיהם אין נותנים להם אלא שקל. ואמר לו אילפא שזו דעת רבי מאיר שאמר שמצוה לקיים דברי המת, דאי לאו הכי נותנים להם כל מה שראוי להם, שהרי כל הממון שלהם, ורק אם נשאר לאחר מותם יירשו זאת האחרים, ואנו מקמצים הממון כדי שישאר לאחרים.

נחום איש גם זו היה סומא וגידם וקיטע וכל גופו מלא שחין, ורגלי מטתו היו מונחים בספלים של מים כדי שלא יעלו עליו נמלים שלא היה יכול לסלקם מפני שהיה גידם. פעם אחת היתה מטתו מונחת בבית רעוע ורצו תלמידיו לפנות מטתו ואחר כך לפנות את הכלים, ואמר להם שיפנו קודם את הכלים, מפני שהוא מובטח שכל זמן שהוא בבית הבית לא יפול, וכך היה. אמרו לו תלמידיו רבי וכי מאחר שצדיק גמור אתה למה אתה מתייסר כך, אמר להם שפעם אחת היה מהלך לבית חמיו והיו עימו ג' חמורים עם מאכל ומשתה ומיני מגדים, בא עני אחד וביקש שיפרנסו, והוא אמר לו שימתין עד שיפרוק לו מן החמור, ולא הספיק לעשות זאת עד שיצאה נשמתו, והוא הלך ונפל על פניו ואמר שעיניו שלא חסו על עיני העני יסומאו וכו', ולא נתקררה דעתו עד שאמר שכל גופי יהיה מלא שחין, אמרו לו אוי לנו שראינוך בכך, אמר להם אוי לי אם לא ראיתוני בכך.

והוא נקרא נחום איש גם זו מפני שכל דבר שקרה לו היה אומר גם זו לטובה, ופעם אחת שלחו עימו דורון לקיסר מפני שהוא מלומד בניסים, וכשלן במלון באו דיירי המלון ולקחו את האבנים הטובות והכניסו תחתיהם עפר, וכשראה הקיסר שהביא לו עפר רצה להרוג את כל היהודים, ובא אליהו ונדמה לאחד מהם ואמר שאולי זה מעפרו של אברהם אבינו שנעשה חרבות וחיצים כשנלחם עם המלכים, וזרקו עפר זה במלחמה עם עיר שלא הצליחו לכובשה והעפר נעשה חרבות וחיצים, והכניסוהו לגנזי המלך ומילאו את ארגזו באבנים טובות ומרגליות, וכחזר לאותו מלון וסיפר להם מה היה לקחו מעפר ביתם והביאו לקיסר ואמרו לו שזה אותו עפר, ובדקו את העפר והוא לא נהפך לחרבות וחיצים והרגום.

כ"א: לא מקומו של האדם מכבדו, אלא האדם מכבד את מקומו, כמו שמצינו בהר סיני שאח"כ הותר לעלות על ההר והיינו בא' ניסן, שלא נסתלקה השכינה מההר עד הלוחות האחרונות שניתנו ביום"כ, וגם כל ימות החורף שעסקו במלאכת המשכן שהתה השכינה בהר, ומשם ניתנו כל המצוות בקולי קולות ולפידים, ורק ביום א' בניסן שהוקם המשכן נסעה השכינה מההר וישבה על הכפורת, ושם באהל מועד נשנית התורה כללותיה ופרטותיה. וכן מצינו באהל מועד שבמדבר שכשגללו את הפרוכת בשעת נסיעתם הותרו זבים ומצורעים להכנס לשם.

בסורא היה דבר מלבד בשכונתו של רב, וחשבו שזה בזכות רב, ואמרו להם בחלום שזכויותיו של רב גדולות יותר, והצלתם זה בזכות אדם שמשאיל כלי חפירת קברים. ובדרוקרת היתה דבר מלבד בשכונתו של רב הונא, וחשבו שזה בזכות רב הונא, ואמרו להם בחלום שזכויותיו של רב הונא גדולות יותר, והצלתם זה בזכות אשה שמחממת תנור ונותנת לאחרות לאפות בו.

סיבות שבגללם גזרו תענית- רב יהודה גזר תענית כשבא הרבה למרות שלא אכל מהתבואה, מפני הוא עתיד לאכול, וכן גזר תענית כשהיתה מגיפה בחזירים, מפני שמעיהם דומה לשל בני אדם. וכ"ש שאם יש דבר בנכרים יש להתענות, שהם דומים יותר לישראל. (תוד"ה אמרו). ושמואל גזר תענית בעירו מפני מגיפה שהיתה בבי חוזאי, מפני שלא היה נהר מפסיק ביניהם והיו שיירות ביניהם. ורב נחמן גזר תענית בבבל מפני מגיפה שבארץ ישראל, שאם גבירה לוקה שפחה לא כ"ש.

הגמ' מביאה מילי דצניעותא ומעשים טובים שהיו ל**אבא אומנא** (-מקיז דם) שבגללם זכה לשאלת שלום ממתיבתא דרקיעא כל יום. ואביי זכה לזה כל ערב שבת, ורבא כל ערב יוה"כ, וחלשה דעתו של רבא, ואמרו לו שדיו בכך שזכויותיו מגינות על העיר.

כ"ב. הגמ' מביאה המעשה ביהודי שהיה שומר בית האסורים של המלך והיה הולך במנעלים שחורים ובלי ציצית, והיה **בן עולם הבא** מפני ששם בבית האסורים את הגברים לחוד ואת הנשים לחוד ומיטתו היתה ביניהם כדי שלא יבואו לידי איסור, וכשהיה רואה בת ישראל שנתנו בה עיניהם היה מוסר נפשו להצילה, והלך במנעלים שחורים ובלי ציצית כדי שלא יכירו שהוא יהודי וישמע שרוצים לגזור גזירות על ישראל ויודיע לחכמים שיתפללו ויבטלום. ועוד היו ב' אנשים שהיו בני עולם הבא מפני שהיו משמחים אנשים עצובים, וטורחים לעשות שלום כשיש מריבה, דהבאת שלום בין אדם לחבירו זה מהדברים שהאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא.

על אלו מתריעים בכל מקום

יש דברים שאע"פ שאירעו במקום מסוים מתריעים עליהם בכל מקום, מפני שדברים אלו עלולים להגיע גם למקומות אחרים, וכדלהלן.

מתריעים בכל מקום על שדפון בתבואות, וחולי ירקון, וארבה וחסיל אפילו אחד. והא דאיתא במתני' שהשיעור כמולא פי תנור היינו להתענות, אבל להתריע בכל שהוא. אי נמי מתני' מעשה שהיה כך היה.

מתי מתריעין בחיה רעה-

חיה רעה שהורגת בני אדם משולחת והיינו שעושה דבר שאינו דרכה שזה מראה שהיא משולחת מן השמים מתריעין, אבל בדבר שהוא דרכה אין מתריעין, וכדלהלן.

חיה רעה הנראית בעיר ביום מתריעין, אבל בלילה לא, ואם עלתה לגג (גגותיהם לא היו משופעים והיו עושים כל תשמישיהם בגגות, וה"ה לבית שתחתיו). ונטלה תינוק מהעריסה מתריעין, אפילו אם אינו עיר ממש אלא כוך קטן של ציידים שאע"פ שאינו בנין קבוע ואינו בישוב.

ובשדה אפילו ביום אין מתריעין אם היא נחבאית מבני אדם דכך דרכה, ואם אינה נחבית אלא היא עומדת מתריעין.

ובשדה הסמוכה לאגם אפילו באינה נחבית אין מתריעין שכיון שהיא סמוכה לאגם החיה לא מפחדת מפני שאם יבואו אחריה היא תוכל לברוח לאגם, ורק אם רצה אחרי שני בני אדם מתריעין.

ובאגם (-מקום מלא קוצים) עצמו אפילו ברצה אחריהם אין מתריעין שכיון שזה מקומה היא לא מפחדת מבני אדם, ורק אם טרפה שני בני אדם ואכלה אחד מהם מתריעין דכיון שלא היתה רעבה אלא לאחד מדוע הרגה את השני, (וה"ה בלא אכלה אף אחד מהם. תוד"ה טרפה), ואם אכלה את שניהם אין מתריעין דמפני הרעב אכלתם.

ועל החרב חיילות ההולכים להרוג ולהשחית בכל מקום, ואף חרב של שלום שעוברת דרך אותה מלכות להלחם במקום אחר (שנכשל בה יאשיהו, שלא נתן לפרעה נכה לעבור כיון שפרעה נכה בטח בעבודה זרה, וירו בו חיצים עד שעשו כל גופו כברה, ונענש משום שלא נמלך בירמיהו, שהיה אומר לו שאין דורו ראוי, וכמת אמר "צדיק הוא ד' כי פיהו מריתי", ואמר עליו ירמיהו "רוח אפינו משיח ד' ").

כ"ב: מעשה וירדו זקנים מירושלים לעריהם בארץ ישראל וגזרו תענית על שנראה כמלוא פי תנור (והיינו פת ולא תבואה, ופת זה שיעור קטן יותר, שאין דרך למלא כל חלל התנור פת אלא רק להדביק פת בדפנות. והגמרא מסתפקת אם הכונה למכסה התנור או לשורה של לחמים שמכייסים לפי התנור ודבוקים שם זה ליד זה, אי נמי זה מלעלה מזה עד פי התנור) שדפון באשקלון שבארץ פלישתים.

ועוד גזרו תענית על שאכלו זאבים שתי תינוקות בעבר הירדן. ורבי יוסי אומר לא גזרו על שאכלו אלא על שנראו ובאו בעיר. ומעשה ובלעו זאבים ב' תינוקות והקיאום דרך בית הרעי, וטיהרו חכמים את הבשר אחר ששהה ימי העיכול, דפירשא בעלמא הוא, וטימאו את העצמות מפני שהם לא מתעכלות.

על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפוה נכרים או נהר, ועל ספינה המיטרפת בים. והברייתא מוסיפה שיחיד יכול לסגף עצמו בתענית על אלו ועל יחיד הנרדף ע"י נכרים או ליסטים או רוח רעה של שידה שנכנסה באדם והוא רץ והולך ויש לחוש שיטבע בנהר או יפול וימות, ולרבי יוסי אינו רשאי שמא יצטרך לבריות מפני שלא יהיה לו כח להרויח ולהתפרנס מיגיעו, ולא ירחמו עליו, וכתיב "ויהי האדם לנפש חיה" נשמה שנתתי בך החייה". וכתבו התוס' (ד"ה ר' יוסי) שאין זה המחלוקת אמוראים לעיל י"א: אם המתענה נקרא חוטא או קדוש, דהתם מיירי במצי לצעורי נפשיה, והכא מיירי בלא מצי לצעוריה נפשיה.

לשמעון התימני אף על הדבר מתריעים בשבת, ולחכמים אף בחול לא.

על כל צרה שלא תבוא (לישנא מעליא נקט) על הציבור מתריעים עליה חוץ מרוב גשמים שזה טורח לבני אדם אבל אין זה מקלקל את התבואה, לפי שאין מתפללים על רוב טובה, והשיעור הוא עד שיעמוד בקרן אפל (שזה מקום מאד גבוה) וישכשך ידיו כרגליו במים כלומר לעולם אין מתפללים, ובגולה -בבל, שהיא נמצאת במקום נמוך, מתריעים על רוב גשמים, ובשנה שגשמיה מרובים היו אנשי משמר שולחים לאנשי מעמד שיתנו עיניהם להתפלל על אחיהם שבגולה שלא יהיה בתיהם קבריהם אם הבתים יוצפו מים.

ונתתי גשמיכם בעיתם- בשיעור הרצוי ולא פחות או יותר, דבר אחר בלילי רביעי ולילי שבת שאין הגשמים גורמים טורח לבני אדם כיון שלא הולכים אז בדרכים. ובליל רביעי אין הולכים בדרכים מפני אגרת בת מחלת (פסחים קי"ב:).

גדלותם תפילותיהם והנהגותיהם של חוני המעגל ונכדיו

כ"ג. מעשה שאמרו לחוני המעגל שיתפלל שירדו גשמים, אמר להם שיכניסו תנורי פסחים של חרס הנמצאים בחצרות והם מיטלטלים בשביל שלא ימוקו. התפלל ולא ירדו גשמים. עג עוגה ועמד בתוכה כפי שעשה חבקוק הנביא, ואמר רבונו של עולם בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפים, אמרו לו תלמידיו רבי ראינוך ולא נמות כלומר השתדל שלא נמות ברעב מפני עצירת הגשמים, כמדומים אנו שאין גשמים יורדין אלא להתיר שבועתך. אמר לא כך שאלתי אלא גשמי בורות שיחין ומערות -והיינו שירדו בשפע. התחילו לירד בזעף עד שכל טיפה היתה לפחות לוג, אמרו לו תלמידיו רבי ראינוך ולא נמות, כמדומים אנו שאין גשמים יורדין אלא לאבד את העולם, אמר לא כך שאלתי אלא גשמי רצון ברכה ונדבה -בעין יפה. ירדו כתקנן, עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים. באו ואמרו לו כשם שהתפללת עליהם שירדו כך התפלל שילכו להם. אמר להם צאו וראו אם נמחית אבן הטועין שהיתה בירושלים שמכריזים בה על האבידות, מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה, אעפ"כ הביאו לי פר הודאה. הביאו לו פר הודאה סמך שתי ידיו עליו ואמר לפניו רבונו של עולם עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות, כעסת עליהם אינם יכולים לעמוד, השפעת עליהם טובה אינם יכולים לעמוד, יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהא ריוח בעולם. מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים, וזרחה החמה, ויצאו העם לשדה והביאו להם כמהין ופטריות.

שלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה שאתה אדם גדול גוזרני עליך נידוי, שהרי מנדים על כבוד הרב, והוא הטיח דברים ואמר לא כך שאלתי, שאילו שנים כשני אליהו שיש עצירת גשמים שמפתחות גשמים בידו של אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך שאליהו נשבע "חי ד' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי" ואתה נשבע לא לזוז עד שירדו גשמים, ואחד מכם בא לידי שבועת שוא, אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא (-חוטא) לפני המקום ועושה לך רצונך, כבן שהוא מתחטא על אביו ועושה לו רצונו, ועליך הכתוב אומר "ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך", ועליך כתיב "ותגזר אומר ויקם לך וכו' ".

חוני המעגל נתקשה בביאור "בשוב ד' את שיבת ציון היינו כחולמים", איך שייך שינה ע' שנה, וישן הוא עצמו ע' שנה, וכשקם לא הכירוהו וחלש דעתיה ובעי רחמי ומת, היינו דאמרי אינשי או חברותא או מיתותא.

כ"ג: אבא חלקיה בן בנו של חוני המעגל כשהיו צריכים גשמים היו מבקשים ממנו שיתפלל, והיה מתפלל ויורד גשם, ובאחד הפעמים שבאו אליו מצאוהו עודר בשדה ולא ענה להם ולא החזיר להם פניו מפני שהיה שכיר יום. ובערב לקח את העצים על כתף אחת ואת הגלימה על הכתף השניה מפני שהגלימה היתה שאולה ולא ביקש רשות לשאת עליה עצים. ובדרך לא נעל נעלים מפני שראה את הדרך, ורק כשהגיע למים ולא ראה מה יש בתוכם ושמא ישכנו דג או נחש נעל נעלים. וכשהגיע לקוצים הגביה בגדיו כיון שהגוף מתרפא והבגד לא מתאחה. וכשהגיע לביתו יצאה אשתו לקראתו כשהיא מקושטת כדי שלא יתן עיניו באשה אחרת. ונכנסה אשתו והוא אחריה ואחריה שני החכמים כיון שלא היתה יודע אם הם כשרים. וישבו לאכול פת וכיון שלא היה לו הרבה פת ובכל מקרה לא היו אוכלים משלו לא הציע לחכמים לאכול כדי שלא יחזיקו לו טובה בחינם. ונתן לבן הקטן כפול מהבן הגדול מפני שהגדול נמצא בבית והקטן בבית המדרש. ואמר לאשתו שיעלו להתפלל לפני שיבקשו ממנו כדי שלא יחזיקו טובה לעצמם, ועמדו בשני פינות העליה והקדימו העננים לבוא מהצד שלה מפני שהיא בבית והיא נותנת לעני פת שהנאתה קרובה והוא נותן מעות שאין הנאתם קרובה, אי נמי מפני שהיו בשכנותו בריונים והוא התפלל שימותו והיא התפללה שיחזרו בתשובה.

חנן הנחבא היה בן בתו של חוני המעגל, וכשהיו צריכים גשם היו שולחים אליו תינוקות של בין רבן והיו אוחזים בשולי גלימתו ואומרים אבא אבא הב לן מיטרא, אמר לפני הקב"ה רבונו של עולם עשה בשביל אלו שאין מכירין בין אבא דנותן גשם לאבא שלא נותן גשם. ונקרא חנן הנחבא מפני שהיה מחביא עצמו כשהיה מתפלל על הגשמים, מרוב ענוה, ולא גרסינן בבית הכסא, ומי שגורס בבית הכסא יבאר שהיה מתחבא בבגדיו כשנכנס להסך רגליו, מרוב צניעות.

הנהגות תנאים ואמוראים ותפילותיהם על הגשמים

הגמרא מביאה הרבה מעשים שהיו צריכים להתענות על הגשמים, ומבארת באיזה זכות ירדו גשמים באותם פעמים. עוד מביאה הגמרא כמה מעשים מגדלותם והנהגותיהם של התנאים והאמוראים.

רב הונא ורב חסדא שהיו חסידי בבל היה נאספים כדי לבקש על הגשמים אולי ירדו גשמים, ורב יונה אביו של רבי מני שהיה מגדולי ארץ ישראל היו מסתיר את תפילתו והיה מתפלל לבד והיה יורד גשם. וכשציערו אותו השתטח על קבר אביו ואמר לו שמצערים אותו, יום אחד המצערים עברו שם ונדבקו רגלי סוסיהם עד שקיבלו על עצמם שלא לצערו. ורבי יצחק בן אלישיב תפילותיו היו מקבלות, אבל לאחר זמן אמר שכבר אין תפילתו מקובלת כ"כ.

כ"ד. השולה דג מן הים בשבת, כיון שיבש בו כסלע חייב משום נטילת נשמה (-שוחט, ואיירי שהיה ניצוד כבר בסל) אע"פ שאח"כ עוד פירכס ובעודו מפרכס השליכו למים, ודווקא ביבש בין סנפיריו.

הגמ' מביאה מעשים ברבי יוסי דמן יוקרת, שהתפלל על בנו שימות לפי שהתפלל שתאנה תוציא פירות לפני זמנה, והתפלל על בתו שתמות לפי שראה אדם נכשל להסתכל בה לפי שהיתה יפה, ולא היתה אתונו הולכת אם היה נשאר על גבה דבר שאינו שלו.

הגמ' מביאה המעשה באלעזר שהיו מתחבאים גבאי הצדקה ממנו מפני שהיה נותן להם כל אשר לו, ופעם אחת נתן להם לצורך נישואי יתום ויתומה כל מה שהכין לבתו, ונשאר לו זוז אחד וקנה בו חיטים והכניסם לאוצר, ונעשה נס ונתמלא כל האוצר בחיטים, ואמר שהם לבתו הקדש עליה ואין לה חלק בהם אלא כאחד מעניי ישראל מפני שאסור לאדם להנות ממעשה ניסים, כדאיתא לעיל כ: שאם עושים לו נס מנכים לו מזכויותיו.

רבי יהודה נשיאה בנו של רבן גמליאל בן רבי גזר תענית והתפלל ולא ירדו גשמים, ואמר אוי לו לדור וכו' וחלשה דעתו וירד גשם.

בבית הנשיא גזרו תענית והודיעו לרבי יוחנן וריש לקיש רק בבוקר, ואמר ר"ל שהם לא קיבלו אתמול את התענית, והשיב לו ריו"ח שהם נגררים אחרי בית הנשיא.

בבית הנשיא גזרו תענית ולא ירדו גשמים, ואושעיא זעירא דמן חבריא אמר שאם עיני הדור אינם כראוי כל הדור צריך בדיקה, ובאו עבדי הנשיא וציערוהו, ואמרו להם בני העיר שגם אותם הוא מצער בתוכחותיו אך כל דבריו לשם שמים, ועזבוהו.

רבי גזר תענית ולא ירד גשם, ובזכות אילפא וי"א רבי אילפי ירדו גשמים, ואמר שזה בזכות שלמרות שבמקומו אין יין לקידוש והבדלה הוא טורח ומביא יין ומציא את בני מקומו ידי חובה.

רב גזר תענית ולא ירדו גשמים, ובזכות ש"ץ אחד ירדו גשמים, ואמר שזה בזכות שהוא מלמד תינוקות של עניים כמו של עשירים, ומי שאינו יכול אינו צריך לשלם, ותינוק שאינו רוצה ללמוד הוא משחד אותו עד שהוא מתרצה ללמוד.

רב נחמן גזר תענית ולא ירדו גשמים, ואמר שישיכו אותו מהכותל לארץ וחלשה דעתו וירדו גשמים. וכן רב פפא אחרי שהתבייש ירדו גשמים.

רבה אמר שהתעניות בדורו לא הועילו אע"פ שהיו גדולים יותר בתורה מדורו של רב יהודה, מפני שאין הדור ראוי.

כ"ד: אשה הכובשת ירק בקדירה, וי"א זיתים שכבשם עם העלים שלהם, טהורים, שאף שלומדים מ"כל האוכל" לרבות שאם נגעה טומאה ביד האוכלין נטמא האוכל, הכא מחמת כבישה א"א ליטול את האוכל ע"י הידות כיון שהם משתברים.

רב מרי בן בתו של שמואל אמר לא לקנות קמח סולת של מעשה ניסים דכמה שאפשר להתרחק ממעשה ניסים זה טוב ונכון, ולמחרת הגיעה ספינה מלאה חיטים.

רבא גזר תענית ולא ירדו גשמים ואמר שיתענו גם בלילה, ולמחרת אמר רבי אליעזר מהגרוניא שהראוהו בחלום שלום טוב לרב טוב מאדון טוב שמטובו מיטיב לעמו, ואמר רבא שזו עת רצון והתפללו וירדו גשמים.

שבור מלכא רצה לצער את רבא מפני שהלקה אדם שבעל כותית והוא מת, ואמרה לו אמו שלא יתעסק עם היהודים שהם מתפללים ויורד גשם, ואמר שנראה אם הם יכולים להוריד גשם בתמוז, וירד הרבה גשם, בא אביו בחלומו ואמר לו שהוא הטריח את הקב"ה וישנה מקום שינתו, ולמחרת מצא מיטתו חתוכה בסכינים ע"י שדים שרצו להורגו.

רבי חנינא בן דוסא התפלל שלא ירד גשם כשהיה בדרך, וכשהגיע לביתו התפלל שירדו גשמים, ואמר רב יוסף א"כ מה הועילה תפילת הכהן גדול לגבי רבי חנינא בן דוסא שהיה מתפלל שאם נגזר שתהא שנה שחונה תהיה גשומה וטלולה, ולא יתקבלו תפילות עוברי דרכים, ולא יפסקו המושלים משבט יהודה, ולא יצטרכו ישראל להתפרנס זה מזה או מעם אחר.

כ"ה. בכל יום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו נזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני שלא היה לו לחם די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת. ומעשה באשתו של רבי חנינא שהסיקה את התנור הריק וכשבאו שכנותיה נתמלא בלחם, וכיון שהיתה מלומדת בניסים הלכה מתחילה להביא מרדה מפני שידעה שייעשה לה נס. וכשאלה את רבי חנינא עד מתי יצטערו התפלל רבי חנינא ויצאה פיסת יד משמים ונתנו להם רגל מזהב, ולא רצתה לקבלה שלא יהיה שולחנם חסר לעת"ל, ולקחו משמים את הרגל בחזרה, והנס האחרון גדול מן הראשון. וכן נעשה לו נס ודלק החומץ ששמה בתו בנר עד שלקחו ממנו אש להבדלה וכיבה נר של מעשה ניסים כדמצינו שרב יהודה לא רצה להנות מחול שנהפך לסולת. וכן נעשה לו נס שהביאו עיזיו דובים בקרניהם להוכיח שאינם אוכלות משדות אחרים, ולא היו אלו עיזים שלו אלא שמצא תרנגולים ושמרם ונתרבו וציערוהו וקנה בדמיהם עיזים עד שהגיע המאבד ונתן לו העיזים, וכן נעשה נס שנתארכו קורות שכנתו שלא הספיקו לכסות את גגה.

מעשה ברבי אלעזר בן פדת שהיה עני, וחלם שאמר לו הקב"ה שכדי לשנות מזלו צריך לברוא את העולם מחדש, ולא רצה וקיבל בשכרו י"ג נחלי שמן אפרסמון.

הגמ' מביאה מעשים על אמוראים שגזרו תענית והתפללו וירדו גשמים, (רבי חמא בר חנינא, לוי שהטיח דברים כלפי מעלה ונעשה חיגר, רבי חייא בר לולייני, ר"א ור"ע).

לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה.

צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה- שהצדיק גזעו מחליף כארז - קם בתחית המתים, ועושה פירות כתמר -יש לו שכר לעתיד לבוא.

כ"ה: הלוקח אילן מחבירו כדי לקוצצו אינו קוצץ סמוך לקרקע אלא מגביה מן הקרקע טפח, ובסדן השקמה ב' טפחים, ובבתולת השקמה ג' טפחים, ובקנים ובגפנים מן הפקק ולמעלה, ובדקלים ובשאר במיני ארזים חופר למטה לפי שאין גזעו מחליף.

תפילת ר"ע על הגשמים התקבלה יותר משל ר"א לא לפי שזה גדול מזה, אלא לפי שזה מעביר על מידותיו וזה אינו מעביר.

טפח של גשמים היורד מלמעלה תהום יוצא לקראתו ג"ט בקרקע עבודה, ובשאינה עבודה טפחיים.

כשמנסכים מים בחג תהום אומר לחבירו הוצא מימך.

נתענו וירדו גשמים

אם קיבלו תענית וירדו גשמים בשיעור המספיק לצורכם, אם עדיין לא התחילו להתענות אין צריכים להתענות, ואם התחילו צריכים להשלים. ולהלן יבוארו פרטי הדינים והשיטות בזה.

אם ירדו גשמים וטשטשו בעומק הקרקע כמלוא ברך המחרישה פוסקים דברי ר"מ, וחכמים אומרים בקרקע חריבה טפח ובבינונית טפחיים ובעבודה ג' טפחים. אבל יחיד שהיה מתפלל על החולה ונתרפא, או על צרה ועברה, הרי זה מתענה ומשלים.

היו מתענים וירדו גשמים קודם הנץ החמה שעדיין לא חלה עליהם התענית לא ישלימו, לאחר הנץ החמה ישלימו. רבי אליעזר ורבי יהודה אומרים קודם חצות שזה זמן הסעודה לא ישלימו, לאחר חצות שכבר לא סעדו בזמן הסעודה ישלימו. רבי יוסי אומר קודם ט' שעות שאין שום אדם שלא חלה עליו התענית אפילו בני מלכים (שקמים מיטותיהם אחרי ג' שעות ושוהים ו' שעות ואוכלים) לא ישלימו, לאחר ט' שעות ישלימו.

שמואל הקטן אמר שאם גזרו תענית וירדו גשמים קודם התענית או אחריה אינו שבחו של ציבור, ולדבריו שבחו של ציבור הוא אם אמרו משיב הרוח ובאה הרוח מוריד הגשם וירדו גשמים.

מעשה וגזרו תענית בלוד וירדו גשמים קודם חצות, ויצאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב מתוך שמחה, ובבין הערבים קראו הלל הגדול, דאין אומרים הלל הגדול (-הודו לאלוקי האלוקים כי לעולם חסדו, מפני שנאמר בו נותן לחם לכל בשר) מתוך צום אלא על נפש שבעה, ובני מחוזא דשכיחי בהו שכרות יאמרו הלל ואח"כ יאכלו שמא יפשעו ולא יאמרו הלל. וכתבו התוס' (ד"ה שאני) שבפסוקי דזמרה שלפני התפילה אומרים הלל הגדול אף שעדיין לא אכלו ושתו.

בשלשה פרקים

באיזה תפילות כהנים נושאים כפים

מצות עשה לכהנים לברך את ישראל, דכתיב "כה תברכו את בני ישראל", וישראל העומדים פנים כנגד פני הכהנים בשתיקה ומכוונים ליבם לקבל ברכתם כדבר ד' הם ג"כ בכלל המצוה. (ביאור הלכה תחילת חלק ב' בשם החרדים). וברכת כהנים צריכה עשרה. וחז"ל קבעו שזמן ברכת כהנים יהיה בתפילה בחזרת הש"ץ, וא"כ היה ראוי לישא כפים בכל התפילות שיש חזרת הש"ץ, אלא שי"א שכיון שכהן שכור אסור בנשיאת כפים (כמו שאסור בעבודת המקדש), לכן יש תפילות שבהם לא נושאים כפים מחשש שכרות, וכדלהלן.

כ"ו שכור אסור בנשיאת כפים. אבל בעל מום או מזומר מברכים ברכת כהנים. תוד"ה אי.

לרבי מאיר יש ג' פרקים בשנה שכהנים נושאים כפים בכל התפילות, והיינו בתעניות ובמעמדות בשחרית מנחה ונעילה (י"א שנקראת כך על שם נעילת שערי מקדש, וי"א על שם נעילת שערי שמים שנועלים אותם לעת ערב בגמר תפילה, והיו נוהגים להתפלל נעילה בכל התעניות כמו שמתפללים ביוה"כ), וביוה"כ נושאים כפים גם במוסף, משום שבתעניות ומעמדות אין חשש שכרות.

לרבי יהודה אין נשיאת כפיים אלא בשחרית ומוסף ולא במנחה ובנעילה, משום שבשעת מנחה ונעילה כל יום מצוי שכרות מפני שכבר סעד ופעמים נמשכת הסעודה ומשתכר, וכהן שתוי יין אסור לישא את כפיו, דכתיב "יין ושכר אל תשת בבואכם" ונשיאות כפים היא מעין עבודה, (והא דאיתא בשבת י. שבמנחה לא שייך שכרות, היינו שלגבי ערבית שכרות דמנחה לאו כלום היא. תוד"ה מנחה), וגזרו בתעניות ובמעמדות משום שאר ימים.

לרבי יוסי נעילה יש בה נשיאת כפים דיום שיש בו נעילה ליכא שכרות, אבל במנחה לא.

הגמרא מביאה מחלוקת כמו מי ההלכה, ומסקנת הגמרא שהלכה כרבי יוסי.

האידנא נושאים כפים במנחה דתעניתא, דמפני שהיא סמוכה לשקיעת החמה -נוהגים להתפלל סמוך לשקיעת החמה ולא בשש שעות ומחצה, דמיא לנעילה, דאין לגזור אטו מנחה של כל יום, דמנחה כזו אין בכל יום. וכתבו התוס' (ד"ה והאידנא) שאף שבתעניות נושאים כפים במנחה, ביוה"כ לא נוהגים לישא כפים במנחה, מפני שמתפללים מנחה בעוד היום גדול, אבל בנעילה ביוה"כ נושאים כפים.

המשמרות והמעמדות

הכהנים והלוים היו מגיעים לעבודת המקדש לפי חלוקה למשמרות, וכל משמר היה עובד בזמן המיוחד לו, ומלבד עבודת המקדש צריך שיהיו אנשי מעמד, והיינו אלו העומדים על הקרבן במקום אחיהם, ושמואל ודוד תיקנו שתהיה חלוקה גם למעמדות, ולהלן יבואר טעם חלוקה זו ומה היו עושים אנשי המעמד בירושלים או בשאר הערים.

כ"ז. טעם החלוקה למעמדות- נאמר בתורה "צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי", והיאך קרבנו של אדם קרב שהרי התמיד בא מהשקלים של כל ישראל, והוא אינו עומד על גביו, על כן התקינו נביאים ראשונים (-שמואל ודוד) כ"ד משמרות של כהנים (וכדלהלן), וכנגד כל משמר היה מעמד בירושלים של כהנים לוים וישראלים והם היו עומדים על הקרבן במקום אחיהם, וכן היו כ"ד מעמדות בכל עיר, וכאשר הגיע זמן המשמר לעלות, כהנים ולוים עולים לירושלים, וישראלים שבאותו משמר מתכנסים בעריהם ומתפללים על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון, ומתענים, ומוציאים ספר תורה וקוראים במעשה בראשית.

חצי מכל משמר היו ביריחו, כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבירושלים.

כהנים לוויים וישראלים מעכבים את הקרבן אם אין מעמד מכולם בירושלים, שכיון שכולם בעלים צריך שכולם יהיו על הקרבן, אבל כלי שיר אינם מעכבים אם יש לוים, דכלי הוא לבסומי קלא בעלמא, דעיקר שירה בפה. ולרשב"א אף כלי שיר מעכבים, דעיקר שירה בכלי -אבוב. וכתבו התוס' (ד"ה מה) שלמ"ד עיקר שירה בפה אפילו ממזרים ופסולים יכולים לומר שירה, אבל למ"ד עיקר שירה בכלי צריך כהנים או לוים כיון שהכל קדוש.

סדר תקנת מספר המשמרות- משה תיקן ח' משמרות ד' מבני אלעזר וד' מאיתמר, בא שמואל והעמידם על ט"ז, בא דוד והעמידם על כ"ד. וי"א שבתחילה תיקן משה ט"ז משמרות ח' מאלעזר וח' מאיתמר, וכשרבו בני אלעזר הוסיפו להם עוד ח'. ד' משמרות עלו מן הגולה בבית שני ידעיה חרים פשחור ואימר והשאר לא עלו, שהרבה מישראל נשארו ולא רצו לעלות, ועמדו נביאים שביניהם וחילקום והעמידום על כ"ד, וכתבו שמותיהם על כ"ד חתיכות קלף ובללום ונתנום בקלפי, בא אחד ממשמרת ידעיה ונטל חלקו וחלק חמש המשמרות שלו ולפי הסדר שעלו המשמרות כך היו עובדים כל שבוע משמר אחר, ואח"כ עשה כך חרים, ואח"כ פשחור, ואח"כ אימר. והתנו נביאים שביניהם שגם אם יהויריב יהיה טפל לו ויחלקו את ידעיה לה' תעלה, ידעיה יהיה העיקר ויהויריב יהיה טפל לו משמרות (כדי שלא להוסיף יותר מכ"ד משמרות) ויהויריב יעבוד בשבוע השישי, הואיל ולא עלה מתחילה.

כ"ז: אנשי משמר היו מתפללים על קרבן התמיד של אחיהם שיתקבל ברצון.

באיזה ימים היו אנשי מעמד מתענים, ועל מה- אנשי מעמד היו מתכנסים לבית הכנסת ומתענים בימים ב' ג' ד' וה', בב' על יורדי הים דבקריאת יום שני כתיב "יהי רקיע בתוך המים", וצריך להזכיר ולרצות על הדבר, בג' על הולכי מדבריות דכתיב "ותראה היבשה" שתהיה ראויה להולכיה ולא יזקו מחיות רעות, בד' על אסכרא שלא תפול בתינוקות מפני שבריעי ניתלו המאורות, בה' על עוברות שלא יפילו ועל מניקות שיניקו דכתיב ביה "ישרצו המים שרץ נפש חיה". **ובערב שבת לא היו מתענים מפני כבוד השבת**, וכ"ש בשבת עצמה, ובא' בשבת לא היו מתענים, י"א מפני הנוצרים שעושים אתו יום טוב, וי"א מפני שהוא יום ג' ליצירה של אדם הראשון ואיכא חולשא, וכתיב "ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים", וי"א מפני שבמוצאי שבת אבדה לאדם הנשמה יתירה שמרחיבה דעתו לאכילה ושתיה.

קריאת התורה לאנשי מעמד- בזמן כל משמר היו מתכנסים ישראל של אותו המשמר בעריהם וקורים במעשה בראשית, והטעם מפני שהקרבנות מקיימים שמים וארץ מפני שלולא הקרבנות ישראל היו כלים בחטאם, וממילא אין קיום לשמים וארץ. **ובזמן שאין בית המקדש קיים קריאת סדר הקרבנות נחשבת כאילו הקריבום, והקב"ה מוחל לישראל על עוונותיהם.**

בכל יום היו קורים במעשה בראשית ג' קרואים, בראשון בשבוע בראשית ויהי רקיע מפני שבפרשת בראשית לבדה אין ט' פסוקים כדי קריאת כהן ולוי וישראל, וכן בכל יום קורא בריאת אותו היום ויום שלאחריו.

סדר חלוקת הפסוקים לעולים לתורה במעמדות- פרשה גדולה שבשני הפרשיות שקוראים בכל יום מתחלקת לשניים והקטנה ליחיד, ופרשת יום ראשון היתה מתחלקת לשנים אף שאין בה אלא ה' פסוקים ואין לפחות לעולה לתורה מג' פסוקים, לרב היו חוזרים על הפסוק השלישי לעולה השני, אבל אין לחלק פסוק באמצע כיון שמשה לא חילקו, ואף שאין משיירים בפרשה פחות מג' פסוקים, שאני הכא שא"א באופן אחר, ולשמואל היו מפסיק באמצע הפסוק השלישי, דכמו שמותר להפסיק באמצע פסוק לצורך תשב"ר משום שא"א ללמדם באופן אחר, גם כאן מותר מפני שא"א באופן אחר, דאין לומר שהשני יחזור על הפסוק השלישי, גזירה משום הנכנסים שיחשבו שהראשון קרא רק ב' פסוקים, ויא מזה תקלה, ומשום היוצאים שיחשבו שהשני יקרא רק ב' פסוקים.

ואמנם בקריאה רגילה שצריך לחלק ה' פסוקים לב' קרואים יקרא הראשון ג' והשני ב' ויוסיף מפרשה שלאחריה פסוק אחד, וי"א שלשה מהפרשה השניה משום שאין מתחילים בפרשה פחות מג' פסוקים, וכאן א"א לעשות כך כי אין מספיק פסוקים בפרשה שלאחריה.

וכתבו התוס' (ד"ה רב) שבראש חודש הראשון קורא ג' פסוקים והשני מוחזר על הפסוק השלישי שקרא הראשון, ואין להוסיף פסוקים מפרשה שלפניה כיון שהיא מענין אחר, ומהאי טעמא לא קוראים בשבת פרשת וביום השבת, שכיון שהיא ב' פסוקים אין להוסיף מפרשה שלפניה שהיא ענין אחר.

כ"ח. בשחרית ובמוסף היו קורין את הפרשה מתוך ס"ת, ובמנחה יחד היה קורא בבית הכנסת, ואמר רבי יוסי שכל אחד קורא בבית הכנסת לעצמו בעל פה כמו שקוראים ק"ש, דאין היחיד קורא על פה לציבור. ובנעילה לא היו קוראים בתורה.

ערב שבת במנחה לא היו נכנסים לבית הכנסת מפני כבוד השבת.

באלו ימים היו תפילות שלא היה בהם מעמד, ומדוע-

יום שיש בו הלל אין בו מעמד בשחרית, והיינו שאותם שבירושלים לא היו מתפללים על קרבן אחיהם, שמפני קריאת ההלל לא היה להם פנאי.

יום שיש בו קרבן מוסף ר"ע אמר שאין בו מעמד בנעילה בירושלים, וכ"ש במנחה שהיא סמוכה למוסף, מפני שהיו טרודים בהקרבת המוסף, דאין לך מוסף בלא ב' בהמות, וישראל היו טרודים לחטוב עצים ולשאוב מים. (לתוס' לא היו מתפללים באותו יום נעילה כלל). וכ"ש שהוא דוחה מעמד של מוסף. ורבי יהושע היה שונה שאין בו מעמד במנחה, וחזר בו ר"ע. ולרבי יוסי קרבן מוסף דוחה רק מעמד של מוסף. (כ"ח:).

יום שיש בו קרבן עצים אין בו מעמד בנעילה, אבל במנחה יש בו מפני שמנחה מדברי תורה כדאמרינן בברכות שיצחק תיקן תפילת מנחה, ונעילה מדברי סופרים. (ור"ע סבר שבמנחה אין בו מעמד מפני שקרבן עצים הוא קודם למנחה, ודוחה מעמד הסמוך לו ולא את של נעילה, וחזר בו). לתוס' (ד"ה הללו) שאלת הגמרא היא למה קרבן מוסף דוחה את המעמד של מנחה, וקרבן עצים לא דוחהו, ותשובת הגמרא שמוסף דוחה מנחה מפני שהוא דברי תורה, אבל קרבן עצים שהוא מד"ס דוחה רק נעילה שהיא מד"ס.

קרבן עצים

נתבאר לעיל שיום שהיו מקריבים בו קרבן עצים לא היה בו מעמד בנעילה, ולהלן יבואר מהם ט' הימים שהיה בהם קרבן עצים, ומי היה מקריבו, ומדוע. והראשונים נחלקו אם היה קרבן מיוחד שנקרא קרבן עצים, או שהיו מסדרים את המערכה מהעצים שנתנדבו, או שהיו מקריבים עצים על המזבח מלבד סידור המערכה הרגיל.

מהו קרבן עצים- כשעלו בני הגולה לא מצאו עצים בלשכה, ועמדו כמה משפחות והתנדבו משלהם, והתקינו נביאים שביניהם שבימים אלו מקבלים עצים ממשפחות אלו אף אם הלשכה מלאה עצים, ומקריבים את קרבן אותו היום.

מי ומתי היו מקריבים קרבן עצים- בא' בניסן בני ארח בן יהודה שכשעלו בני הגולה הם התנדבו תחילה בא' ניסן, וסיפקו עצים עד כ' תמוז. בכ' תמוז בני דוד (ממשפחת דוד המלך) בן יהודה. בה' אב בני פרעוש בן יהודה. בז' אב בני יונדב בן רכב. בי' אב בני סנאה בן בנימין. בט"ו באב בני זתוא בן יהודה, ועמהם כהנים ולוים וכל מי שטעה בשבטו, ובני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות שגם הם היו מבני זתוא (כדלהלן). בכ' אב בני פחת מואב בן יהודה (לר"מ הם בני דוד בן יהודה ונקראו פחת מואב מפני שדוד בא מרות המואביה, ולרבי יוסי הם בני יואב בן צרויה שגם הוא בא מרות המואביה, דצרויה אם יואב היתה אחותו של דוד). בכ' אלול בני עדין בן יהודה (לרבי יהודה הם בני דוד בן יהודה ודוד נקרא עדינו העצני, מפני שבשעה שהיה עוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת, וכשיוצא למלחמה מתקשה כעץ, ולרבי יוסי הם בני יואב בן צרויה די"א שעדינו העצני הוא יואב). בא' טבת שבו בני פרעוש שניה (וזה תנא הסובר בדעת רבי יוסי שבני יואב בן צרויה לא היו ב' פעמים דס"ל שבני עדין בן יהודה הם בני יואב, אבל בני פחת מואב אינם בני יואב, אבל לתנא הנ"ל בדעת רבי יוסי גם בני יואב בן צרויה היו ב' פעמים, ולר"מ ורבי יהודה בני דוד בן יהודה היו ב' פעמים. ואף דסתמא דמתני' כר"מ מסתבר להעמיד כרבי יוסי, דרבי יוסי נימוקו עימו ומסתברא כוותיה בכל מקום ואפילו מחבריו. תוד"ה אי).

על שם מה נקראו בני גונבי עלי בני קוצעי קציעות- כשגזרה המלכות שלא יביאו ביכורים (אדם נכנס לתוך שדהו ורואה אשכול או תאנה שביכרו קושר עליהם גמי ועושה אותם ביכורים) חיפו את הביכורים בקציעות (-תאנים יבשים שכותשים אותם ועושים מהם עיגולים) ונטלו עלי על כתפיהם ואמרו שבאו לכותשם במכתשת, וקראם בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות. וכעין זה עשו בני סלמן הנתופתי שכשגזרה המלכות שלא יביאו עצים הביאו סולמות ואמרו שהביאום להביא גוזלות משובך, ופירקום והביאום לירושלים. ועליהם ועל כיוצא בהם נאמר זכר צדיק לברכה, ועל ירבעם בן נבט נאמר ושם רשעים ירקב.

כ"ח: מתי אומרים הלל, ואיזה הלל דוחה מעמד- בא' טבת שהוא ר"ח וחנוכה לא היה מעמד מפני שהיה בו הלל וקרבן מוסף וקרבן עצים, אבל בא' ניסן היו מעמדות, כיון שהלל של ראש חודש לאו דאורייתא, כדאמר רבי יוחנן שי"ח יום בשנה אפילו יחיד חייב להיות גומר את ההלל, ח' ימי החג, ח' ימי חנוכה, יו"ט ראשון של פסח ושל עצרת, ובגולה כ"א מפני שבכל רגל היו מוסיפים יו"ט שני של גליות. והלל דחנוכה כגון בא' טבת דוחה מעמד, דכיון שתיקנו הנביאים לומר אותו כשנגאלים מאיזה צרה כדאורייתא דמי. וכתבו התוס' (ד"ה ויום) שבפסח גומרים את ההלל רק ביום הראשון (ובחו"ל גם ביום השני משום ספיקא) ולא בשאר הימים, דאין שינוי בפסח בין היום הראשון לשאר הימים, משא"כ חנוכה שבכל יום הנס היה מתגדל, וסוכות כל יום הוא יו"ט לעצמו לפי שפרי החג מתמעטים והולכים).

אמירת הלל בר"ח- רב ראה שבבבל אמרו הלל בריש ירחא, ורצה להפסיקם, וכשראה שמדלגים בו כגון אנו שמדלגים מלא לנו עד ד' זכרנו, אמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם. ויחיד לא יתחיל (-אינו חייב להתחיל) בר"ח ואם התחיל גומר. ואם רוצה לחייב עצמו הרשות בידו. (תוד"ה אמר). עוד כתבו התוס' י"א שאין מברכים על מנהג, ולר"ת כן מברכים, וכן הלכה למעשה, ולפי זה יש לחזהר לא לדבר באמצע הלל, דהוי הפסק לברכה.

ה' דברים ארעו בי"ז בתמוז- נשתברו הלוחות, (שבז' סיון עלה משה להר (אף למ"ד שהתורה ניתנה בו'), ואחר מ' יום ירד ושבר את הלוחות), ובטל התמיד מפני גזירת המלכות, והובקעה העיר בחורבן בית שני (ובבית ראשון הובקעה בט' תמוז), ושרף אפוסטמוס את התורה, והעמיד מנשה ב' צלמים בהיכל ונפל אחד על חבירו ושבר את ידו, ומצא כתוב על הצלם אתה רצית להחריב את הבית ידך אשלימת ליה, שאומר הצלם לחבירו אתה רצית להחריב ביתו של מקום שהטית ישראל אחריך, עשיתי בך נקמה ושילמתי את ידך לד'. ביאור אחר ידך השאלת לי.

ה' דברים שארעו בט' באב

כ"ט. נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ. שהמשכן הוקם בשנה השניה בא' ניסן, ונסעו מהר סיני בכ' אייר, ג' ימים סרו מאחרי ד' ובכו על הבשר, וירד הבשר כ"ט יום, ונסגרה מרים ז' ימים, ובכ"ט סיון נשלחו המרגלים, וחזרו אחר מ' יום, וזה היה בט' באב מפני שהיה חודש תמוז מלא, ואמר הקב"ה באותו לילה אתם בכיתם בכיה של חינם ואני אקבע לכם בכיה לדורות.

חרב הבית בראשונה ובשניה, בז' אב נכנסו נכרים להיכל, ואכלו וקלקלו בו בשביעי ובשמיני, ובט' אב סמוך לחשיכה הציתו בו את האור, והיה הולך ודולק כל י' אב, וקבעו התענית בט' משום דאתחלתא דפורעניתא עדיפא, (ורבי יוחנן אמר שהוא היה קובע התענית בי' אב), והשני חרב בט' דמגלגלים זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב. וחורבן הבית בראשונה ובשניה יצא במוצאי שבת ומוצאי שביעית במשמרת יהויריב, והלוים אמרו שירה ועמדו על דוכנם, ואמרו "וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם" ולא הספיקו לומר "יצמיתם ד' אלוקינו" עד שבאו נכרים וכבשום. ואף שזה השיר של יום רביעי והבית נחרב ביום ראשון, נפלה בפיהם קינה זו.

נלכדה ביתר שהיתה עיר גדולה ודרו בה ישראל.

נחרשה העיר. ובאותה שעה גזרו להרוג את רבן גמליאל, ובא שר אחד ושאל אותו אם יביאהו לעולם הבא אם יצילו, ואמר כן ונשבע לו על כך, והפיל השר עצמו מהגג ומת, והיתה מקובל בידם שאם מת אחד מהם מתבטלת הגזירה, ויצאה בת קול ואמרה אדון זה מזומן לחיי העולם הבא.

משחרב הבית בראשונה נתקבצו כיתות כיתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן, ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו רבונו של עולם הואיל ולא זכינו להיות גזברים נאמנים יהיו מפתחות מסורות לך, וזרקום כלפי מעלה, ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם, והם קפצו ונפלו לתוך האור. ועליהם קונן ישעיה הנביא "משא גיא חזיון מה לך אפוא כי עלית כולך לגגות וכו' ".

כשם שמשנכנס אב ממעטים בשמחה, כך משנכנס אדר מרבים בשמחה, ומי שיש לו דין עם נכרי ישתמט מלדון באב שיש לו מזל רע, וידון באדר שאז מזלו בריא.

כ"ט: לתת לכם אחרית ותקוה- דקלים וכלי פשתן.

ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ד'- כריח שדה של תפוחים.

מה אסור לעשות לפני ט"ב ובט"ב

חז"ל תיקנו ניהוגי אבילות עוד לפני תשעה באב, יש דברים שאסורים כבר בשבוע שחל בו תשעה באב, ויש דברים שאסורים רק בסעודה המפסקת, ויש דברים שאסורים רק בתשעה באב, וכדלהלן.

שבת שחל ט' אב בתוכה -באותו שבוע, אסורים לספר ולכבס. לרב נחמן ורבי אלעזר מותר לכבס ולהניח, (והא דתנן בחמישי מותרים מפני כבוד השבת, היינו במי שאין לו אלא חלוק אחד ואם לא יכבס עכשיו לא יוכל לכבסו לפני שבת, כדמצינו שמי שיש לו רק חלוק אחד מותר לכבסו בחול המועד אפילו אם כיבסו לפני המועד, מחמת הכינים. וכתבו התוס' (ד"ה מי) שרק אם ניכר שיש לו רק חלוק אחד מותר, ומ"מ מותר לכבס בגדי תינוקות כדי לשכב, שכיון שרגילים להחליף בגדיהם וכל שעה התינוק צריך את כל בגדיו הוי כיש לו רק חלוק אחד, ולכן רגילים לכבסם בחול המועד), והגמרא מקשה על דבריהם, ולרב ששת אסור אף לכבס ולהניח דנראה כמסיח דעתו שעוסק בכיבוס בגדים. גיהוץ בבבל אינו יפה אלא ככיבוס של ארץ ישראל ואסור לגהץ אפילו כדי להניח לאחרי תשעה באב, ומותר לכבס, כלי פשתן אין בהם איסור גיהוץ, ומ"מ אסור ללובשם מגוהצים.

ובברייתא איתא שלר"מ אסור לספר ולכבס מראש חודש עד התענית, ולרבי יהודה אסור כל החודש, ולרשב"ג אסור רק אותו שבוע, ולהלכה אסור רק משבוע שחל בו כרשב"ג, ולאחר התענית מותר כר"מ. ואף ששלחו משמיה דרבי יוחנן שמותר לכבס כלי פשתן, רש"י החמיר שלא לתת סדינים לכובס בשבוע שחל בו ט"ב קודם התענית, ואם חל ט"ב ביום חמישי מותר לספר מחצות ואילך מפני כבוד השבת, דאין להמתין עד ערב שבת מפני טורח השבת. תוד"ה ותרוויהו.

חל ט' באב בערב שבת מותרים לכבס בחמישי מפני כבוד השבת, ואם לא כיבס בחמישי מותר בערב שבת מן המנחה ולמעלה, ומ"מ לייט עלה אביי. ואם ט"ב חל ביום רביעי מותר לכבס בערב שבת, מפני שת"ב אוסר רק לפניו ולא לאחריו.

קריאת התורה בט' באב- לת"ק אם ט' באב חל בשני או בחמישי קורים שלשה כתקנת עזרא בכל שני וחמישי, ומפטיר אחד -האחרון שבאותם שלשה (דאין מוסיפים בחול יותר מג' ובר"ח יותר מד', ורק בשבת ויו"ט יכולים להוסיף. ומכאן מוכיח ר"ת שמפטיר עולה למנין שבעה. תוד"ה בשני), ואם חל בשלישי או ברביעי קורא אחד ומפטיר אותו אחד שקרא, ולרבי יוסי לעולם קוראים שלשה אחד ומפטיר אחד.

ט' באב שחל בשבת או ביום ראשון אוכל ושותה בשבת כל צרכו, ומעלה על שולחנו אפי' כסעודת שלמה בשעתו -כשהיה מלך.

ל. דיני ערב ט' באב- לת"ק דמתני' אסור לאכול ב' תבשילים, ולא יאכל בשר ולא ישתה יין. ואמר רב יהודה שדין זה דווקא בסעודה האחרונה, ודווקא אם אוכל אותה לאחר שש שעות. ולרשב"ג ישנה, וביאר רב יהודה דהיינו שאם רגיל לאכול ב' תבשילין יאכל אחד, ואם רגיל אכול עם י' בני אדם שסועדים עימו לכבודו יאכל עם ה', ואם רגיל לשתות י' כוסות ישתה ה', ודווקא אם אוכלה משש שעות ולמעלה. ובברייתא אחרת איתא שלר"מ אסור לאכול ב' תבשילין ולאכול בשר ולשתות יין, ולחכמים ישנה בשני תבשילין, ולענין בשר ויין אם רגיל לאכול ליטרא בשר יאכל חצי ליטרא, ואם רגיל לשתות לוג יין ישתה חצי לוג, ואם אינו רגיל כלל אסור לגמרי, ולרשב"ג אם היה רגיל לאכול צנון או דג או בשר מליח (שאינו כשלמים שאם שהה במלחו שני ימים ולילה אחד מותר, דבזמן אכילת שלמים אשכחן דאיקרי בשר) אחר סעודתו הרשות בידו לפי שאין בו טעם כ"כ אחר ששהה ג' ימים במלח, וכן יין מגיתו כל זמן שהוא תוסס שהוא חדש ומתוק, ואינו טוב כיין ישן, ומשלשל ומזיק, מותר לשתות. (ואיתא בברייתא שיין תוסס אין בו משום גילוי מפני שהנחש בורח מרתיחתו ואינו שותהו, וזמן תסיסתו ג' ימים). ובברייתא אחרת מבואר שרק בסעודה שהיא משום תשעה באב כגון סעודה שמפסיק בה אסורים בבשר ויין, אבל בסעודה שמפסיק בה בתענית, או בערב ת"ב אם אינו מפסיק בה מותר. ולרבי יוסי כל זמן שמותר לאכול שאר דברים, והיינו אפילו בזמן סעודה המפסקת מותר לרחוץ.

מהם ב' תבשילין- רש"י במתני' כתב דהיינו בשר ודגים או בשר וביצים שעליו או דג וביצה שעליו. והתוס' (ד"ה ערב ט"ב) כתבו דהיינו בשתי קדירות, כגון שקורין העולם אכלנו ב' מינים, אבל תבשיל שעושים מבצלים ומגבינה ומביצים מותר, אע"פ שאין רגילים לאכול בצלים חיים מפני שהם קשין לכל גופו של אדם כחרבות, מ"מ מאחר

שאין עושים מהם תבשיל בפני עצמם אינו קרוי תבשיל כדי לאסור הביצים שמשימים עמהם. ודבר שהוא נאכל כמו שהוא חי כמו חלב גבינה ותפוחים לא נחשבים תבשיל.

עוד כתבו התוס' (ד"ה ואע"ג) שלדידן אסור לאכול בשר אפי' מלוח מזמן מרובה, כיון שאנו רגילים לאכול בשר מליח, וכן צריך למעט בשתית שיכר או משקה אחר, וצריך לשנות מקומו שהוא רגיל לאכול בו, כר"י בר' אילעאי שישב ואכל ערב ט"ב בין תנור לכיריים שזה מקום מנוול.

איסורי ט' באב- כל מצוות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב, ואסור באכילה ובשתיה (אף שזה מותר לאבל) וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המיטה, ואסור ללמוד תורה נביאים וכתובים ומשנה ותלמוד ומדרש הלכות ואגדות דכתיב "פקודי ד' ישרים משמחי לב", ובדברים שאינו רגיל מותר שכיון שאינו יודע יש לו צער, ומותר בקינות ובאיוב ובדברים הרעים, ותשב"ר בטלים בו.

כך מנהגו של ר"י ברבי אלעאי ערב ט' באב היו מביאים לו פת חריבה במלח, ויושב בין תנור לכיריים -מקום מנוול שבבית, ואוכל ושותה עליה, ודומה כמי שמתו מוטל לפניו.

ל: מלאכה בט' באב- תלוי במנהג המקום, ות"ח בטלים בכל מקום, ולרשב"ג לעולם יעשה אדם עצמו כת"ח, כדי שיצטער.

חייב אדם לצער ולמעט בכבודו ובהנאותיו בתשעה באב, שאם היה רגיל לשכב על שני כרים לא ישכב כי אם על אחד, אבל עוברות ומניקות אינן חייבות כ"כ. ואוכלים סעודה המפסקת מבעוד יום (וה"ה ביום"כ), ומ"מ אם עדיין היום גדול מותר לאכול ולשתות אחרי סעודה המפסקת אפילו בערב יוה"כ, וכל שכן בערב תשעה באב. תוד"ה כל.

כל האוכל ושותה בט' באב כאילו אכל ושתה ביום"כ, וכל האוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת עליו הכתוב אומר ותהי עוונותם על עצמותם, וכל העושה מלאכה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה, וכל שאינו מתאבל על ירושלים אינו זוכה ורואה בשמחתה.

רבי יהודה מחייב **בכפית המיטה** -להופכה על פניה ולא יישן עליה, וכופה גם שאר מיטות שבבית אף שאינו שוכב בהם, ומ"מ מי שאינו יכול כגון עוברות ומניקות פטורות מכפית המיטה. ולחכמים אינו כופה שאר מיטות. ולהלכה אין חייבים כלל לכפות המיטה וכתנא דמתני'.

והאידנא דחיישינן לכשפים אין עושים כפית המיטה אפילו באבל. תוד"ה אמור.

ט"ו באב ויוה"כ

הגמרא מבארת אלו דברים טובים אירעו בט"ו באב וביום הכיפורים, ומה היו בנות ישראל עושות בהם.

לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכיפורים. יוה"כ משום שהוא יום סליחה ומחילה וניתנו בו לוחות אחרונות (שבי"ז תמוז ירד משה מן ההר תחילה ושיבר את הלוחות, ובי"ח טחן את העגל ודן את הפושעים, ועלה למרום ושהה שם פ' יום, מ' יום בתפילה ומ' יום כבראשונה, וכיון שתמוז ואלול חסרים נמצא שירד בבוקר י' תשרי, וליל הצום השלים כנגד ליל י"ז בתמוז, ואותו היום נקבע ליום כפור להודיע שהקב"ה מחל וניחם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, ועל כן נקבע צום כפור בעשרה בתשרי). וט"ו באב מפני שהותרו שבטים זה בזה, וי"א שהותר שבט בנימין לבוא בקהל לפי שנשבעו ישראל מלהנשא להם, וי"א שכלו בו מתי מדבר (דכל ארבעים שנה שהיו במדבר בכל ערב תשעה באב היה הכרוז יוצא ואומר צאו לחפור, והיה כל אחד ואחד יוצא וחופר לו קבר, וישן בו, שמא ימות קודם שיחפור, ולמחר הכרוז יוצא וקורא יבדלו חיים מן המתים, וכל שהיה בו נפש חיים היה עומד ויוצא, ובשנת ארבעים שנה עשו ולמחר עמדו כולם חיים, וחשבו שטעו בחשבון, וחזרו ושכבו בקברותם בלילות עד ליל ט"ו באב, וכיון שראו שנתמלאה הלבנה בחמשה עשר, ולא מת אחד מהם ידעו שחשבון חדש מכוון, וכבר נשלמו ארבעים שנה של גזרה, וקבעו אותו הדור לאותו היום יום טוב. רש"י. והתוס' (ד"ה יום שכלו) מביאים שלרשב"ם מתו רק בט"ב, ובכל ט"ב מתו יותר מכ"א אלף, (ואותו יותר עלה לט"ו אלף במ' שנים). וי"מ שמתו בכל יום, אבל הרוב מתו בט"ב, ובט"ו באב לא מתו כלל ועשו יו"ט), **וחזר הדיבור למשה** ביחוד וחיבה, (וי"מ שהדיבור לא היה פה אל פה אלא בחזיון לילה, ויש גמגום בפירוש זה), **וי"א שביטלו בו את השומרים שהושיב ירבעם למנוע העליה לרגל לירושלים, וי"א שניתנו בו הרוגי ביתר לקבורה (ותיקנו באותו היום ברכת הטוב והמטיב בברכת המזון, הטוב שלא הסריחו והמיטיב שניתנו לקבורה.** ולכן תיקנו ברכת הטוב והמטיב על שינוי יין יותר מעל שאר דברים. תוד"ה תיקנו), **וי"א שהשלימו כריתת עצים למערכה (שאז תשש כוחה של חמה והעצים אינם יבשים** וחוששים שיהיה בהם תולעת שהם פסולים למערכה), ומט"ו באב הלילות מתארכים והמוסיף ללמוד יוסיף חיים, ושאינו מוסיף אמו תקבור אותו -ימות לפני זמנו.

ל"א. בט"ו באב וביוה"כ היו יוצאות בנות ירושלים בכלי לבן שאולים, (ואפילו עשירות היו שואלות זו מזו שלא לבייש את מי שאין לו, בת מלך שואלת מבת כהן גדול שהוא קרוב וסמוך למלכות, בת כהן גדול מבת סגן שהוא ממונה לשמש תחת הכהן גדול ביום הכיפורים אם יארע פסול לכהן גדול, ובת סגן מבת משוח מלחמה המכריז במלחמה מי האיש הירא ורך הלבב וכו', ובת משוח מלחמה מבת כהן הדיוט, וכל ישראל שואלין זה מזה). כל הכלים טעונים טבילה שמא חברתה היתה נדה, אפי' מקופלים ומונחים בקופסא שלא לבייש את זו שצריכה טבילה. והיו יוצאות וחולות (-מלשון מחול) בכרמים, ומי שאין לו אשה בא לשם, והיו היפיפיות אומרות תנו עיניכם ליופי שאין אשה אלא ליופי, ומיוחסות אומרות תנו עיניכם למשפחה שאין אשה אלא להוליד בנים ואם בנין יהיו מיוחסים יקפצו עליהם, בין זכרים בין נקיבות, ומכוערות אומרות קחו מקחכם לשם שמים ובלבד שתעטרונו בזהובים -מלבושים נאים, דכתיב "שקר החן והבל היופי אשה יראת ד' היא תתהלל" ואומר "תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה". וכן הוא אומר "צאנה וראינה בנות ציון במלך שלמה (-מלך שהשלום שלו), בעטרה שעיטרה לו אמו (כנסת ישראל) ביום חתונתו (-מתן תורה והיינו יוה"כ שניתנו בו לוחות אחרונות) וביום שמחת ליבו (-בנין בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו)".

עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן וכל אחד מראה באצבעו ואומר זה ד' קיווינו לו נגילה ונשמחה בישועתו.

מסכת מגילה

בזמן גלות בבל אחרי חורבן בית ראשון רצה המן הרשע להרוג את כל היהודים, והזמן שנקבע להריגתם בהסכמת המלך אחשוורוש היה בי"ג אדר, והקב"ה הפר את עצתו ונתן אחשוורוש ליהודים להרוג בשונאיהם ביום זה, ותלו את המן ובניו על העץ, וביום י"ד אדר נחו ועשו אותו יום משתה ושמחה, ובשושן הרגו היהודים באויביהם גם ביום י"ד ונחו בט"ו. ומרדכי ואסתר תיקנו בהסכמת אנשי כנסת הגדולה לעשות ביום י"ד לפרזים וביום ט"ו למוקפים משתה ושמחה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים, וכן לקרוא את מגילת אסתר ביום ובלילה.

במסכת מגילה מתבארים דיני מצוות הפורים, וכן מבואר סדר השתלשלות הגזירה והנס, ומבוארים בה הרבה פסוקים ממגילת אסתר.

עוד מבוארים במסכת מגילה מנין הקראים וסדרי הקריאות וההפטרות בימים שקוראים בתורה, וכן דיני קדושת בית הכנסת.

מגילה נקראת

זמן קריאת המגילה

מגילת אסתר נאמרה ברוח הקודש (ז.), ושלחה אסתר לחכמים שיקבעו לדורות את ימי הפורים וקריאת המגילה, והסכימו חכמים לקובעה לדורות. ומצוה זו היא המצוה היחידה שנתקנה ע"י הנביאים, שהם דרשו שאם על יציאה מעבדות לחרות אומרים שירה, כ"ש על הצלה ממות לחיים. (י"ד.).

מצוות הפורים הם המצוות היחידות שאינם מתקיימות באותו יום בכל מקום, אלא בפרזים בי"ד ובמוקפות חומה בט"ו, כפי שהגמרא דורשת מדכתיב "לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם", ועיין ברמב"ן שמבאר בארוכה טעם חלוקה זו. עוד מצינו שתיקנו חכמים שכפרים מקדימים לקרוא את המגילה לפני י"ד אדר, וכדלהלן.

ב. כרכים המוקפים חומה מימות יהושע בן נון קוראים את המגילה בט"ו אדר, בעיירות הגדולות שהם פרזים אין להם חומה (-ומתוך כך הם מפוזרים) קוראים את המגילה בי"ד אדר, ובכפרים שאינם בקיאים בקריאה וצרכיהם שאחד מבני העיר יקרא להם, לא הטריחום חכמים לבוא ביום י"ד לעיירות, אלא נתנו להם רשות להיות מקדימים ליום הכניסה שנכנסים לעיירות למשפט, לפי שבתי דינים יושבים בעיירות בשני וחמישי כתקנת עזרא, והיינו בשני או חמישי שלפני י"ד, וזה יוצא לכל המוקדם י"א אדר, דאין מקדימין מיום הכניסה ליום הכניסה.

אין מאחרים כלל את קריאת המגילה אחרי ט"ו אדר, דכתיב "ולא יעבור".

אין קורין את המגילה בשבת גזירה שמא יטלנה בידו, ואם חל י"ד בשבת, הפרזים מקדימים לחמישי, ואם חל ט"ו בשבת קורים המוקפים בשישי.

הקדמת הכפרים ליום הכניסה-

מקור הדין שאפשר לקרוא מי"א- דין זה אינו תקנה מאוחרת, דאם מתחילה תיקנו לקרוא דווקא בי"ד וט"ו, אין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד חבירו אא"כ גדול הימנו בחכמה ובמנין, אלא אנשי כנסת הגדולה בזמן מרדכי ואסתר שתיקנו את שמחת הפורים וקריאת המגילה הקילו על הכפרים להקדים ליום הכניסה כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכים, וזה רמזו במגילה, לרבי יוחנן לומדים מ"לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם" לרבות י"א וי"ב, דלימא קרא זמן, ואם בא הכתוב רק לומר שזמנם של מוקפים אינו כזמנם של פרזים, א"כ לימא קרא זמנם, וזמניהם דומיא דמנם, מה זמנם ב' ימים אף זמניהם מרבה עוד ב' ימים, וי"ג אינו צריך ריבוי מפני שהוא זמן קהילה לכל שנקהלו להנקם מאויביהם בין בשושן בין בשאר מקומות. ור' שמואל בר נחמני יליף מ"כַּיָּמִים" אשר נחו, לרבות י"א וי"ב וכנ"ל לרבי יוחנן, (והרבוי מזמניהם לא משמע ליה. ורבי יוחנן סובר "כימים" היינו לדורות שכמו שבאותה שנה נחו בימים אלה, כך יעשו לדורות).

חכמים סוברים שאין מקדימים ליום הכניסה אלא בזמן שהשנים כתיקנם (-מתעברות ע"פ בי"ד) וישראל שרויים על אדמתם והשלוחים מגיעים עד הפסח לקצה ארץ ישראל ומודיעים על קביעות המולד, אבל בזמן הזה שא"א להגיע לכל המקומות עד פסח אין מקדימים, כיון שחוששים שיבואו לטעות ולקבוע הפסח מוקדם ל' יום אחר הקריאה, ויאכלו חמץ בימים האחרונים של פסח, וכן במקום שאין נכנסים בשני ובחמישי קורין בזמנה.

זמן המוקפים-

ב: מנלן שמוקפים קוראים בט"ו- מוקפים עושים את הפורים - משתה ויו"ט, וקוראים את המגילה בט"ו, דכתיב "על כן היהודים הפרזים וכו' עושים וכו' ", מדפרזים עושים בי"ד מוקפים בט"ו, כמו שעשו בשושן, (וה"ה לקריאת המגילה, דכתיב "נזכרים ונעשים" איתקש זכירה לעשיה). ואין לומר שהמוקפים אין עושים פורים כלל, שהרי הם ישראל, ועוד דכתיב "וישלח ספרים אל כל מדינות המלך אחשורוש" וכתיב "המולך מהודו ועד כוש". ואין לומר שמוקפים קוראים גם בי"ד וגם בט"ו, דכתיב "להיות עושים את יום ארבעה עשר לחודש אדר ואת יום חמשה עשר", ולא כתיב את יום ארבעה עשר וחמשה עשר. ואין לומר שהמוקפים יכולים לעשות או בי"ד או בט"ו, דכתיב "בזמניהם" זמנו של זה לא כזמנו של זה.

מתי צריך שהיו מוקפות חומה- תנא דמתני' סובר שמוקפים שקורין בט"ו היינו שהיו מוקפים מימות יהושע בן נון, דליף פרזי פרזי. ורבי יהושע בן קרחה סובר שהכונה למקומות שהיו מוקפים בימי אחשורוש כמו שושן. ושושן עצמה אף שלא היתה מוקפת בימות יהושע קורין בט"ו אף לתנא דמתני', הואיל ונעשה בה נס שניתן להם גם בי"ד להרוג באויביהם.

כרך וכל הסמוך לו אע"פ שאינו נראה, וכל הנראה עמו אע"פ שאינו סמוך, נדון ככרך, והשיעור של סמוך הוא מיל.

ג. מנצפ"ך שאותיות אלו כתיבתם בסוף תיבה שונה מכתיבתם באמצע תיבה, צופים (-נביאים) אמרום, והיינו ששכחום וחזרו צופים ויסדום, אבל לחדש אין הנביא רשאי, דכתיב "אלה המצוות", ועוד שהרי אמר רב חסדא שם' וס' שבלוחות היו עומדים בנס שהרי החקיקה היתה לכל עובי הלוחות, ואין לאותיות אלו חיבור ללוחות.

מקור התרגומים

תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע, ואין הכונה שאז זה נתקן, דהא כתיב "ויבינו בספר תורת האלוקים (-מקרא) מפורש (-תרגום) ושום שכל (-פסוקים מתי הם מתחילים ונגמרים) ויבינו במקרא (י"מ פסקי טעמים -ניגוני טעמי המקרא, וי"מ המסורות)" שתיקנו אלא ששכחו וחזר ויסדו.

תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי, ונזדעזעה ארץ ישראל לפי שגילה סתרי תורה, ואמר יונתן שעשה זה לכבוד שמים שלא ירבו מחלוקות בפירוש המקראות הסתומות, **ותרגום של כתובים** לא הרשו לו לגלות, משום שיש בו קץ משיח.

בתרגום של תורה לא נזדעזעה הארץ, משום שהתורה מפורשת אבל נביאים יש דברים שאינם מפורשים.

מי שמרגיש פחד ואינו יודע ממה הוא מפחד, מזליה (-שר של כל אדם מלמעלה) חזק, ויאמר קריאת שמע, ואם הוא במקום הטינופת יתרחק ממנה ד' אמות, או יאמר עיזא דבי טבחי שמינא מינאי.

סדרי קדימה וחשיבות כמה מצוות

הגמרא מבארת דיני קדימה במצוות עבודת המקדש, תלמוד תורה, מקרא מגילה, מת מצוה, ועוד.

מקרא מגילה- מבטלים עבודת הכהנים דוכן הלויים מעמד הישראלים בהקרבת התמיד, ותלמוד תורה, כדי לשמוע מקרא מגילה. וכתבו התוס' (ד"ה מבטלין) שאף שאחרי הקריאה יש הרבה זמן לעבודה, חשיב מבטלין מה שמקדימים את המגילה, ומה שלא מקדימים את העבודה הטעם הוא משום שטוב לקרות עם הציבור שיש בזה יותר פרסומי ניסא.

ת"ת דרבים חמור מעבודה, דכתיב "ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וכו' וישתחו לאפיו" (ואף שאסור לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה (והיינו בשדה בלילה דשכיחי מזיקים. תוד"ה חיישינן), דחיישינן שמא שד הוא, שאני הכא שאמר לו שהוא שר צבא ד', ואין לומר שזה שקר, דגמירי שאין השדים מוציאים שם שמים לבטלה), ואמר לו המלאך אמש ביטלתם תמיד של בין הערבים ע"י שנשתהיתם לחינם במארב העיר אף שאין זמן מלחמה בלילה, (והכהנים לא הקריבו את התמיד משום שהארון לא היה במקומו. תוד"ה אמש), **ועכשיו** שזה לילה ואינכם נלחמים עכשיו **ביטלתם תלמוד תורה,** ושאלו יהושע על איזה דבר מתוכם הוא בא (שמה ששאלו "הלֵנו אתה אם לצרינו" היינו אם בא בשביל תלמוד תורה דכתיב "תורה ציוה לֵנו" או בשביל הקרבנות שמגינים עלינו מצרינו". שם), ואמר לו על של "עתה באתי" על של עכשיו. רש"י (והתוס' (ד"ה עתה) כתבו דדריש מדכתיב "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת), מיד חזר בו יהושע, וכשבלילה אחר צר על העי כתיב "וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק", והיינו בעומקה של הלכה, ומבואר שתלמוד תורה גדול מהקרבת תמידין. ומ"מ עבודה חמורה מת"ת דיחיד. ומה שמצינו שנענש יהושע שלא היה לו בן זכר, זה היה בגלל שביטל את ישראל מתשמיש המיטה, דבזמן ששכינה וארון שרויים שלא במקומם אסורים בתשמיש המיטה. תוד"ה מלמד.

ג: כבוד תורה דיחיד חמור מעבודה, כדמצינו שנשים במועד מענות (-מספידות ועונות כולם יחד) אבל לא מטפחות (לרש"י היינו על לבם, ולתוס' (ד"ה מענות) היינו יד על יד או על ירך או על הפנים), ורבי ישמעאל אומר אם היו סמוכות למיטה מטפחות, ובר"ח חנוכה פורים מענות ומטפחות אבל לא מקוננות (-אחת אומרת וכולם עונות אחריה), ואם מת ת"ח מותר, דאין מועד בפני ת"ח (ויום שמועה כבפניו דמי. תוד"ה אין), כ"ש חנוכה ופורים שמותר להספידם אע"פ שמבטל מקרא מגילה. תוד"ה כל.

מת מצוה דוחה עבודה, תלמוד תורה, פסח (אע"פ שלקרובים אסור להיטמא, דכתיב "ולאחותו" לאחותו הוא דאינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה), מילה, ואפילו מקרא מגילה שזה פרסומי ניסא נדחית מפני מת מצוה, דגדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה. וה"ה שמבטלים תלמוד תורה לכל המתים שבעולם, ונקט מת מצוה משום פסח. תוד"ה מת. והא דלא יליף עבודה בק"ו מתלמוד תורה, שהרי אפילו תלמוד תורה דרבים מבטלים משום כבוד המת, י"ל דהני מילי למאן דקרי ותני ומתני, אבל למאן דלא קרי ותני יליף מ"ולאחותו". תוד"ה מת, השני.

המשך דיני קריאת המגילה בפרזים ובמוקפים

סמוך ונראה- סמוך לכרך אע"פ שאינו נראה כגון שיושבת בנחל, ונראה אע"פ שאינו סמוך כגון ביושבת בהר, קורין בט"ו.

כרך שישב ולבסוף הוקף דינו ככפר, דכתיב "ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה". לרש"י הנדון הוא לענין דין בתי ערי חומה, ולתוס' (ד"ה כרך) הנדון הוא לענין זמן קריאת המגילה, ואיירי דאין שם עשרה בטלנים, דאי לאו הכי דינו בעיר גדולה.

אם חרבו חומות הכרך אע"פ שלא הוקף בחזרה הוי ככרך, דכתיב "אשר לוא חומה" אע"פ שאין לו עכשיו.

איזו היא עיר גדולה כל שיש בה י' בטלנים שבטלים ממלאכתם ומצויים בבית הכנסת שחרית וערבית, **וצריך שהם יהיו קבועים, אבל אם הגיעו מעלמא** שאינם עושים שם מאכה אלא במקומם **לא**, דלפעמים אין שם י' בטלנים. **ואם פסקו י' בטלנים וחזרו חשיב יש בו י' בטלנים.** וכתבו התוס' (ד"ה כרך שאין בו) דאיירי בסתם כרך, אבל המוקף חומה מימות יהושע בן נון קורא בט"ו אף אם אין בו י' בטלנים.

ד. לוד ואונו וגיא החרשים היו מוקפות בימי יהושע וחרבו פעמיים ונבנו.

דיני פורים וקריאת המגילה

נשים חייבות במקרא מגילה שאף הם היו באותו הנס שהרי גם עליהם נגזר להשמיד להרוג ולאבד. רש"י. ורשב"ם (תוד"ה שאף) מבאר שעיקר הנס היה על ידם, והיינו ע"י אסתר (וכן בחנוכה ע"י יהודית, ובפסח נגאלו בזכות נשים צדקניות). ודעת התוס' כרש"י. עוד כתבו התוס' (ד"ה נשים) שאשה יכולה להוציא נשים במקרא מגילה.

סדר התפילה וקריאת התורה והמגילה בפורים- בליל י"ד אחרי מעריב אומר קדיש שלם, ואח"כ קורא את המגילה ומברך לפניה ג' ברכות ואחריה ברכה אחת עד האל המושיע, ואח"כ עומד לפני התיבה ואומר ואתה קדוש, ואין מתחילים ובא לציון לפי שאין גאולה בלילה, ואם פורים חל במוצאי שבת אומר ויהי נועם. כשרוצה לקרות פושט את כל המגילה כאיגרת, ואינו גולל וקורא כמו ס"ת. בשחר מתפלל שמונה עשרה ברכות ואומר על הנסים בהודאה, ואין אומר כשם וכו' מפני שבקשה על העתיד תיקנו ברצה, והודאה על העבר בהודאה (ואין הטעם מפני שאין לשאול צרכיו בג' ראשונות וג' אחרונות, שהרי בלשון רבים שרי), ואחר כך אומר קדיש עד דאמירן, ואוחז ס"ת וקורא שלשה גברי פרשת ויבא עמלק (אע"פ שאין בה אלא ט' פסוקים) ואין מחזיר ס"ת למקומו אלא יושב ואוחזו עד שקראו את המגילה, ומברך עליה כמו בלילה, ואח"כ אומר תהלה לדוד ובא לציון, ואין אומרים למנצח משום שאין מזכירים צרה בפורים, וכן אין נופלים על פניהם בי"ד ובט"ו משום דכתיב ימי משתה ושמחה, ואומר למנצח על אילת השחר משום דכתיב ביה מפלה לעובדי כוכבים, וכן בליל י"ד, ואומר פטום הקטורת וכל הסדר כמו בחול.

שואלין ודורשין בעניינו של יום הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג, וה"ה בפורים שחל בשבת, ולא גוזרים שמא יעביר המגילה ד' אמות ברה"ר, ודווקא בשבת מפני שלא קוראים את המגילה שמא יטלטלנה, אבל בחול שקוראים את המגילה ויש יותר פרסומי ניסא א"צ. תוד"ה פורים. וא"צ לדרוש ל' יום לפני פורים, אבל ביו"ט צריך. תוד"ה מאי.

חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולחזור ולשנות את המגילה ביום זכר לנס שהיו צועקים בימי צרתם יום ולילה, **שנאמר** במזמור "למנצח על איילת השחר" שנאמר על אסתר שנמשלה לאיילת השחר **"אלוקי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי"**, וי"א מדכתיב **"למען יזמרך כבוד** (-ביום) **ולא ידום** (בלילה)" וקריאת המגילה היא שבח, שמפרסמים את הנס וכולם מקלסים לקב"ה. וכתבו התוס' (ד"ה חייב) דמברכים שהחיינו ביום אע"פ שמברכים בלילה, כיון שעיקר הקריאה היא ביום, וכן עיקר הסעודה ביום ואם אכלה בלילה לא יצא.

ד: הקדמת הכפרים ליום הכניסה היא תקנה לטובת הכפרים, ושכר הוא להם מפני שמספקים מים ומזון לכרכים, ולכן אמר רבי יהודה שאם אין הם נכנסים לעיר בשני ובחמישי שאין להם רווח בהקדמה ליום הכניסה קוראים אותה בזמנה.

מתי מקדימים את קריאת המגילה

חל י"ד בערב שבת לת"ק דרבי אין למוקפין ופרזים לקרוא יחד, דכתיב "בכל שנה ושנה" -כל השנים יהיו שווה, מה כל שנה ושנה עיירות קודמות למוקפים אף כאן עיירות קודמות למוקפים, ולכן הפרזים מקדימים לחמישי. ולדעת תנא דמתני' ורבי יוסי ורבי אין עיירות נדחות ממקומם וגם העיירות וגם המוקפים קוראים בערב שבת, דכתיב "בכל שנה ושנה" מה כל שנה אין עיירות נדחות ממקומם אף כאן אין עיירות נדחות ממקומם. לת"ק דרבי יוסי המוקפים והכפרים מקדימים ליום הכניסה, דכתיב "בכל שנה ושנה" מה כל שנה עיירות בי"ד וזמנו של זה לא כזמנו של זה אף כאן עיירות בי"ד וזמנו של זה לא כזמנו של זה.

חל להיות י"ד בשבת לדעת תנא דמתני' ורבי כפרים ועיירות גדולות מקדימים ליום הכניסה, ומוקפות חומה באחד בשבת, דהואיל ונדחו עיירות ממקומם ידחו ליום הכניסה. ולת"ק העיירות גדולות קוראים בערב שבת.

אין קורין מגילה בשבת כיון שכולם חייבים בקריאת המגילה ולא כולם בקיאים בקריאתה, וחוששים כיון שהוא בהול לצאת ידי חובה שמא יטלנה בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנה ד' אמות ברה"ר, (וזה הטעם ג"כ שאין תוקעים בשבת ואין נוטלים לולב בשבת). וכתבו התוס' (ד"ה ויעבירנה) שלא נקט שמא יוציאנה מרה"י לר"ה שזה מצוי יותר, משום שבזה לא טעו אינשי, או משום שעל הוצאה פעמים אינו חייב, כגון אם כשעקר ברה"י לא היתה כוונתו להוציאה. עוד כתבו התוס' (ד"ה ויעבירנה, השני) שמילה בשבת לא גזרו לדחותה, כיון שהיא חמורה שנכרתו עליה י"ג בריתות, וגם אין אדם מל אא"כ הוא בקי, דסכנה יש בדבר. ובמוצאי יוה"כ תוקעים למרות שאסור לעשות מלאכה לפני הבדלה, דתקיעת שופר חכמה היא ואינה מלאכה, ולא חיישינן שילך אצל בקי בשביל תקיעה אחת. ועוד שבמוצאי יוה"כ אפילו אם מעבירו ד' אמות ברה"ר זה רק איסור דרבנן, ואין גוזרים גזירה לגזירה. **ולרב יוסף הטעם מפני שעיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה.**

כיון שאמרו שמקדימים קריאת המגילה ליום הכניסה, גובים מתנות לאביונים באותו ביום ומחלקים אותם באותו ביום, מפני שעיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה לקבל מתנות לאביונים. ומ"מ שמחה של מאכל ומשתה אינה נוהגת אלא בזמנה.

ה. קריאת המגילה בעשרה- לרב מגילה בזמנה בי"ד, קורין אותה **אפי' ביחיד** כיון שאז כולם קוראים ואיכא פרסום הנס, **ושלא בזמנה** כגון כפרים המקדימים ליום הכניסה **בעשרה**, דבעינן פרסומי ניסא. **ולרב אסי לעולם בעשרה**, והיינו שמצוה לחזר אחרי עשרה, אבל אם לא מצא עשרה אין איסור לקרותה ביחיד. וכתבו התוס' (ד"ה הוה) שהלכה כרב, ומ"מ גם הקורא ביחיד צריך לברך.

הקדמת קריאת המגילה ליום הכניסה- כפרים מקדימים את קריאת המגילה ליום הכניסה, ואין דוחים את הקריאה ליום הכניסה, דכתיב "ולא יעבור". עיירות גדולות שאין מקדימים ליום הכניסה היינו עיר שיש בה י' בטלנים בבית הכנסת שהם בטלים ממלאכתם וניזונים משל ציבור כדי שיהיו מצויים בתפילה בבית הכנסת, מפני שאם הקב"ה בא לבית הכנסת ולא מוצא עשרה מיד הוא כועס. **וכפרים שאין נכנסים לעיר בשני ובחמישי, לרבי יהודה אין קוראים את המגילה אלא בזמנה.**

אלו דברים מאחרים את זמנם כשחלו בשבת

ט' באב וי"ז תמוז ועשרה בטבת (ונקט ט' באב משום שהוכפלו בו צרות והכל מתענים בו, אבל בשאר צומות רצו מתענים רצו אין מתענים) **שחל בשבת מאחרים התענית ולא מקדימים, משום שאין מקדימים פורענות. ורבי רחץ בפרהסיא בי"ז בתמוז** (ואף שאם אין צרה ואין שלום אם לא רצו אין מתענים, מסתמא כיון שאבותינו קבלוהו על עצמם גם הם קיבלוהו. תוד"ה ורחץ), **וביקש לעקור תשעה באב שחל בשבת דהואיל ונדחה ידחה, ולא הודו לו חכמים** לענין ט' באב. (ולפי ההוא אמינא רצה לעקור בו את מה שהוא חמור משאר תעניות, או שרצה לעוקרו מתשיעי ולהתענות בעשירי. תוד"ה ובקש).

זמן עצי כהנים והעם (-משפחות שהיה קבוע להם יום בשנה להביא עצים למערכה עם קרבן, כמבואר בתענית כ"ח) **ושלמי חגיגה והקהל** (-שהיו נקהלים האנשים והנשים והטף בשנה שאחרי שנת השמיטה והמלך היה קורא משנה תורה) **שחלו בשבת, מאחרים אותם, ואין מקדימים משום דעדיין לא מטא זמניה** ואם יעשום לא יצאו ידי חובה, **ועולת ראיה** שהיא חובת רגל דכתיב "ולא יראו פני ריקם" **אף ביו"ט שחל בחול מאחרים לחול המועד לבית שמאי** כיון שאפשר להקריבה למחר, **אבל לבית הלל מקריבים אותה ביו"ט,** (וכן נחלקו שלדעת ב"ש מביאים שלמים ביו"ט כיון שהם מאכל אדם, וכתיב "אך אשר יאכל לכל נפש", **ואין סומכים עליהם** שהסמיכה שבות היא, ועל אלו שמקריבים ביו"ט סומכים מאתמול, דלית להו לב"ש תיקף לסמיכה שחיטה, **אבל אין מביאים עולות** דכתיב "לכם" ולא לגבוה, (והשוחט עולת נדבה בשבת לוקה, אבל שלמי נדבה אינו לוקה כיון שיש בזה צורך אוכל נפש, אבל איסורא איכא משום דכתיב "לכם". תוד"ה עולת ראיה), **ולב"ה מביאים שלמים ועולות וסומכים עליהם,** ו"לכם" בא למעט נכרים). **וחגיגה אפשר להקריב עד יו"ט אחרון, ואם עבר הרגל ולא הקריבה אינו חייב באחריותה. ורב אשי מוסיף שגם תשלומי חגיגה בעצרת הם כל שבעה, ולכו"ע כשחל עצרת בשבת הקרבתה ביום ראשון,** אבל בעצרת שחלה בערב שבת, שלב"ש שאין מקריבים עולות ביו"ט לא מקריבים עד אחד בשבת, ולב"ה מקריבים ביו"ט.

אין מונים ימי השנה אלא בחודשי לבנה ולא בימי החמה והנודר לשנה אסור עד אותו התאריך ולא מוסיפים י"א יום ששנת החמה יתירה על שנת הלבנה, או כשעושים חודשים חסרים, **דכתיב "לחדשי השנה". ואין מונים שעות לחדשים** הנותן גט אם לא באתי מכאן עד חודש זה ובא אחרי שחשך יום כ"ט, אין אומרים שעדיין הוא בתוך החודש כיון שחידושה של לבנה הוא אחרי כ"ט יום ומחצה, **דכתיב "עד חודש ימים".**

דיני פורים

ה: פורים אסור בהספד בתענית, דכתיב "שמחה ומשתה", שמחה מלמד שאסורים בהספד, ומשתה מלמד שאסורים בתענית.

מלאכה בפורים- רב יוסף מביא ברייתא שמבואר בה שאסור לעשות מלאכה בפורים, דכתיב "ויום טוב". ולרבה בריה דרבא לא נתקבל איסור מלאכה והא דתיב "ויום טוב" היינו לפני שקיבלו עליהם, ולפי זה מה שרב ראה אדם שנוטע בפורים וקיללו ולא צמח, היינו משום שנהגו בזה איסור באותו מקום (אמנם בדבר שנהגו איסור בטעות מותר להתירו בפניהם. תוד"ה דברים). **ורבי נטע בפורים או משום שבמקומו לא נהגו איסור, או שהיה זה נטיעה של שמחה** (-אבורנקי של מלכים - אילן שציילו נאה, כגון אילן שכופפים אותו ע"ג כלונסאות ויתדות והמלכים אוכלים תחתיו בימות החמה ומתעדנים במיני שמחות, (שכיון שפורים הוא יום של שמחה מותר לנטוע נטיעה של שמחה), **כדמצינו שדבר זה הוא בכלל הא דתנן עברו אלו** י"ג תעניות שמתענים על הגשמים **ולא נענו** מן השמים **ממעטים במשא ומתן** (של שמחה. תוד"ה ממעטין), **בבנין של שמחה** (בית חתנות **לבנו** הראשון, שעושים לו חופה בתוכו) **ובנטיעה של שמחה** (-כנ"ל) **ובאירוסין ובנישואין** והיינו שאין מארסים בו כלל, וחמירי מתשעה באב שמארסים בו. תוד"ה ממעטין, השני) דנוהגים עמם כנזופים וכאבלים, **או שהיה בטבריה ונטע בי"ד וסבר שטבריה ודאי בט"ו, ואין אסור בשני הימים משום מגילת תענית אלא הספד ותענית ולא מלאכה.** וכתבו התוס' (ד"ה שאסורים בהספד) שהכונה שאין נופלים על פניהם, כיון שאינו יום צרה, אבל אין כח לימי מגילת אסתר לדחות אבילות, והעולם נהגו התר לענין הספד.

האם טבריה נחשבת מוקפת חומה- חזקיה היה קורא בטבריה בי"ד ובט"ו משום ספק, ואף דכתיב "ועדי מבצר הצידים צר וחמת רקת וכינרת" ורקת היינו טבריה (שאפילו ריקנים שבה מלאים מצוות כרימון, וי"א ששמה של טבריה הוא רקת ונקראת טבריה מפני שהיא יושבת בטבורה של ארץ ישראל, או מפני שטובה ראיתה. וחמת זו חמי גרר, וכינרת זו גינוסר), מ"מ הרי בצד המים אין חומה, ותניא "אשר לוא חומה" ולא שור איגר (-שהיא מוקפת בבתים צמודים וכותלי הבתים נעשים לה חומה), "סביב" פרט לטבריה שימה הוא חומתה, מ"מ לענין מגילה מספקא ליה לחזקיה, די"ל דמגילה דכתיב ביה פרזים ולא כתיב חומה הדבר תלוי בהגנת העיר ומים ג"כ מגינים.

רב אסי קרא מגילה בהוצל בי"ד ובט"ו משום שהיה מסופק אם היא מוקפת מימות יהושע, ולאיכא דאמרי קרא רק בט"ו.

מילי דאגדתא

ו. חלקו של זבולון בארץ- קטרון נקראת ציפורי משום שיושבת בראש ההר כציפור, והיתה בחלקו של זבולון, וזבולון היה מתרעם על מדותיו (-על מזלו, שנמדד לו מן השמים מידה שאינו חפץ בה) **לפי שניתן לו הרים וגבעות ימים ונהרות, אמר לו הקב"ה כולם צריכים לך ע"י חלזון** התכלת שנמכר ביוקר, **וטרית** -דג טוניגא, **וזכוכית לבנה** -שהחול שם חשוב משאר חולו ואפשר לעשות ממנו זכוכית לבנה, **אמר זבולון מי יודיעני** לתת לי דמים על זה, **אמר לו הקב"ה שמי שיטול בלי לשלם לא יצליח בפרקמטיא שלו. ואע"פ שציפורי היתה בחלקו והיה בה ט"ז מיל** (-ד' פרסאות) **זבת חלב ודבש** שהעיזים אוכלות תאנים והדבש נוטף מהם והחלב זב מן העיזים ונעשה כמין נחל, **(ובכל ארץ ישראל היה** בציורוף כל המקומות כ"ב פרסאות על שש פרסאות מקום זבת חלב ודבש), מ"מ העדיף שדות וכרמים.

אדום וישראל- עקרון תעקר זו קסרי של אדום שהיתה מטרפולין של מלכים (י"א שגידלו שם מלכים, וי"א שהעמידו ממנה מלכים), **והיא היתה יתד תקועה לישראל בימי יוונים, וגברה מלכות חשמונאי ונצחום, וא"כ שקסרי וירושלים יחרבו יחד, דכתיב "אמלאה החרבה" אם חרבה זו מלאה זו ואם מלאה זו חרבה זו, וי"א מדכתיב "ולאום מלאום יאמץ" זו קסרי וירושלים שכשזו יושבת זו חרבה. ולעתיד לבוא יעקרו בית במיא ובית גליא שבאדום, וישארו הבית כנסיות ומדרשות, ותראטריות וקרקסאות** (שמתאספים שם לוועד של עובדי עבודת כוכבים. תוד"ה טראטריות) **שבאדום שרי יהודה ילמדו בהם תורה ברבים.**

יצחק ביקש מהקב"ה שעשיו "יוחן", אמר לו הקב"ה שהוא "רשע", אמר לו יצחק "בל למד צדק", אמר לו הקב"ה בארץ נכוחות יעוול" אמר לו יצחק א"כ "בל יראה גאות ד' ".

יעקב אמר לקב"ה על עשיו "אל תתן ד' מאויי רשע", ועל גרממיא של אדום שאם יוצאים למלחמה הם מחריבים את כל העולם אמר יעקב "זממו אל תפק", וע"י שהם נלחמים זה בזה הם טרודים בעצמם.

ו: אם יאמר לך אדם יגעתי בתורה ולא מצאתי או לא יגעתי ולא מצאתי אל תאמין, יגעתי ומצאתי תאמין, וכל זה בדבר תורה לחדודי, אבל לאוקמי גירסא שלא תשתכח ממנו, וכן במשא ומתן, סייעתא מן שמיא היא ויש יגע ואינו מוצא.

התגרות ברשעים- אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו, ולא עוד אלא שדרכיו מצליחים לו, וזוכה בדין, ורואה בשונאיו, והא דמצינו שמותר להתגרות ברשעים, י"מ דהיינו במילי דשמיא, וי"מ דהיינו במילי דידיה ובצדיק גמור, וי"מ דהיינו כשאין השעה משחקת לו.

קיום מצוות הפורים בשנה מעוברת

לת"ק דברייתא כל המצוות של חודש אדר יש לעשותם באדר השני, ואם עשאם בראשון יצא ידי חובה, וכן הדין לגבי קריאת ד' פרשיות, אבל לענין קריאת המגילה צריך לחזור ולקרותה באדר השני.

לר"א ברבי יוסי אפילו לכתחילה אפשר לקרות את המגילה באדר הראשון, דכתיב "בכל שנה ושנה" מה כל שנה ושנה אדר הוא סמוך לשבט, אף בשנה מעוברת אדר היינו הסמוך לשבט, דאין מעבירין על המצוות.

לרשב"ג בשם רבי יוסי חוזרים לקרות את המגילה באדר השני, ואפילו סדר ד' פרשיות חוזרים לקרותם באדר השני, וכן הלכה, ולשיטתו "בכל שנה ושנה" היינו באדר הסמוך לניסן, דעדיף לסמוך גאולה של פורים לגאולה של פסח, או מדכתיב "לקיים את איגרת הפורים הזאת השנית" (וצריך את שני הפסוקים, כדי שלא נאמר שהראשון עדיף משום אין מעבירים על המצוות (אפילו היכא שאפשר לעשות רק באחד מהם. תוד"ה מסתבר), וכדי שלא נאמר שיעשו בשניהם. ורבי אליעזר ברבי יוסי לומד מ"השנית" שבתחילה קבעוה בשושן ולבסוף בכל העולם כולו).

במתני' איתא שאין בין אדר הראשון לשני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים. הגמרא מבארת שתנא דמתני' סובר כת"ק דברייתא, ות"ק דברייתא סובר שגם מתנות לאביונים צריך לחזור ולתת בשני. או דס"ל כרשב"ג, ובאמת גם לענין ד' פרשיות צריך לחזור ולקרותם בשני, והמשנה באה לומר שלענין הספד ותענית זה וזה שוים, ואסור בי"ד ובט"ו שבשניהם. וכתבו התוס' (ד"ה ורבי) שא"צ להחמיר לעשות משתה ושמחה באדר הראשון.

כתיבת המגילה וקביעת מצוות הפורים לדורות

ז. שלחה אסתר לחכמים בשנה השניה אחרי הנס, **קבעוני לדורות,** לקבוע חובה ליו"ט ולקריאת המגילה, להיות לה לשם, שלחו לה קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות שיאמרו שאנו שמחים להזכיר מפלתם, שלחה להם כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס.

שלחה אסתר לחכמים **כתבוני לדורות**, שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים שצריך להזכיר ג"פ מלחמת עמלק ולא רבעים, עד שמצאו לה מקרא בתורה "כתוב זאת זכרון בספר", זאת היינו מה שכתוב כאן ובמשנה תורה, זכרון היינו מה שכתוב בנביאים, ובספר היינו מה שכתוב במגילה. וי"מ ש"כתוב זאת" היינו מה שכתוב כאן, ו"זכרון" היינו מה שכתוב במשנה תורה, ו"בספר היינו מה שכתוב בנביאים.

טומאת ידים במגילות

אסתר אינה מטמאה את הידים כשאר ספרים שגזרו בהם שיטמאו את הידים, ואע"פ שברוח הקודש נאמרה, לא נאמרה ליכתב אלא לקרות. וכתבו התוס' (ד"ה נאמרה) דמ"מ מדרבנן ניתנה אף ליכתב, ולכן אם קראה על פה לא יצא, וכן אם היא כתובה בין שאר הכתובים לא יצא, וצריך לכותבה ולתופרה בגדיים, וצריכה שרטוט. וי"א שמטמאה את הידים.

קהלת לר"מ אינו מטמא את הידיים, לרבי יוסי מחלוקת, לר"ש קהלת מקולי ב"ש וחומרי ב"ה, ולר"ש בן מנסיא אינו מטמא את הידים משום שחכמתו של שלמה היא.

שיר השירים לר"מ מחלוקת, ולרבי יוסי מטמא את הידיים.

אסתר ברוח הקודש נאמרה. לר"א ילפינן מדכתיב "ויאמר המן בלבו". ולר"ע מדכתיב "ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראיה". ולר"מ מדכתיב "ויודע הדבר למרדכי". ולרבי יוסי בן דורמסקית מדכתיב "ובבזה לא שלחו את ידם". ולשמואל מדכתיב "קיימו וקיבלו" קיימו למעלה מה שקיבלו למטה. ורבא אמר שיש לו פירכא על כולם חוץ מעל שמואל, "ויאמר המן בליבו" היינו שאמר מסברא שאין שם מישהו חשוב כמוהו, ולכן הרבה בכבודו של אותו אחד. והא דכתיב "ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה" היינו משום שכל אחד היתה נראית לו מאומתו. והא דכתיב "ויודע הדבר למרדכי" היינו שהבין מה שבגתו ותרש דיברו ביניהם בטרשית. והא דכתיב "ובבזה לא שלחו את ידם" שמא הדבר נודע ע"י שלוחים ששלחו להודיע למרדכי כדי שלא יירע למלך. אבל על דברי שמואל אין פירכא, ואף שדורשים מזה קיימו מה שקיבלו כבר, תרתי שמעת מינה. (תוד"ה לכולהו). ולרב יוסף אסתר ברוח הקודש נאמרה דכתיב "וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים", ולרב נחמן בר יצחק מדכתיב "וזכרם לא יסוף מזרעם".

מתנות לאביונים ב' מתנות לב' בני אדם.

משלוח מנות ב' מתנות לאיש אחד.

ז: הגמ' מביאה כמה מקרים ששלחו אמוראים זה לזה משלוח מנות.

אביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין היו מחליפים סעודתם כל שנה היה אחד אחר אוכל אצל השני.

מיחייב אינישי לבסומי (-להשתכר ביין) בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי.

רבה שחטיה לרבי זירא בסעודת פורים והחייהו, ולשנה אחרת לא רצה רבי זירא לאכול עם רבה, דלאו בכל יומא איתרחיש ניסא.

סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא יד"ח, דכתיב "ימי משתה ושמחה".

אין בין ...

אגב שנתבאר במתני' דלעיל שאין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים, עוברות המשניות (ז: - י.) לבאר עוד חילוקי דינים שיש בין ב' דברים הדומים זה לזה.

אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד, אבל מכשירין אסור לעשותם ביו"ט דכתיב "הוא" ולא מכשיריו. ורבי יהודה מתיר מכשירין שלא היה אפשר לעשותם מערב יו"ט דכתיב "לכם" לכל צרכיכם, ומכשירין שלא היה אפשר לעשותם מערב יו"ט ממעטים מ"הוא", ורבנן ממעטים מ"לכם" כלבים ועכו"ם. והנדון כאן הוא לענין התר מלאכה, אבל לענין העונש יש עוד חילוק, ששבת בסקילה ויו"ט בלאו. תוד"ה אין. ואוכל נפש עצמו אם יותר טוב לעשותו מאתמול אסור לעשותו ביו"ט. תוד"ה כאן.

אין בין שבת ליוה"כ אלא שמזיד בשבת נהרג ע"י בי"ד, ומזיד ביוה"כ חייב כרת, ומתני' כרבי נחוניא בן הקנה הסובר שאומרים קים ליה בדרבה מיניה לפטור מתשלומין אף מי שנתחייב כרת, וחלוקים עליו חבריו. חייבי כריתות שהתרו בהם על הלאו ולקו, לרבי חנינא בן גמליאל נפטרו מידי כריתתם ואין בי"ד של מעלה נפרעים מהם, דכתיב "ונקלה אחיך לעינך" כיון שלקה הרי הוא כאחיך, וחלוקים עליו חבריו, ולרב יצחק אין מלקות בחייבי כריתות, דכל חייבי כריתות של עריות בכלל היו, ויצאה כרת באחותו כדי לדונה בכרת ולא במלקות אם התרו בהם. רש"י. והתוס' (ד"ה חייבי) מבארים שחייבי כריתות היו בכלל המלקיות, ובאחותו יש כרת, ואין לאו אף שהיא ג"כ בכלל ונכרתו, והיינו כדי לומר שדינה בכרת ולא במלקות, ומזה לומדים לשאר, כדין דבר שהיה בכלל.

ח. אין בין המודר הנאה מחבירו למודר ממנו מאכל אלא דריסת הרגל -להכנס לביתו (ולתוס' הכונה דווקא לעבור בשדהו שבבקעה), שזה אסור רק למודר הנאה, (ואסור אף שאין מקפידים, דמתני' כר"א דויתור (-דבר שהיה מוותר לכל אדם ואינו מקפיד עליו) אסור במודר הנאה), וכלים שאין עושים בהם אוכל נפש שמותר להשאילם למודר מאכל, (אמנם במקום שמשכירים כיוצא בהם אסור, שהרי באותה פרוטה שחסך היה יכול לקנות מאכל), אבל כלי אוכל נפש אסור אף במודר ממאכל אף במקום שאין משכירים. (ואף בפחות משווה פרוטה. תוד"ה אלא).

אין בין נדרים לנדבות אלא שנדרים חייב באחריותם אם נגנבו או אבדו כשאמר הרי עלי עולה ולאחר זמן הפרישה, ונדבות אינו חייב באחריותם, דכתיב "ונרצה לו לכפר עליו", את שעליו (שהאומר הרי עלי הרי הו כטוענה על כתיפו) הוא חייב באחריותו, ואת שאינו עליו אינו חייב באחריותו, אבל לענין בל תאחר זה וזה שווים. איזהו נדר האומר הרי עלי עולה, נדבה זה האומר הרי זו עולה. עוד יש חילוק ביניהם שנדבה באה מן המעשר ונדר אינו בא מן המעשר. תוד"ה אין.

אין בין זב הרואה ב' ראיות ביום אחד או בב' ימים רצופים **לרואה שלש** בג' ימים, או שתים ביום אחד ואחת למחר, אלא קרבן, אבל לענין הטומאה שניהם מטמאים משכב ומושב (שאם שכב או ישב על גבי י' בגדים זה על גבי זה כולם אבות הטומאה אפילו אם לא נגע בהם, ואילו הנוגע בדבר שאינו משכב ומושב אינו אלא ראשון לטומאה, וג"מ שאינו מטמא אדם וכלים אלא אוכלין ומשקין), וסופרים שבעה נקיים כשמפסיק לראות, ואח"כ טובל, ואם ראה זוב באחד מהם צריך להתחיל למנות מתחילה. ספירת שבעה נקיים יכולה להתחיל מיד כשפסק לראות, ואם היה גם מצורע א"צ להמתין שיתרפא מצרעתו אלא מונה ז' נקיים מיד, ולכשיתרפא מצרעתו יטבול מיד טבילה ראשונה של מצורע, והיא עולה לו לטבילת נגעו וזובו, ונטהר מלטמא משכב ומושב ולטמא כלי חרס בהיסט כדין זב, אע"פ שלהתירו באכילת קדשים הוא צריך ספירת שבעה לצרעתו וטבילה שניה. הגמרא מביאה מה הילפותא לדינים אלו. וכתבו התוס' (ד"ה ומה) שמצורע מטמא משכב ומושב לטמא אוכלין ומשקין, אבל לא כמו זב שזה גם לטמא אדם וכלים.

ח: שומרת יום כנגד יום אשה שראתה יום אחד או שנים בתוך י"א יום שבין נדה לנדה, שמונה יום אחד וטובלת בו ביום, מטמאה משכב ומושב.

אין בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט אחרי שכלו ימי ההסגר ונראו בו סימני טומאה האמורים בו, אלא פריעה ופרימה "בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע", אבל לענין שילוח חוץ לחומת העיר, וטומאה כחומר טומאה האמורה במצורע, זה וזה שווים.

אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וציפרים שהמוסגר אינו מביאם ביום השביעי שהוא יום טהרתו, וכן ביום השמיני אף שמוחלט מביא קרבנות ולוג שמן, מוסגר אינו מביא.

טומאה למפרע בטמא שטבל וחזר וראה- זב אחר כיבוס בגדים אינו מטמא בהסט, ואם חזר וראה אינו מטמא בהסט למפרע, אע"פ שטבילתו ביום ואם ראה בו ביום אחר טבילה סתר את הכל ומטמא משכב ומושב למפרע. וכן מצורע שאם נכנס לבית נטמא כל אשר בבית, אם טבל וחזר ונטמא ע"י שחזרה המספחת ופשתה, אינו מטמא למפרע.

אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים -תורה נביאים וכתובים נכתבים בכל לשון, ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית -לשון הקודש, אבל לענין לתופרם בגדים ולטמא את הידים זה וזה שווים דהלכה למשה מסיני שתפילין ומזוזות צריכים לתופרם בגדיים, ולענין ס"ת נחלקו במכות י"א. אם אפשר לתופרו בפשתן, ומתני' כמ"ד דפסול. ולרשב"ג אף ספרים לא התירו לכותבם בלשון אחר חוץ מלשון הקודש אלא ביונית.

ט. כתיבת ספרים בכל לשון- במתני' מבואר שספרים נכתבים בכל לשון. הגמרא מקשה מדאיתא בברייתא שמקרא שכתבו תרגום ותרגום שכתבו מקרא, וכן אם לא שינה אלא הלשון אלא כתבו בכתב עברי (-של עבר הנהר) אינו מטמא את הידיים, ורק כשכתבו בכתב אשורית על הספר ובדיו מטמא. הגמ' מעמידה את הברייתא במגילת אסתר, שצריך לכותבה דווקא בכתב אשורית ובלשון הקודש דכתיב "ככתבם וכלשונם". ואף שאפשר לכתוב גיפטית לגיפטים וכדומה, והיינו כשכותב בלשון זה, דאי לאו הכי הוי קורא בעל פה ולא יצא, מ"מ כיון שרק המכירים כתב זה יכולים לקרות בה אינה מטמאה את הידים, אבל אשורית שכשרה אף לשאינם מכירים, דין הוא שתטמא את הידים. (תוד"ה עד).

ורב אשי מעמיד את הברייתא בשאר ספרים -נביאים וכתובים, וכרבי יהודה סבור שאף כשהתירו לכתוב בכל לשון לא התירו אלא יוונית, ודווקא ספר תורה משום מעשה שהיה (בתלמי המלך שכינס ע"ב זקנים בבתים שונים בלא לומר להם לשם מה מכנסם, ואמר להם לכתוב את התורה ביוונית, ונתן הקב"ה עצה בלב כולם והסכימו לדעה אחת, וכדלהלן). והא דאיתא בשבת קט"ו שחרב אשי ספרים נכתבים בכל לשון, ומגילה דווקא צריך אשורית על הספר ובדיו, ומבואר שבשאר ספרים א"צ אשורית על הספר ובדיו, היינו שבכהאי גוונא צריך להצילם מפני הדליקה כיון שיש בהם כמה שמות קדושים, אבל מגילה א"צ להצילה כיון שאין בה שום אזכרה, ורק בכתובה כהלכתה צריך להצילה. תוד"ה ורב אשי. ולרשב"ג (וכן לת"ק דברייתא) התירו לכתוב את כל הספרים ביוונית, דכתיב "יפת אלוקים ליפת וישכון באהלי שם".

הדברים ששינו ע"ב הזקנים בתרגום התורה לתלמי המלך- "אלקים ברא בראשית את השמים" שלא יאמר שבראשית הוא שם, ושתי רשויות הם וראשון ברא את השני. "אעשה אדם בצלם ובדמות" שמכאן פקרו האומרים שתי רשויות הם. "ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי" שלא יאמר שהקב"ה עשה מלאכ בשבת, וחז"ל דרשו שויכל ביום השביעי היינו שהעולם היה חסר מנוחה באה שבת באה מנוחה. "זכר ונקבה בראו" עם שני פרצופים, ולא כתבו בראם שלא יאמר שנבראו שני גופים עם שני פרצופים. "הבה ארדה ואבלה שם שפתם", "ותצחק שרה בקרוביה" שלא יאמר למה על אברהם לא הקפיד ועל שרה הקפיד, ועכשיו יאמר שאברהם שאמר בליבו לא הקפיד עליו, ושרה שאמרה לקרוביה הקפיד עליה. "כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס" שלא יאמר שאבותינו היו רצחנים שהרי יעקב עיד שהרגו איש, וכתבו שור לפי שלא היו חשובים בעיני יעקב אלא כבהמות. "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא בני אדם" והיינו גמל, שלא יאמר משה רבכם לא היה לו סוס או גמל. "ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר ארצות ארבע מאות שנה" שהרי הגזירה היתה "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" ולא דווקא במצרים, וכשנולד יצחק היה אברהם גר בארץ פלישתים, ומאז שהיה לו זרע עד יציאת מצרים היה ארבע מאות שנה. "וישלח את זאטוטי בני ישראל" לשון חשיבות, שלא יאמר ששלח נערים לקבל פני שכינה, (ולא כתבו אצילי כמו שכתוב בהמשך, לפי שלא רצו לשקר, וזאטוטי משמע לשון חשיבות ומשמע נמי לשון השפלה. תוד"ה ואל), וממילא גם בהמשך כתבו "ואל זאטוטי בני ישראל לא שלח ידו". "לא חמד אחד מהם נשאתי" שלא יאמר שחמור לא לקח אבל לקח דברים אחרים. "אשר חלק ה' אלהיך אתם להאיר לכל העמים" שלא יאמר שבן נח מותר בע"ז, ומדרשו שד' נתן לשאר העמים לטעות בהם כדי לטורדם מן העולם. "וילך ויעבוד אלהים אחרים אשר לא צויתי לעובדם" כדי שלא יאמר שלא צייתי שיהיו, וא"כ נבראו בעל כרחו. "את צעירת הרגלים" לפי שידיה קטנות מרגליה, ולא כתבו לו ואת הארנבת מפני שאשתו ארנבת שמה, שלא יאמר שחקו בי היהודים והטילו שם אשתי בתורה.

ט: אירע פסול בכה"ג ומינו אחר תחתיו- לר"מ ראשון חוזר לעבודתו ושני כל מצוות כה"ג עליו משמש בשמונה בגדים, לא פורע ולא פורם, ומצווה על הבתולה, ואסור באלמנה, ומקריב אונן, ואם בא להקטיר או לעבוד עבודה אחרת משמש בשמונה בגדים. ולרבי יוסי ראשון חוזר לעבודתו, ושני אינו לא כה"ג לשמש בשמונה בגדים משום איבה, ולא כהן הדיוט לשמש בד' בגדים דמעלין בקודש ואין מורידין, אבל אין לפסול אם שימש בד' בגדים, משום מחוסר בגדים, אי לאו טעמא דמעלין בקודש, כיון שזה על פי בית דין. תוד"ה ולא.

אין בין כהן משוח בשמן המשחה למרובה בגדים -כהנים ששימשו בבית ראשון אחרי שגנז יאשיהו את שמן המשחה, או בבית שני, אלא פר הבא על כל המצוות אם הורה התר בדבר שזזונו כרת ועשה כהוראתו (אבל פר העלם דבר של ציבור אף דכתיב ביה כהן משיח מרבים שאפילו כהן הדיוט יכול להביאו. תוד"ה אין), אבל לענין פר יוה"כ ועשירית האיפה זה וזה שווים, וקאי כרבי יוסי אבל לר"מ אף מרובה בגדים מביא פר הבא על כל המצוות.

אין בין כהן משמש לכהן שעבר (שאם אירע פסול בכה"ג ומינו אחר תחתיו, ועבר פסולו והחזירוהו לעבודתו, הראשון קרוי משמש והשני קרוי שעבר) אלא פר יוה"כ, ועשירית האיפה -חביתי כה"ג שבכל יום, שא"א להביא שניים, וקאי כר"מ, דלרבי יוסי אינו ככה"ג אף לשאר דברים. וכתבו התוס' (ד"ה אין, השני) שאפילו בזמן שהכה"ג השני משמש תחתיו מביאים את הפר מן הראשון, וקמ"ל שאפילו אחרי שעבר אין עוד חילוקים ביניהם.

אין בין במה גדולה לבמה קטנה -אין הפרש בשעת התר הבמות בין במה גדולה והיינו מזבח של משה בעודו בנוב וגבעון, למזבח שכל יחיד עושה לעצמו, אלא פסחים ושאר חובות שקבוע להם זמן כגון קרבנות ציבור תמידין ומוספין, חובות שאין קבוע להם זמן כגון פר העלם דבר של ציבור ושעירי ע"ז, לר"ש אינם קרבים אף בבמה גדולה, דכל שאינו נידר ונידב אינו קרב בבמה, אבל לרבנן כל דבר שהציבור הקריבו באהל מועד שבמדבר מקריבים באהל מועד שבגלגל. וכתבו התוס' (ד"ה מני) שר"ש מודה שמנחות ונזירות אינם קרבים אפילו בבמה גדולה.

אין בין שילה לירושלים אלא שבשילה אוכלים קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה -מקום שאפשר לראות משם את שילה, ובירושלים רק לפנים מן החומה, קדושת שילה יש אחריה התר שכשחרבה שילה הותרו הבמות, וקדושת ירושלים אין אחריה התר, קדשי קדשים נאכלים בשניהם לפנים מן הקלעים.

אם קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא

הגמרא דנה האם קדושה שקידשו את ארץ ישראל בזמן שנכבשה ע"י יהושע (או בימי עזרא), וכן הקדושה שנתקדשו המקדש וירושלים בזמן בנין בית המקדש, וכן קדושת בתי ערי חומה, האם קדושה זו היא קדושה עולמית או שזה קדושה רק לאותו זמן, ויש בזה כמה נ"מ, וכדלהלן.

י. האם מותר להקריב בבית חוניו- אמר רב יצחק שמעתי שמקריבים בבית חוניו (-מזבח שבנה חוניו בנו של שמעון הצדיק במצרים לשם שמים) בזמן הזה, וקסבר לאו בית ע"ז הוא דאיכא למ"ד במנחות שבנאה לשם ע"ז, וקסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא לעתיד לבוא ומשחרבה ירושלים הותרו הבמות, (ואע"פ שגזרו טומאה על ארץ העמים ואסור להקריב בטומאה, שמא לגבי זה לא גזרו כיון שמן התורה אפשר להקריב שם. תוד"ה שמעתי). וכששאלו את רב יצחק הוא אמר שלא אמר דבר זה, ורבא אמר שרב יצחק חזר בו, דמבואר במתני' ובזבחים שאחרי שנבנה בית המקדש אין יותר התר להקריב בבמות. והגמרא תולה את הנדון אם קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא במחלוקת תנאים, וכדלהלן. וכתבו התוס' (ד"ה ומאי) שהנ"מ לגבי קרבן היא שלמ"ד קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא אפשר להקריב במקומו של מזבח, אבל בבמות אסור להקריב לכו"ע, ולכן רב יצחק חזר בו.

איתא בעדויות אמר רבי אליעזר שמעתי שכשהיו בונים בהיכל כשעלו בימי כורש היו עושים קלעים להיכל וקלעים לעזרה, אלא שבהיכל היו בונים מבחוץ -שהיו הקלעים פרושים לפנים מעובי החומה כדי שלא יכנסו הבונים לתוך ההיכל, ובעזרה היו בונים מבפנים. ואמר רבי יהושע שמעתי שמקריבים אע"פ שאין בית, ואוכלים קדשי קדשים אע"פ שאין קלעים, וקדשים קלים אע"פ שאין חומה, מפני שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא. רב אשי רצה לומר שרבי אליעזר חולק וסובר שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, והיו צריכים לפרוס קלעים במקום הבנין כדי שיהיה המזבח הבנוי בעזרה נקרא "אשר פתח אהל מועד", (והבנין נגמר כ"ב שנה אח"כ), וקידשו בתודות ובשיר כמבואר בשבועות ט"ז. ורבינא דוחה שי"ל שגם לר"א קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, וכל אחד אמר מה ששמע, והקלעים היו לצניעותא בעלמא ולא משום צורך קדושה.

דעת רבי אליעזר אם קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא- כתבו התוס' (ד"ה דכולי) שאין להוכיח ממה שאמר רבי אליעזר בחגיגה שעמון ומואב מעשרים מעשר עני בשביעית, ומפרש בגמרא הטעם משום שלא כבשום עולי בבל וקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא. די"ל שר"א סובר שקדושה ראשונה קידשה לעת"ל, ואיירי במקומות שגם עולי מצרים לא כבשו מפני שלא נכבשו ע"י סיחון ועוג, ועולי בבל כבשום ולא קידשום כדי שהעניים יסמכו עליהם בשביעית. ומה שר"א רצה להפקיר כרם רבעי לעניים כדי שלא יצטרך להעלותו לירושלים, אין ראיה שקדושה ראשונה קידשה לעת"ל, די"ל שאף שבטלה הקדושה מ"מ דבר שנאסר במנין צריך מנין אחר להתירו, והרווח של העניים הוא שהם יכולים לחלל שוה מנה על שוה פרוטה, דבזמן שאין בית המקדש קיים מותר לעשות כך לכתחילה (ומברכים על הפדיון עובר לעשיתן, ושורפים את דמי הפדיון או משליכים אותו לנהר).

מחלוקת תנאים אם קידושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא- המשנה בערכין מונה ט' עיירות שהיו מוקפות חומה מימות יהושע בן נון, לענין דין בתי ערי חומה, ואמר רבי ישמעאל ברבי יוסי שחכמים מנו את אלו אע"פ שהיו הרבה עיירות מוקפות חומה, ובמתני' נמי תנן "וכל כיוצא בהן", משום שכשעלו בני הגולה קידשו עיירות אלו, אבל הראשונות בטלה קדושתם משבטלה קדושת הארץ. ומבואר דס"ל שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא. אמנם איתא בברייתא שרבי ישמעאל ברבי יוסי אמר שהיו הרבה ערים נוספות, וקדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, אלא שערים אלו מצאום בני הגולה ומנאום, אבל באמת כל עיר שתעלה לך מסורת בידך מאבותיך שהיתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, נוהגים זה כל המצוות הנוהגות בבתי ערי חומה, והמוכר בית אין יכול לגואלו משעברה שנה, ושילוח מצורע, וקריאת המגילה בט"ו. ונמצא שנחלקו תנאים בדעת רבי ישמעאל ברבי יוסי אם קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, או שהברייתא השניה נאמרה ע"י רבי אלעזר בר יוסי שלמד מ"אשר לוא חומה" שאע"פ שעכשיו אין לו חומה הרי היא בקדושתה.

י: מקום שנאמר "ויהי" פעמים הוא לשון צער (כי החל האדם לרוב, בנסעם מקדם, בהיות יהושע ביריחו, ד' את יהושע, איש אחד מן הרמתים, כאשר זקן שמואל, דוד לכל דרכיו משכיל, י ישב המלך בביתו) ופעמים אינו לשון צער (בשמונים שנה וארבע מאות שנה, כאשר ראה יעקב את רחל, ויהי ערב ויהי בוקר), ו"ויהי בימי" (אחשוורוש, שפוט השופטים, אמרפל, אחז, יהויקים) לעולם הוא לשון צער.

ביום הקמת המשכן היתה שמחה לפני הקב"ה כיום שנבראו שמים וארץ.

כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאים ממנה מלכים ונביאים, מנלן מתמר משום שכיסתה פניה בבית חמיה לא הכירה וחשבה לזונה, ויצאו ממנה מלכים –דוד, ונביאים -ישעיהו בן אמוץ, דאמוץ -אביו של ישעיהו ואמציה מלך יהודה היו אחים.

מקום ארון אינו מן המידה שקודש הקודשים הוא כ' על כ' אמה, והארון באמצע, ומכל צד היה י' אמה, **ובנס הוא עומד.**

אין הקב"ה שש במפלת רשעים, ועל כן לא אמרו מלאכי השרת שירה בקריעת ים סוף, שאמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, והא דכתיב "כן ישיש להרע אתכם" היינו שישיש אחרים עליהם וכשנתחייבו כליה בימי המן היו אויביהם שמחים.

ביאורי פסוקים השייכים להמן וושתי ומרדכי ואסתר

"וקמתי עליהם וכו' והכרתי לבבל שם (-כתב -שאין להם כתב אלא מאומה אחרת) ושאר (-לשון שהמלכים משתמשים בו, דלשון ארמית עדיין מדברים בו. תוד"ה שאר) נין (-מלכות) ונכד (-ושתי) נאום ד' ".

"תחת הנעצוץ יעלה ברוש (-מרדכי שנקרא ראש לכל הבשמים, תחת המן שעשה עצמו עבודה זרה), ותחת הסרפד יעלה הדס (-אסתר שנקראת הדסה תחת ושתי הרשעה בת בנו של נבוכדנצאר הרשע), והיה לד' לשם (-מקרא מגילה), לאות עולם לא יכרת (-ימי פורים)".

"לאדם שטוב לפניו (-מרדכי) נתן חכמה ודעת ושמחה, ולחוטא (-המן) נתן ענין לאסוף ולכנוס, לתת לטוב לפני האלוקים (-מרדכי ואסתר שקיבלו את ביתו)".

ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים- ושתי והמן ועשרת בניו.

י"א. כי עבדים אנחנו ובעבדותינו לא עזבנו אלוקינו ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס- בזמן המן.

"הרכבת אנוש לראשנו, באנו באש (-בימי נבוכדנצר שהטילנו לתוך הכבשן) ובמים (-בימי פרעה), ותוציאנו לרווחה (-בימי המן)".

זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוקינו- בימי מרדכי ואסתר ששלחו אגרות לכל העולם.

"ארי נוהם (-נבוכדנצאר הרשע) דוב שוקק (-אחשוורוש, ולרב יוסף אלו פרסיים), מושל רשע (-המן) על עם דל (-ישראל הדלים מן המצוות).

בעצלתיים ימך המקרה וכו'- בגלל עצלות ישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקב"ה מך כמי שאינו יכול להושיע.

"ברבות צדיקים ישמח העם (-מרדכי ואסתר), ובמשול רשע יאנח עם (-המן)".

"לא מאסתים (י"א בימי יוונים, וי"א בימי הבבליים שהעמיד הקב"ה את חנניה מישאל ועזריה) ולא געלתים" (י"א בימי נבוכדנצר, וי"א בימי יוונים שהעמיד הקב"ה את שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיה כהן גדול) לכלותם (בימי המן שהעמיד הקב"ה את מרדכי ואסתר) להפר בריתי איתם (י"א בימי פרסיים, וי"א בימי רומיים שהעמיד הקב"ה חכמים של בית רבי וחכמי דורות), כי אני ד' אלוקיהם (י"א בימי גוג ומגוג, וי"א לעתיד לבוא שאין כל אומה יכולה לשלוט בהם)".

ביאור פסוקים ממגילת אסתר

אחשוורוש- אחיו -דומה לו **ובן גילו** בן מזלו של ראש והוא נבוכדנצאר, שהוא הרג והחריב, והוא ביקש להרוג ולהחריב יסוד שייסד זרובבל בבית המקדש בימי כורש לפני אחשוורוש, וי"א שהושחרו פני ישראל בימיו כשולי קדירה, וי"א שכל שזוכרו אומר אח אוי לראשו, וי"א שנעשו הכל רשים בימיו דכתיב "וישם המלך אחשורוש מס".

הוא אחשוורוש- הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו, וכן עשיו ודתן ואבירם ואחז, ואילו אברהם אהרון ומשה בצדקם מתחילה ועד סוף, דוד הוא הקטן- שהקטין עצמו בקטנותו ואף במלכותו אצל מי שגדול ממנו בחכמה.

המולך- מעצמו שלא היה מזרע המלוכה, י"א לשבח שלא היה ראוי כמותו, וי"א לגנאי שלא היה ראוי ומלך ע"י ממונו.

מהודו ועד כוש- י"א שהיו קרובים וכשם שמלך עליהם מלך על כל העולם, וי"א שהיו בסוף העולם, וכן תפסח ועזה.

שבע ועשרים ומאה מדינה- בתחילה מלך על שבע ואח"כ על עשרים ולבסוף על מאה.

י"א: מי מלך בכל העולם- שלשה מלכו בכיפה -תחת כל כיפת הרקיע, אחאב אחשוורוש ונבוכדנצאר, אבל שלמה או שלא השלים מלכותו, ולמ"ד שחזר למלכותו י"ל שלא מנו אותו כיון שהוא מלך גם על העליונים (-על השדים). סנחריב מלך בכל העולם אבל לא מלך על ירושלים. ודריוש היו שבע ארצות שלא מלך עליהם. ומה שאמר כורש שד' נתן לו את כל ממלכות הארץ, זה לא היה נכון. ולא מנו את אלכסנדר מוקדון, מפני שאינו כתוב במפורש. תוד"ה שלשה.

שנות גלות בבל

ירמיהו הנביא נתנבא "כה אמר ד' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה", ומאידך כתיב "למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה". וכיון שהיו כמה שלבים במלכות בבל ובגלות ובחורבן היו שטעו וחישבו את השבעים שנה מלפני חורבן בית המקדש.

וסדר הדברים היה שנבוכדנצאר נטל את המלכות מאסר חדון מלך אשור, ובשנה השניה שלו כבש את ירושלים, ויהויקים מלך ישראל היה כפוף לנבוכדנצאר ג' שנים, ואח"כ מרד יהויקים ג' שנים, ואז בא נבוכדנצאר והרגו והמליך תחתיו את יהויכין בנו, וכשבא לבבל אמרו לו יועציו שאינו ראוי להמליך את בן מי שמרד בו, ונבוכדנצאר חזר והגלהו והמליך את צדקיהו, ובית המקדש עמד עוד י"א שנה ואז החריבו נבוכדנצאר. ומלך נבוכדנצאר בסך הכל מ"ה שנה (י"ט שנה בזמן הבית וכ"ו שנה אח"כ), ובנו אויל מרודך מלך כ"ג שנה, ואח"כ מלך בלשצר שנתים (ואז חשב שעברו ע' שנה וכדלהלן), ואח"כ מלכו דריוש המדי וכורש הפרסי ד' שנים, ואח"כ מלך אחשוורוש (ובשנה השלישית למלכותו חשב שעברו ע' שנה וכדלהלן), ומלך י"ד שנה, ומלך תחתיו דריוש, ובשנה השניה בנו את הבית השני.

חשבונו של בלשצר- בלשצר טעה בחשבון הא דכתיב "לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם", וסבר שכיון כבר עברו מ"ה שנה שמלך נבוכדנצאר, כ"ג שמלך אויל מרודך, וב' שלו, א"כ עברו שבעים שנה ולא נגאלו, והוציא בלשצר את כלי המקדש והשתמש בהם, ואמר לו דניאל "ועל מרי שמיא התרוממת ולמאניא די בייתיה היתיו קדמך", ובאותו לילה נהרג בלשצר ודריוש המדי קיבל את המלכות.

חשבונו של אחשוורוש- כתיב "כשבת המלך אחשוורוש" והיינו שנתיישב בדעתו, שמתחילה דאג שיצאו ישראל מתחת ידו כשיגמרו ע' שנה של גלות בבל, ועכשיו נתיישבה דעתו חשב שלמרות שבלשצר טעה הוא יודע את החשבון, ש"לבבל" אין הכונה למלכות בבל אלא לגלות בבל שהיתה שמונה שנים אחרי מלכות בבל, וכיון שעברו מאז טעות בלשצר ח' שנים (א' של בלשצר, ה' של דריוש המדי וכורש הפרסי, וב' שלו) ולא נגאלו, א"כ לא יגאלו יותר, והוציא את כלי המקדש והשתמש בהם, ובא השטן וריקד ביניהם והרג את ושתי.

והחשבון האמיתי הוא מחורבן ירושלים דכתיב "למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה", וירושלים חרבה י"א שנה אחרי גלות יכניה, ואף שחסרה שנה, היו בשנות המלכים שנים מקוטעות.

גלו בז' בח' בי"ח ובי"ט- והיינו שגלות יהויכין היתה בשנה שמינית למלכות נבוכדנצאר, שהיא השנה השביעית מאז שכבש את יהויקים, וגלות צדקיהו היתה בשנת י"ט למלכות נבוכדנצאר, שהיא השנה הי"ח מאז שכבש את יהויקים.

אויל מרודך הוציא את יהויכין מלך יהודה מבית הכלא אחרי ל"ז מאז שהכניסו לשם נבוכדנצר.

י"ב. גם דניאל טעה בחשבון ע' השנים.

הא דכתיב כי לפי מלאת לבבל ע' שנה אפקוד אתכם היינו פקידה בעלמא, שנתן כורש לישראל לבנות את בית המקדש.

המשך ביאור פסוקים מהמגילה

חיל פרס ומדי, מלכי מדי ופרס- שסיכמו ביניהם שמלך מאחד ואיפרכי מהשניה.

יקר תפארת גדולתו- שלבש בגדי כהונה.

ובמלאות הימים האלה- י"א שהיה פקח שקירב הרחוקים בתחילה, וי"א שהיה טיפש שהיה לו לקרב הקרובים בתחילה.

מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה- אם מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע א"כ רק שבשושן יהרגו, אלא לפי שנשתחוו לצלם, וכיון שהם לא עשו אלא לפנים מיראה אף הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים.

בחצר גינת ביתן- כל אחד במקומו הראוי, וי"א שלא היה מקום בחצר ובגינה אלא בביתן.

חור- חרי חרי מעשה מחט, וי"א מילת לבנה.

כרפס- כרים של פסים.

מטות זהב וכסף- כל אחד כראוי לו, וי"א של כסף ורגליהם זהב.

בהט וששׁ- אבנים שבאים בטורח בדמים יקרים.

דר וסוחרת- דרי דרי שורות סביב, וי"א אבן טובה המאירה כצהרים, וי"א שקרא דרור מהמס לכל בעלי סחורה.

וכלים מכלים שונים- יצאה בת קול ואמרה ראשונים בלשצר וחבורתו כלו מפני כלים ואתם שונים בהם.

ויין מלכות רב- כל אחד קיבל יין שגדול ממנו בשנים.

והשתיה כדת- כדת של תורה במזבח שאכילה מרובה משתיה.

אין אונס- כל אחד מיין מדינתו.

כרצון איש ואיש- מרדכי והמן שהיו שרי המשקים בסעודה.

משתה נשים בית המלכות- שניהם לדבר עבירה נתכוונו.

י"ב: ביום השביעי כטוב לב המלך ביין- שבת היתה שישראל מתוך אכילתם פותחים בד"ת, והם התחילו לומר מדיות נאות וכו', אמר אחשוורוש שלי כשדית וציווה להביאה ערומה, ונענשה מידה כנגד מידה על שהביאה בנות ישראל ערומות ועשתה בהם מלאכה בשבת, וושתי אף שהיתה רשעה לא רצתה לבוא משום שפרחה בה צרעת, וי"א זנב, וכעס המלך משום ששלחה לאמר לו שאביה לא היה משתכר אפי' היה שותה הרבה ואילו הוא משתכר מיד, ושלח לשאול לחכמי ישראל היודעים בעיבור החודש מה לעשות לושתי, ופחדו לענות לו ואמרו לו שחכמתם נסתלקה מאז הגלות, ושאל את הקרובים אליו, וקפץ המן ההדיוט בראש.

כשרנא שתר וכו'- על שום הקרבנות נאמר, שאמרו מלאכי השרת לקב"ה כלום הקריבו לפניך קרבנות ועל כן עשה נקמה בושתי ותבוא אסתר במקומה.

אלמלא אגרות הראשונות לא היה נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, שכתב להיות כל איש שורר בביתו, ואמרו הרי אף הגרדן שורר בביתו.

דוד ביקש בחכמה נערה אחת וכולם רצו לתת לו, אחשוורוש ביקש להביא את כולם בשביל אחת והתחבאו ממנו.

בן יאיר בן שמעי בן קיש- לשונות תפילה.

י"ג. מרדכי היה אביו מבנימין ואמו מיהודה, וי"א שיהודה אמרו שהם גרמו ליידתו ע"י שלא הרג דוד את שמעי, ובנימין אמרו שהוא מהם, וכנסת ישראל אמרה ששאול גרם ליידתו ע"י שלא הרג את אגג, וי"א שהיה מבנימין, ונקרא יהודי על שם שכפר בע"ז.

ניתן לשמוע שיחות מת"ח אחד, בעברית או באידיש, סיכומי 7 דפים בשעה, ביאורי תפילות יום חול ושבת, ענייני בין אדם לחבירו, פרשיות השבוע ומועדים וכו', וכן שיחות הכנה כיצד ניתן להרגיש את קדושת השבת

בטלפון- 03-6171132

"לדעת"

מבחן שבועי – בדף היומי

לע"נ ר' ברוך ב"ר יוסף יום טוב ז"ל

073-7289669

פרשת מקץ ~ תענית ט"ז עד כ"ב ~ מבחן מס' 100

המערכת הטלפונית נפתחת בכל שבוע, מיום חמישי עד יום שני בלילה.

לרישום ועשיית המבחן, לפרטים נוספים ולנקודות ההפצה
ניתן לשמוע בקו הטלפון: 073-7289669 .

כמו"כ ניתן לקבל ולעשות המבחן במייל באופן קבוע,
ע"י רישום בכתובת: a0527692282@gmail.com.

1. מי אומר (לכתחילה) דברי כיבושין בז' התעניות על הגשמים?
א. זקן חכם.
ב. אדם של צורה.
ג. שפל ברך ומרוצה לעם וביתו ריק מעבירות.

2. מי מסתפר מערב שבת לערב שבת?
א. מלך.
ב. כהן גדול.
ג. כהן הדיוט.

3. האם מותר להספיד יום לפני הימים טובים שבמגילת תענית או לפני ראש חודש ושבת ויום טוב?
א. רק לפני הימים טובים שבמגילת תענית אסור.
ב. גם לפני ר"ח אסור.
ג. גם לפני שבת אסור.

4. איזה יום מותר בהספד ותענית לכולי עלמא גם בזמן שנהגה מגילת תענית?
א. י"ד אדר במוקפים או ט"ו אדר בפרזים.
ב. י"ב אדר.
ג. כל הימים ששייך לקרות בהם מגילה אסורים.

5. לזכר מה נקבע יום ניקנור ליום טוב?
א. שבו נעשה נס לדלתות שהביא ניקנור לבית המקדש.
ב. שבו נהרג ניקנור היוני שהיה מדבר בגאוה על ירושלים.
ג. שבו נהרג ניקנור הרומאי שהרג את לוליינוס ופפוס.

6. האם מתריעים כשאין לאנשים מעות?
א. לא.
ב. רק אם שחיטים נמכרים ביוקר.
ג. גם אם החיטים נמכרים בזול.

7. מתי מתריעים כשאין מים לשתות?
א. בפרוס הפסח.
ב. בפרוס החג.
ג. מיד.

8. עיר של חמש מאות גברים שמתו בה ג' גברים ביום אחד, האם זה נחשב דבר?
א. כן.
ב. לא.
ג. מחלוקת.

9. באיזה אופן מתריעים על חיה רעה?
א. אם נראית בעיר בלילה.
ב. אם היא עומדת ביום בשדה ואינה נחבית מבני אדם.
ג. אם היא רודפת אחרי בני אדם באגם.

10. מפני מה נענש יאשיהו במיתה?
א. מפני שהיה בדורו עבודה זרה.
ב. מפני שלא נמלך בירמיהו.
ג. מפני שלא עסק בפריה ורביה.

מדור- לדעת חכמה

לע"נ ר' ישראל יעקב ב"ר יצחק אייזיק ז"ל

1. מנין שאין עונים אמן במקדש?
א. דכתיב הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, אף כי הבית הזה אשר בניתי.
ב. דכתיב כי שם ד' אקרא הבו גודל אלוקינו.
ג. דכתיב ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהילה.

2. מדוע כאשר בעיר מסוימת לא יורד גשם גם הערים שסביבותיה מתריעות או מתענות (רש"י)?
א. מפני שאותה עיר תבוא לקנות בערים שסביבה ועל ידי זה גם שם יהיה רעב.
ב. כדי להשתתף עימה בצרתה.
ג. מפני שיש חשש שהבצורת תתפשט לערים שסביבה.

3. מדוע רב הונא לא נתן את הירקות שקנה לפני שבת לעניים (גמרא ורש"י)?
א. כדי שלא יצטרך כל שבוע לקנות בשבילם.
ב. כדי שלא ימנעו לקנות פעם הבאה ולא יהיה להם מה לאכול בשבת.
ג. מפני שזה היה בזמן שכבר קנו כדי צורכם.

4. מתי נסתלקה השכינה מהר סיני לפי רש"י?
א. מיד אחרי מתן תורה.
ב. ביום הכיפורים כשניתנו לוחות שניות.
ג. באי' ניסן שנבנה המשכן.

<u>רשות- (תוס')</u> כאשר יש מגיפה בנכרים, האם ישראל מתענים?
א.כן.
ב.לא.
ג.שתי דעות בתוס'.

ההגרלה השבוע על

תו קניה ע"ס 500 ₪

לבחירה: אושר עד/יש.

הגרלה נוספת על מדור לדעת חכמה:

ע"ס 150 ₪

"לדעת"

מבחן שבועי – בדף היומי

לע"נ ר' ברוך ב"ר יוסף יום טוב ז"ל

073-7289669

פרשת ויגש ~ תענית כ"ג עד כ"ט ~ מבחן מס' 101

המערכת הטלפונית נפתחת בכל שבוע, מיום חמישי עד יום שני בלילה.

לרישום ועשיית המבחן, לפרטים נוספים ולנקודות ההפצה
ניתן לשמוע בקו הטלפון: 073-7289669 .

כמו"כ ניתן לקבל ולעשות המבחן במייל באופן קבוע,
ע"י רישום בכתובת: a0527692282@gmail.com.

1. מדוע התקבלה תפילת אשתו של אבא חלקיה לפני תפילת אבא חלקיה?
א. מפני שהיא היתה בת של צדיק.
ב. מפני שהיתה מביאה פת לעניים והוא היה מביא מעות.
ג. מפני שהיא היתה גדולה ממנו.

2. מדוע אלעזר איש בירתא לא רצה להנות מהחיטים שהתרבו בדרך נס (רש"י)?
א. מפני שהיה לו מספיק משלו.
ב. מפני שהעניים היו צריכים לכך.
ג. מפני שאין להנות ממעשה ניסים, דמי שעושים לו נס מנכים לו מזכויותיו.

3. מדוע רבי אלעזר בן פדת היה עני?
א. מפני שרצה ללמוד תורה מתוך הדחק.
ב. מפני שלא היו לו זכויות להיות עשיר.
ג. מפני שנולד במזל של עניות.

4. גזרו תענית וירדו גשמים, מתי לכו"ע אין מתענים?
א. אם ירדו לפני הנץ החמה.
ב. אם ירדו לפני ג' שעות.
ג. אם ירדו לפני חצות.

5. האם היו נושאים כפים בתפילת נעילה בתעניות ובמעמדות?
א. כן.
ב. לא.
ג. מחלוקת.

6. מי הראשון שחילק את הכהנים למשמרות?
א. משה רבינו.
ב. שמואל הנביא.
ג. דוד המלך.

7. כמה בסך הכל היו עולים לתורה בכל יום בשחרית או במוסף בקריאת המעמדות?
א. אחד.
ב. שלשה.
ג. ביום שהפרשה היא ה' פסוקים היה עולה אחד, ואם יש ששה פסוקים היו עולים שנים.

8. האם הלל דחנוכה דוחה מעמד, ומדוע (גמרא ורש"י)?
א. לא דוחה מפני שאינו מדאורייתא.
ב. לא דוחה, מפני שרק כשיש מוסף הלל דוחה.
ג. דוחה, מפני שהנביאים תיקנו לומר אותו כשנגאלים מצרה והוי כדאורייתא

9. באיזה יום בשבוע נחרב בית המקדש?
א. שבת.
ב. יום ראשון.
ג. יום רביעי.

10. ממתי אסור להסתפר ולכבס בחודש אב (מדינא דגמרא)?
א. מר"ח.
ב. משבוע שחל בו תשעה באב.
ג. רק בערב תשעה באב ובתשעה באב.

מדור- לדעת חכמה

לע"נ ר' ישראל יעקב ב"ר יצחק אייזיק ז"ל

1. במה מצינו בגמרא (תענית כ"ט. וברש"י) שהיה כוחו של חוני המעגל גדול?
א. בתפילה.
ב. בתורה ותפילה.
ג. במעשים טובים ותפילה.

2. מדוע זיתים שכבשם בעלים שלהם הם טהורים (רש"י)?
א. מפני שנשתנו מברייתם ע"י הכבישה.
ב. מפני שבתחילת כבישתם אינם ראוים לאכילה.
ג. הכונה שהעלים לא מעבירים טומאה לזיתים מפני שא"א ליטול את הזיתים ע"י העלים.

3. היכן היו נמצאים <u>הישראלים</u> של אותו משמר בזמן מעמדם?
א. חצי בירושלים על הקרבן, או בירחו לספק מים לאחיהם שבירושלים.
ב. מתענים ומתפללים בעריהם.
ג. אלו שבירושלים היו עומדים על הקרבן, ואלו שבשאר הערים מתענים ומתפללים בעריהם.

4. אלו דברים נתקנו בתחילת בית שני?
א. המעמדות, וט' הימים של קרבן עצים.
ב. החלוקה לכ"ד משמרות במקום ט"ז, וקריאת התורה במעמדות.
ג. סדר חדש לכ"ד המשמרות, וט' הימים של קרבן עצים.

<u>רשות-</u> האם כהן בעל מום או מומר נושאים כפים?
א. כן.
ב. בעל מום לא ומומר כן.
ג. בעל מום כן ומומר לא.

ההגרלה השבוע על

תו קניה ע"ס 500 ₪

לבחירה: אושר עד/יש.

הגרלה נוספת על מדור לדעת חכמה:

ע"ס 150 ₪

"לדעת"

מבחן שבועי – בדף היומי

לע"נ ר' ברוך ב"ר יוסף יום טוב ז"ל

073-7289669

פרשת ויחי ~ מגילה ב' עד ו'~ מבחן מס' 102

המערכת הטלפונית נפתחת בכל שבוע, מיום חמישי עד יום שני בלילה.

לרישום ועשיית המבחן, לפרטים נוספים ולנקודות ההפצה
ניתן לשמוע בקו הטלפון: 073-7289669 .

כמו"כ ניתן לקבל ולעשות המבחן במייל באופן קבוע,
ע"י רישום בכתובת: a0527692282@gmail.com.

1. **מהו התאריך המוקדם ביותר שקוראים בו מגילה לבני הכפרים?**
   א. י' אדר.
   ב. י"א אדר.
   ג. י"ב אדר.
2. **לדעת תנא דמתני' אם י"ד חל בשבת, מתי קוראים את המגילה בעיירות גדולות?**
   א. ביום חמישי.
   ב. ביום שישי.
   ג. ביום ראשון.
3. **מדוע בשושן קוראים את המגילה בט"ו?**
   א. מפני שהיא היתה מוקפת חומה בימי אחשוורוש.
   ב. מפני שבה נעשה הנס.
   ג. מחלוקת.
4. **מתי נזדעזעה ישראל ד' מאות פרסה?**
   א. בזמן שנאמר תרגום אונקלוס.
   ב. בזמן שנאמר תרגום יונתן בן עוזיאל.
   ג. בזמן שרצה יונתן בן עוזיאל לגלות קץ משיח.
5. **איזה דבר אינו נדחה מפני מת מצוה?**
   א. תלמוד תורה.
   ב. עבודה ומקרא מגילה.
   ג. הדברים הנ"ל נדחים מפני מת מצוה.
6. **האם בפורים שחל בשבת שואלים ודורשים בענייני הפורים?**
   א. כן.
   ב. לא.
   ג. מחלוקת.
7. **מגילה שלא בזמנה, האם צריך לקרותה בציבור?**
   א. כן.
   ב. לא.
   ג. מחלוקת.
8. **מדוע בתשעה באב שחל בשבת מאחרים את התענית ולא מקדימים?**
   א. משום שבערב שבת עדיין לא הגיע זמן חיוב התענית.
   ב. משום שאין להקדים פורענות.
   ג. משום שעיקר שריפת הבית היתה ב' אב
9. **מדוע טבריה היא בספק אם קוראים בה בי"ד או בט"ו?**
   א. משום שלא ידוע אם בימות יהושע בן נון היא היתה מוקפת חומה.
   ב. מפני שיש ספק אם הצד שאין בו חומה אלא ים נחשב מוקף לענין מגילה.
   ג. מפני שיש ספק אם היא נחשבת סמוכה לציפורי או לא.
10. **האם אפשר לקרוא את המגילה באדר הראשון?**
   א. צריך לחזור ולקרותה בשני לכולי עלמא.
   ב. י"א שאם קרא בראשון צריך לחזור ולקרות בשני, וי"א שבדיעבד יצא בראשון.
   ג. י"א שאם קרא בראשון צריך לחזור ולקרותה בשני, וי"א שקוראים אותה בראשון לכתחילה.

מדור- לדעת חכמה

לע"נ ר' ישראל יעקב ב"ר יצחק אייזיק ז"ל

1. **מנלן שהכרכים קוראים את המגילה בט"ו אדר?**
   א. דכתיב "לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם.
   ב. דכתיב "על כן היהודים הפרזים וכו' עושים את יום ארבעה עשר לחודש אדר".
   ג. שני הפסוקים נצרכים ללימוד זה.
2. **כרך שהיה מוקף חומה וכעת אין לו חומה, מתי קוראים בו את המגילה?**
   א. בי"ד, אא"כ חזרו ובנו לו חומה חדשה.
   ב. בט"ו.
   ג. מחלוקת.
3. **חל י"ד אדר בערב שבת, מתי קוראים הפרזים והמוקפים?**
   א. י"א שהפרזים בחמישי והמוקפים בשישי, וי"א שגם הפרזים בשישי.
   ב. י"א שהפרזים בחמישי והמוקפים בשישי, וי"א שגם הפרזים בשישי, וי"א שהפרזים בשישי והמוקפים בחמישי.
   ג. י"א שהפרזים והמוקפים בשישי, וי"א ששניהם בחמישי.
4. **כיצד ביאר רש"י את דברי הגמרא ש"לאוקמי גירסא סייעתא מן שמיא"?**
   א. שיש יגע ואינו מוצא.
   ב. שיש מוצא ואינו יגע.
   ג. שתי התשובות נכונות.

רשות- האם צריך לעשות משתה ושמחה באדר הראשון?
   א. לא.
   ב. כן.
   ג. יוסיף מעט על אכילתו הרגילה.

ההגרלה השבוע על

תו קניה ע"ס 500 ₪

לבחירה: אושר עד/יש.

הגרלה נוספת על מדור לדעת חכמה:

ע"ס 150 ₪

"לדעת"

מבחן שבועי – בדף היומי

לע"נ ר' ברוך ב"ר יוסף יום טוב ז"ל

073-7289669

פרשת שמות~ מגילה ז' עד י"ג~ מבחן מס' 103

המערכת הטלפונית נפתחת בכל שבוע, מיום חמישי עד יום שני בלילה.

לרישום ועשיית המבחן, לפרטים נוספים ולנקודות ההפצה
ניתן לשמוע בקו הטלפון: 073-7289669 .

כמו"כ ניתן לקבל ולעשות המבחן במייל באופן קבוע,
ע"י רישום בכתובת: a0527692282@gmail.com.

1. **מהו שיעור משלוח מנות ומתנות לאביונים?**
   א. שתי מנות לאדם אחד, ושתי מתנות לשני אביונים.
   ב. מנה אחת לשני בני אדם, ושתי מתנות לשני אביונים.
   ג. שתי מנות לאדם אחד, ומתנה אחת לאביון אחד.
2. **האם מותר לעשות ביום טוב מכשירי אוכל נפש?**
   א. אם אפשר לעשותם מערב יו"ט מחלוקת, ואם לאו מותר.
   ב. אם אפשר לעשותם מערב יו"ט אסור, ואם לאו מחלוקת.
   ג. בכל אופן רבנן אוסרים ורבי יהודה מתיר.
3. **האם מצורע מוסגר טעון שילוח חוץ לחומת העיר, ומטמא כל מה שבבית?**
   א. כן.
   ב. לא.
   ג. טעון שילוח אבל אינו מטמא כל אשר בבית.
4. **האם מותר לכתוב ספרי נביאים ביוונית?**
   א. מותר.
   ב. אסור.
   ג. מחלוקת.
5. **האם מותר להקריב קרבן פסח בבמה קטנה בשעת התר הבמות?**
   א. מותר.
   ב. אסור.
   ג. מחלוקת.
6. **למסקנת הגמרא האם ויהי הוא לשון צער?**
   א. ויהי בימי הוא לשון צער, ויהי לפעמים אינו לשון צער.
   ב. ויהי בימי הוא לשון צער, ויהי אינו לשון צער.
   ג. בין ויהי בימי ובין ויהי לפעמים הוא לשון צער ולפעמים אינו לשון צער.
7. **האם אחשוורוש היה רשע או לא (מגילה י"א)?**
   א. בתחילה היה רשע, ואחרי ביטול הגזירה נעשה צדיק.
   ב. גם מתחילה לא גזר את הגזירה אלא בעצת המן, אבל הוא לא היה רשע.
   ג. היה ברשעו מתחילתו ועד סופו.
8. **למסקנת הגמרא מפני מה נגזרה כליה בימי אחשוורוש?**
   א. מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע.
   ב. מפני שנשתחוו לצלם.
   ג. מפני שלא עלו כולם לבנות את בית המקדש בימי דריוש המדי.
9. **מדוע דווקא המן ענה למלך שצריך להרוג את ושתי (מגילה י"ב:)?**
   א. מפני שהיה השר חשוב ביותר.
   ב. מפני שהדיוט קופץ בראש.
   ג. מפני שרצה שאחשוורוש ישא את בתו.
10. **מי יעץ לאחשוורוש לקבץ בתולות אחרי שכבר בחר באסתר?**
   א. מרדכי.
   ב. המן.
   ג. אסתר.

מדור- לדעת חכמה

לע"נ ר' ישראל יעקב ב"ר יצחק אייזיק ז"ל

1. **זב שראה ב' ראיות ואחר ג' ימים שכב על בגדים ואדם נגע באותם בגדים, האם האדם נטמא?**
   א. כן.
   ב. לא.
   ג. רק אם האדם נשא את הבגדים הוא נטמא.
2. **לגבי איזה הלכה הגמרא (מגילה י') נשארת למסקנה שזה תלוי אם קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא או לא?**
   א. האם מותר להקריב קרבנות בזמן הזה בבית חוניו.
   ב. האם היה מותר להקריב במקום המזבח לפני שנבנה בית שני, דין בתי ערי חומה בערים שהיו מוקפות חומה בימות יהושע ועכשיו לא.
   ג. שתי התשובות נכונות.
3. **ממתי מתחיל מנין ע' השנים לגאולה מגלות בבל?**
   א. ממתי שנחרב בית המקדש.
   ב. ממתי שמלך נבוכדנצאר על ירושלים והכניע תחתיו את יהויקים מלך ישראל.
   ג. ממתי שהגלה נבוכדנצאר את יכניה מלך יהודה עם החרש והמסגר.
4. **מאיזה שבט היתה אסתר (מגילה י"ג:)?**
   א. בנימין.
   ב. יהודה.
   ג. ראובן.

רשות- האם לרבנן מותר להכין ביו"ט אוכל נפש שאפשר לעשותו מאתמול?
   א. מותר בכל אופן.
   ב. אם עדיף לעשותו מערב יום טוב אסור.
   ג. אסור בכל אופן.

ההגרלה השבוע על

תו קניה ע"ס 500 ₪

לבחירה: אושר עד/יש.

הגרלה נוספת על מדור לדעת חכמה:

ע"ס 150 ₪